vijf dolle dagen

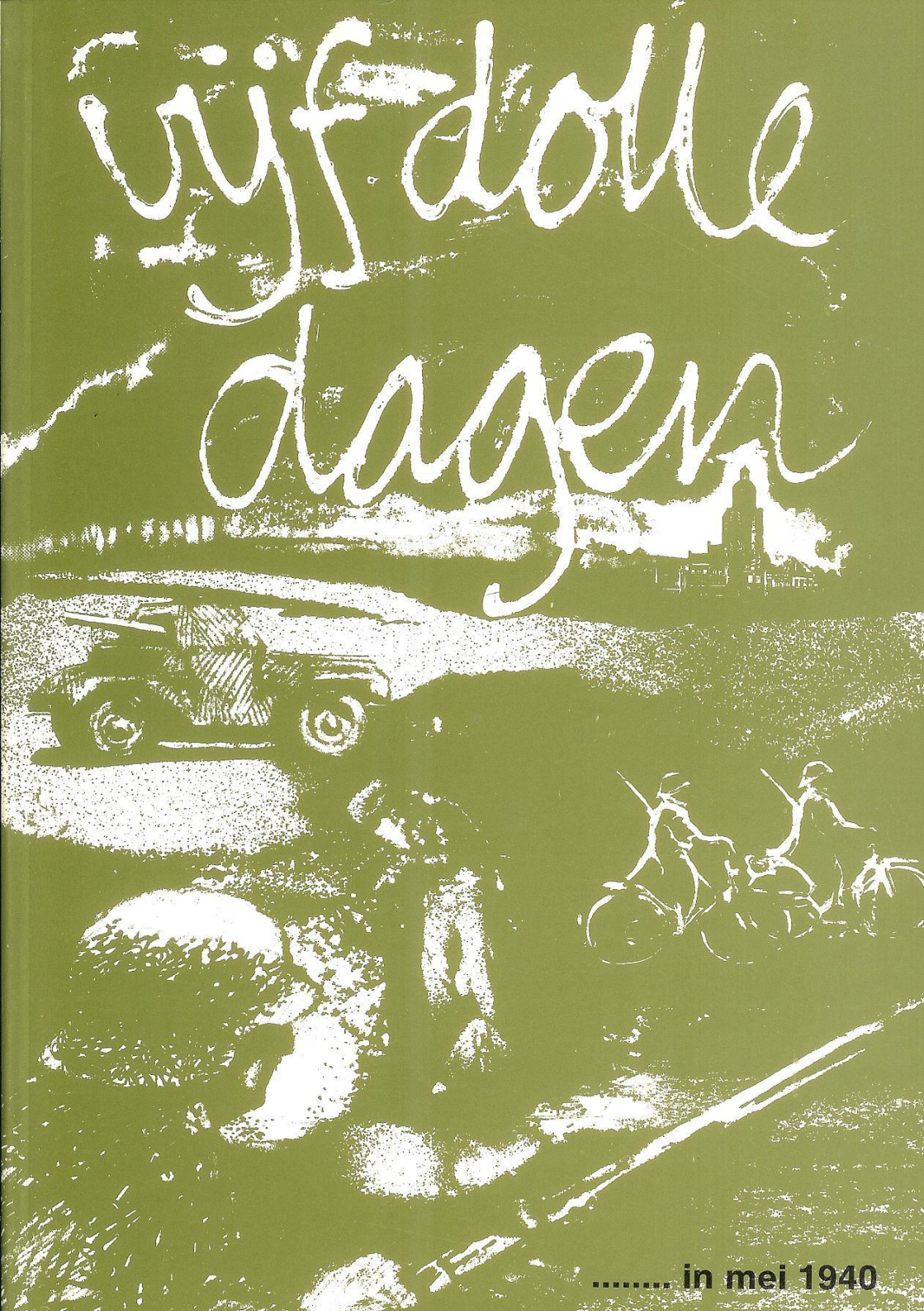

..... in mei 1940

Dit boek is één van de

digitale heruitgaven

van eerdere publicaties door de

Geschiedkundige Kring

Stad en Land van Bergen op Zoom

ter gelegenheid van het

vijftigjarig jubileum in 2018

GESCHIEDKUNDIGE KRING
BERGEN OP ZOOM

FAUSTO • NUMINE • BERGA • VICTRIX

50 jaar

STUDIES UIT BERGEN OP ZOOM

Bijdragen tot de geschiedenis

uitgegeven in opdracht van de

Geschiedkundige Kring Stad en Land van Bergen op Zoom

5

Bergen op Zoom 1984

Inhoud

Voorwoord 6
Ten geleide 8
Inleiding 9

I **Aan de vooravond van de meidagen van 1940** 16

II **Vrijdag 10 mei 1940** 21
Nieuwsvoorziening 24

III **Zaterdag 11 mei** 38
Vijfde Colonnepaniek 39
Het Derde Grensbataljon 41
De Fransen 42
Bombardementen en gevechten 46
Tegenspel door de Fransen 55

IV **Zondag 12 mei**: eerste Pinksterdag 62
Versperringen 67
Schuilplaatsen 70
Misverstanden 77
Arrestaties 80
Geruchten 92

V **Maandag 13 mei**, tweede Pinksterdag 107
Terugtocht 107
Gevechten in West-Brabant 113
Evacuatie? 119
Aanvallen op Steenbergen 129
Naar Bergen op Zoom 143

VI **Dinsdag 14 mei**, de langste dag 156
Een tolk voor de Fransen 156
Gevecht te Huijbergen 170
Strijd te Bergen op Zoom 190
De ontruiming 209
Het einde van de gevechten 221

Gevolgtrekkingen 227
Archivalia 235
Literatuur 237
Mondelinge en schriftelijke mededelingen aan de schrijver 239

Geografische kaarten 239
Lijst van kaarten en plattegronden 240

Lijst van in de meidagen 1940 overleden militairen, die in Bergen op Zoom woonachtig waren 243

Voorwoord

Voor U ligt de omvangrijkste studie, die ooit via de Geschiedkundige Kring verschenen is.
De schrijver, tevens oud-voorzitter van onze Kring, heeft een druk publicitair leven achter de rug. Zijn boek ‘Bouwen aan het wereldbeeld’, bedoeld voor het middelbaar onderwijs en uitgegeven bij Wolters-Noordhoff, beleefde vele drukken. Verder dient het resultaat van historisch-geografische studies genoemd te worden, zoals zijn proefschrift ‘Bergen op Zoom, proeve van een sociaal-geografische stadsanalyse’.
Van de hand van de mede-oprichter van de Kring verschenen diverse bijdragen in ‘de Waterschans’. Speciale vermelding verdient mijns inziens de aparte uitgave ‘Bergen op Zoom, een historische verkenning van een stad in oorlogstijd’ in 1969. De stad Bergen op Zoom profiteerde van de practische toepassing van de door hem vergaarde kennis via een negenjarig wethouderschap. Het leidde zo tussendoor tot artikelen omtrent planologische problemen.
Mag ik nog eens refereren aan de aanzet, die de heer Härtel gaf tot renovatie van het westelijk stadsdeel en van de Bergse binnenstad?
Terug naar de ‘Vijf dolle dagen in mei 1940’. Vele jaren noeste arbeid heeft tot dit werk geleid. De kennis van en de nieuwsgierigheid naar de Tweede Wereldoorlog wordt gedegen weergegeven in een boek, dat de redactiecommissie als ‘uniek’ bestempelt. Diepgaand bronnenonderzoek ligt aan deze studie ten grondslag. Een stuk niet of nauwelijks blootgelegde geschiedenis - verder strekkend dan alleen voor stad en omgeving - is boven de oppervlakte gekomen. Jaren vrije

tijd is geofferd, waarmee de Kring in staat is gesteld deze studie het licht te doen zien.
De Geschiedkundige Kring van Stad en Land van Bergen op Zoom kan er trots op zijn dit werk van Dr. Härtel te kunnen uitgeven. De aard van het onderwerp vergde een niet geringe inzet van de redactiecommissie. De leden daarvan zeg ik bijzonder dank. Het lid van onze Kring, de heer J .C.M. Landa, heeft zich zeer verdienstelijk gemaakt door het nauwkeurig tekenen van de door de auteur ontworpen kaarten. Zijn belangeloze medewerking wordt zeer op prijs gesteld. Mede de ijver van met name de penningmeester maakte deze uitgave financieel haalbaar.
Tot slot vermeld ik de bijzondere begunstigers. Zij hebben het drukken van deze studie in belangrijke mate werkelijkheid laten worden.
A.G. Bert van der Stoel,
voorzitter.

Omdat deze Studie zich concentreert op de gebeurtenissen in de gemeente Bergen op Zoom van 1940, is geen rekening gehouden met latere gebiedsuitbreidingen en samenvoeging met de gemeente Halsteren. Mede in verband hiermee heeft de lijst van Bergse oorlogsslachtoffers samengesteld door C.D. Vanwesenbeeck in 1975 alleen betrekking op de inwoners van het Bergen op Zoom in 1940.
De gedenkstenen aan het Thaliaplein zijn overigens later wel aangevuld met de slachtoffers (voor zover bekend) uit de gehele huidige gemeente Bergen op Zoom.

Ten geleide

In de eerste regels, die aan een studie voorafgaan, zijn slechts woorden van dank op hun plaats. Een opsomming geven van namen van personen, waaraan men die dank verschuldigd is, leidt onherroepelijk tot onrechtvaardigheden en die tracht men vanzelfsprekend te vermijden. Zulks geldt eveneens voor de inzet van enkele instanties. waarvan ook weer een aantal personen bijzondere erkentelijkheid verdient.

Het zijn de uitzonderingen die de regel bevestigen. Daardoor kan ik toch - naar ik hoop zonder anderen tekort te doen - mijn buitengewone dank doen uitgaan naar mijn medebestuursleden van de Geschiedkundige Kring. Dat geldt evenzeer voor de· leden van onze Redactiecommissie, waarbij ik dan met nadruk afzonderlijk noem de heren W.A. van Ham en C.D. Vanwesenbeeck. Zij hebben mij ook onvermoeibaar bijgestaan in hun functie van medewerkers van het gemeentearchief te Bergen op Zoom bij het vergaren van bronnen; de heer van Ham zelfs al in 1969, het jaar waarin mijn speurtocht naar het oorlogsverleden van onze stad begon. Zij hebben mij vooral in het laatste stadium van deze studie hulpvaardig ter zijde gestaan.

Tot slot wil ik mijn zoon Hans bedanken, omdat hij het manuscript van deze studie grondig heeft bestudeerd en een aantal opmerkingen heeft gemaakt die ik goed ter harte kon nemen.

Dr. E.G.H. Härtel.

Inleiding

De belangrijkste drijfveer, althans dat menen wij te denken, deze studie over de Meidagen in Bergen op Zoom te maken, was de vraag hoe is het toch allemaal gegaan, wat gebeurde er om ons heen? Immers veel oorlogsgebeurtenissen overspoelden ons als een waterval; dat gold zeker voor die van de Meidagen van 1940.
Wat er allemaal gebeurde, is een vraag die uiteraard nooit afdoende te beantwoorden is. Wel kan men trachten een zo goed mogelijk antwoord op die vraag te geven.
Daarbij is soms de herinnering, zowel die van zichzelf, als vooral die van anderen, een machtige doch ook gevaarlijke bondgenoot. Iedereen heeft de oorlog op zijn manier beleefd. Het aandeel dat het individu er aan levert, kan van geen of nauwelijks enige betekenis tot zeer belangrijk zijn. Toch is en blijft die betekenis betrekkelijk. Oorlog is, althans in zeker opzicht, een onontwarbaar kluwen van gebeurtenissen, variërend van grote tot vooral kleinere voorvallen, waarvan de grote massa ons ontgaat. Voor ieder persoon is oorlog een reeks van bijzondere individuele belevenissen in een in grote lijnen gemeenschappelijk ondergaan lot. Dit geldt dan misschien in hoge mate voor de burgers. Daar ligt voor ons een belangrijk uitgangspunt; wij willen zo veel mogelijk trachten de Meidagen te bezien vanuit een oogpunt van de burger, zoals die het beleefde. Daar moet dan wel meteen aan worden toegevoegd, dat die beleving in feite voor een niet onaanzienlijk deel werd bepaald door militaire gebeurtenissen.
Teneinde een beeld te verkrijgen van onze stad en zijn bewoners in de Meidagen van 1940, is men aangewezen op een hoeveelheid gegevens waarvan de omvang onvoorstelbaar gering is. Het zijn als het ware wat

brokstukken, die na een zware wervelstorm zijn overgebleven. Die gegevens hebben wij moeten putten uit literatuur, verslagen van militairen, archiefstukken en schriftelijke en mondelinge verklaringen van burgers.

- Van betekenis voor onze studie was allereerst een krijgshistorisch standaardwerk, namelijk dat van V. Nierstrasz over de Meidagen van 1940. Het handelt over de strijd in Noord-Brabant en Noord-Limburg en verscheen in 1953.
- Voorts konden wij beschikken over het boek van de Fransman Lerecouvreux, dat als titel draagt ‘ l'Armée Giraud en Hollande ’ dat in 1951 werd uitgegeven. De schrijver beperkt zich niet tot ‘Hollande’, maar neemt ook de strijd van de Fransen in Noord-België in zijn beschouwingen mee.
- De militaire historicus E.H. Brongers heeft in zijn boek ‘*Opmars naar Rotterdam*’ (deel 3, 1983) ook enige aandacht besteed aan de strijd in onze stad en zijn omgeving.
- De meeste gegevens over de strijd om onze stad, die overigens slechts het hoogtepunt of zo men wil dieptepunt van de Meidagen betekende, hebben wij te danken aan het pionierswerk van Dr. H. van der Tuin. Zijn werk is voor onze stad in zekere zin uniek. Zijn 22 bladzijden tellende artikel verscheen in de ‘Waterschans’ in 1971 en droeg als titel: ‘*De verdediging van Bergen op Zoom door het Franse leger. Mei 1940*’. Het berust op naspeuringen in Frankrijk. Dr. H. van der Tuin heeft het archief van het Franse leger geraadpleegd. Voorts heeft hij zowel schriftelijke als mondelinge verklaringen van Franse militairen, die de strijd in onze stad hebben meegemaakt, in zijn artikel verwerkt. Zonder zijn werk zouden wij maar bitter weinig hebben geweten over de krijgsverrichtingen in onze stad op 14 mei.

- Wat de gedrukte bronnen betreft dienen wij er nog één te noemen. Dat is het standaardwerk van Dr. L. de Jong over '*Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*', deel 3, 'mei 1940', uitgegeven in 1970. Dit boek was van veel waarde voor de algemene informatie. Over de strijd in West-Brabant wordt door de Jong nauwelijks gerept, over die in onze stad helemaal niet. Dat verzuim heeft hij later tegenover Dr. van der Tuin ruiterlijk toegegeven.
- Van veel - misschien wel van de meeste - betekenis zijn de *individuele verslagen van Nederlandse militairen*, die op de een of andere manier met onze stad of de omgeving ervan te maken hadden. Een voordeel is dat deze Verslagen heet van de naald gekomen zijn, d.w.z. dat zij meestal werden uitgebracht in de maand juni van 1940. Toen lagen de gebeurtenissen nog vers in het geheugen. In zoverre kunnen wij ons zeer gelukkig prijzen met deze verslagen, die berusten bij de Sectie Militaire geschiedenis van de Koninklijke Landmacht te 's-Gravenhage.
  Juist vanwege hun grote waarde dienen die verslagen met grote zorgvuldigheid gehanteerd te worden. Men ziet dan al gauw dat zij in menig opzicht niet de werkelijke toestand weergeven. Meestal niet - eigenlijk nooit - komt tot uitdrukking de psychische belasting, waaronder de militairen de Meidagen beleefden, tenminste niet rechtstreeks. Men dringt zichzelf nooit de rol op van iemand die bang is of die vlucht. In het laatste geval spreekt men dan van 'zich begeven naar' of 'teruggetrokken naar' of men wentelt de verantwoordelijkheid af op andere personen of bepaalde bijzondere omstandigheden. Het woord 'angst' of woorden van dergelijke strekking komen in de verslagen nooit voor.

- *Het belangrijkste militaire verslag* voor de gebeurtenissen in onze stad gedurende de Meidagen, is dat van onze stadgenoot J.A. Smout, die destijds militaire scheepvaartagent was.
- Voorts hebben wij kunnen beschikken over meestal *mondelinge verklaringen* van een aantal burgers van onze stad. Dat had in wezen de belangrijkste bron moeten zijn, doch dit viel bitter tegen. Het is onvoorstelbaar hoe weinig de mensen, die 'het' zelf meegemaakt hebben, zich nog weten te herinneren. Zo is er het geval van de man, die op het moment dat hem de vraag gesteld werd nog goed bij zijn positieven was, maar zich niets weet te herinneren, zelfs niet dat zijn luxe wagen op een van die dagen uit zijn garage was verdwenen. En dat was nu juist een van de twee details die een ander persoon zich heel goed wist te herinneren. Indien men zich iets herinnert, dan beperkt zich dat in het algemeen meestal tot één of soms tot meer details. Dat zijn dan gebeurtenissen die een diepe indruk hebben achtergelaten en die hoeven per definitie in algemene zin nog niet belangrijk geweest te zijn, bijvoorbeeld dat men op 10 mei op reis had willen gaan, maar dat zulks geen doorgang kon vinden.
  De verklaring voor het bezit van de weinige feitelijke herinneringen moet men zoeken in het gegeven dat de Meidagen als een onverwachte wervelwind over de mensen heen kwam. De opgeroepen angsten leidden tot een soort bewustzijnsvernauwing, waardoor de opnamecapaciteit van indrukken beperkt werd. bovendien volgde er op de Meidagen een periode van ruim viereneenhalf jaar Duitse bezetting. Door de in de loop van die tijd toenemende zware psychische druk vervaagden kennelijk de als het ware in een roes opgenomen indrukken van de Meidagen.

Ook het gedurende de bezettingstijd toenemend hevig verlangen naar de bevrijding en de aandacht die daardoor werd opgeëist moet memorievervagend ten opzichte van de Meidagen gewerkt hebben. Typerend hiervoor is, dat, zodra men met een doorsnee persoon een gesprek begint over de Meidagen, vrijwel meteen de feiten over de bezetting en de bevrijding naar voren worden gebracht. Tenslotte zal het verdringingsproces van de herinneringen aan de Meidagen nog bevorderd zijn door het gegeven dat men liever niet herinnerd wordt aan het feit van de snelle nederlaag.

- Verder bood het gemeentearchief hier ter stede nog enkele waardevolle stukken; helaas te weinig in aantal. De Meidagen - het waren er ook maar vijf - waren nou ook niet zo aantrekkelijk om te documenteren. Het openbare leven was grotendeels ontwricht. Een overtuigend voorbeeld levert het politierapport van die dagen; daarin werd op 13 mei van 16.00 uur af niets meer opgeschreven. Deze leegte bleef bestaan tot 14 mei 21.30 uur. Dat is 26,6 % van de tijdsduur der Meidagen in onze stad. In die tussenliggende tijd was er sprake van de evacuatie van de bevolking onzer stad; voorts speelde de strijd om de verovering van Bergen op Zoom zich af in dat tijdsverloop.

Aan het eind van deze inleiding zijn wij nog verantwoording verschuldigd voor de keuze van een chronologische behandelingswijze van de Meidagen. Welnu, het waren slechts vijf dagen. Een thematische benadering kwam mij minder gewenst voor, temeer omdat daardoor de samenhang van allerlei gebeurtenissen niet voldoende tot zijn recht dreigt te komen. Ook menen wij dat een chronologische behandelingswijze de levendigheid van het geheel kan

bevorderen. Trouwens de burgers hebben de Meidagen ook niet thematisch beleefd.
Niet verheeld mag worden dat door de chronologische behandelingswijze van de Meidagen, het overzicht over de gebeurtenissen wel eens in de knel kan komen..

Aantekeningen

Verkorte aanhalingen:

GABoZ	=	Gemeente-archief Bergen op Zoom.
SMG	=	Sectie Militaire Geschiedenis van de landmachtstaf, 's-Gravenhage.
De Jong	=	L. De *Jong,Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog,* deel 2 ‘s-Gravenhage 1969 en deel 3, 's-Gravenhage 1970.
Lerecouvreux	=	*l'Armée Giraud en Hollande, 1939,* Parijs 1951.
Nierstrasz	=	V.E. Nierstrasz, *De verdediging van Noord-Limburg en Noord-Brabant, mei 1940,* 's-Gravenhage 1953.

Hoofdstuk I

Aan de vooravond van de meidagen van 1940

Het beeld, dat hierna volgt, kan uiteraard niet anders dan onvolledig zijn. Niettemin wordt getracht een korte indruk te geven van de toestand, waarin de stad Bergen op Zoom en zijn bewoners verkeerden vlak voor die woelige Meidagen van 1940. Dit geschiedt dan door van die toestand enkele lang niet altijd samenhangende verschijnselen naar voren te brengen [1]).

Welnu, de gemeente Bergen op Zoom telde toen ruim 25.000 inwoners, dus ruwweg de helft van het huidige aantal.

De ruimtelijke omvang van de bebouwde kom besloeg echter ongeveer slechts een vijfde deel van de tegenwoordige oppervlakte.

Van de beroepsbevolking was tegen de vijftig procent werkzaam in de industrie, waarbij de metaalnijverheid sterk overwoog. Dus rondweg de helft van alle Bergenaren, dat een beroep uitoefende, werkte ‘op ut febriek’, hetwelk meestal een betrekkelijk klein bedrijf was.

De dagelijkse gang naar het werk geschiedde veelal te voet of indien men enigszins gefortuneerd was, per fiets.

De arbeid legde voor een belangrijk deel beslag op het dagelijks leven van de mensen. Daarnaast vormden het gezin,de parochie en de straat of de buurt, waarin men woonde, de bestaanswereld van het individu.

---

[1] Voor de feitelijke gegevens werd gebruik gemaakt van de volgende werken:
R. Carrier, *‘De Tweede wereldoorlog’,* dl.l, 1939-1942, (Bussum 1977).
E.G.H. Härtel, *‘Bergen op Zoom. Proeve van een sociaal-geografische stadsanalyse’,* Dissertatie Groningen 1962 (Terborg 1961).
De Jong, dln. 2 en 3.

Deze wereld werd vooral gekenmerkt door kleinschaligheid. Typerend daarvoor was, dat op schier iedere hoek van een straat of in de nabijheid daarvan zich een winkel bevond, hetzij van een kruidenier, een slager, een bakker, een tuinder of een andere neringdoende middenstander, die voor een niet onaanzienlijk gedeelte in de dagelijkse behoeften van zijn buurtbewoners voorzag. Deze eenvoudig levende kleine ondernemer had zijn karig belegde boterham dan ook te danken aan de hem meestal persoonlijk bekende klanten, waarvan een aantal voortdurend moest poffen om de eindjes aan elkaar te knopen.
Zowel voor als achter de deur van het schriele domein van de ondernemer wisselden de bijna dagelijkse bezoekers van gedachten over de hen opvallende gebeurtenissen betreffende hun mede-buurt- of straatgenoten. Zo heel verder reikten hun gedachten niet, althans niet de gedachten waarover zij met elkaar spraken.
Zo goed als nooit was men in het buitenland geweest, behalve dan een enkele keer in het naburige België; zelden vertoefde men buiten de stad. Voor zulke ‘uitspattingen’ ontbrak het aan tijd en vooral aan geld. Overigens werd de open ruimte van de straat, waarin men woonde, enerzijds gekenmerkt door het vrijwel ontbreken van auto's, inclusief het nu verfoeide verkeerslawaai en anderzijds door een rumoerige rijkdom aan veilig spelende kinderen. Kinderen bepaalden het geluid van de straat.
Een bijzonder beeld bood de straat op een zachte zomeravond. Dan werd er menige keukenstoel op het trottoir geplaatst in de nabijheid van de voordeur van de huizen, die samen de straat gestalte gaven. De eigenaar van het genoemde meubelstuk maakte er meestal achterstevoren zittend gebruik van, terwijl zijn ellebogen bovenop de

rugleuning rustten; hij genoot dan van de lange lichte avond en het onbeperkte uitzicht op de straat. Voorts bood zijn zitplaats de mogelijkheid tot gemakkelijk sociaal contact met buren en andere eventuele voorbijgangers.
Terug nu naar de gesprekken van alledag; die kwamen uiteraard met wisselende hoogtepunten ook op bepaalde aspecten van de oorlog terecht. Daar bestond dan allereerst de geruisloze en bijna vergeten oorlog in het grensgebied tussen het afwachtende Frankrijk en het zich op de aanval voorbereidende Duitsland. Deze oorlog was ontstaan aan het begin van de snelle verovering van Polen in de septemberdagen van 1939. Afgezien van de strijd ter zee geschiedde er na de Poolse veldtocht niet zo veel. Dat bleef zo, totdat op 9 april 1940 de wereld werd verrast door de overrompeling van Denemarken, dat vrijwel zonder slag of stoot in handen van de Duitsers viel. Tezelfdertijd werd Noorwegen listig op verscheidene plaatsen tegelijk overvallen. De Noorse strijdkrachten boden in het algemeen dapper weerstand, terwijl zij daarbij al spoedig werden gesteund door een vrij slagvaardig Brits optreden, niet alleen ter zee, doch ook te land. Inmiddels was door de gebeurtenissen in Denemarken en Noorwegen de vage angst om ook besprongen te worden door het Duitse monster, eerder toe-dan afgenomen. Daartegenover overheerste echter een schier blind vertrouwen in de kracht van de Nederlandse strijdmacht. Tijdschriften, dagbladen, evenals andere communicatiemiddelen, die de publieke opinie in ons land konden beïnvloeden, goten ons door woord en beeld vol met indrukken over de paraatheid en kracht van onze gemobiliseerde strijdkrachten. Die paraatheid zou de strijdkrachten in staat stellen iedere potentiële vijand - en wie kon dat anders zijn dan Duitsland - krachtdadig tegemoet te treden. Bovendien rekende men

bij een eventuele Duitse aanval op een snelle en doeltreffende hulp van Britse en Franse strijdkrachten.
Tenslotte deed onze regering bij monde van de minister-president zijn best om de schokkende mededelingen omtrent het intrekken der verloven voor militairen, hetgeen op kritieke momenten geschiedde, toch vooral niet te zien als reacties op direct dreigend gevaar. Daardoor werd de illusie, dat ons niet veel kon overkomen, krachtig verrijkt. Wij konden gerust zijn. Ook hier was de wens de vader der gedachte!

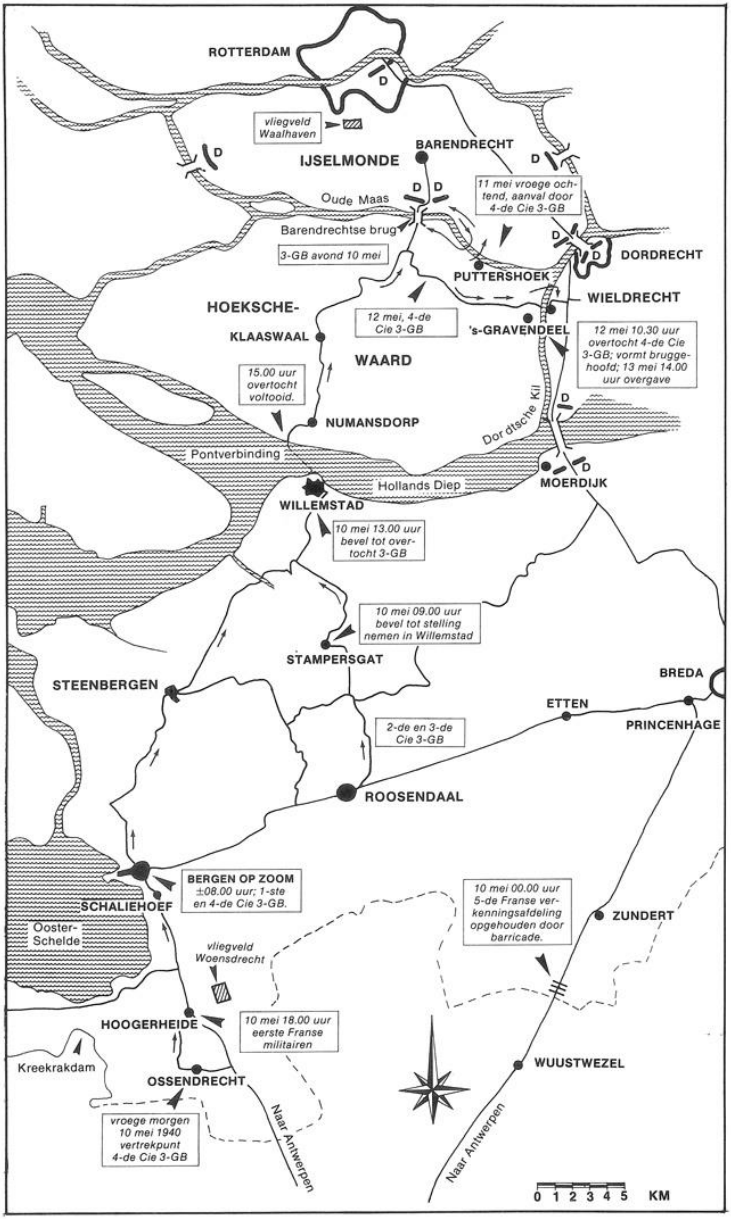

Kaart 2. Verrichtingen en lotgevallen, vooral van de vierde (grotendeels Bergse) Compagnie van het 3e Grensbataljon op 10, 11, 12 en 13 mei 1940 en aankomst van de eerste Franse militairen in West-Brabant op 10 mei 1940.

Hoofdstuk II

Vrijdag 10 mei 1940

Veel Bergenaren werden op de ochtend van 10 mei vroeger wakker dan gewoonlijk. De oorzaak daarvan was het zware geronk van vrij hoog in de lucht passerende formaties Duitse oorlogsvliegtuigen. En indien men door dat lawaai heen geslapen mocht zijn, dan werd men wel uit bed gebeld door een buurman, die het grote nieuws kwam vertellen. Ongelooflijk, maar ons land was in oorlog. Een draai aan de knop van de radio was voldoende om bevestiging te verkrijgen omtrent deze volstrekt nieuwe situatie. We werden overstroomd door meldingen van de luchtwachtdienst over landingen van parachutisten en berichten omtrent grensoverschrijdingen. We wisten echter niet, dat gedurende de vorige avond aan vrijwel alle militaire commandanten in ons land het bevel gegeven was, dat op 10 mei om drie uur 's morgens alle troepen 'de hoogste graad van strijdvaardigheid' dienden te bezitten' [2]). Van dat bevel waren uitgezonderd het Derde en Zesde Grensbataljon, die beiden in West-Brabant gelegerd waren. In onze omgeving vertoefde het Derde Grensbataljon (zie foto 1) waarvan de vierde compagnie was ingekwartierd te Ossendrecht; de andere compagnieën bevonden zich te Roosendaal en in onze stad [3]). Die vierde compagnie is voor ons zo belangrijk, omdat een aanzienlijk deel van het personeel van deze compagnie *uit* Bergenaren bestond. De leiding ervan berustte bij de

---

[2] Nierstrasz. 24.

[3] Nierstrasz, 24 en schetskaart 1.

kapitein W. Manders [4]). Bij de vierde compagnie was ‘in onderhoud’ een bewakingsdetachement van het hulpvliegveld Woensdrecht. Dit detachement bestond uit 68 militairen onder leiding van een luitenant. De munitievoorraad bestond uit 60 patronen per man (zie Kaart 2).
In de loop van de vorige maand was het vliegveld versperd door 240 zware putringen [5]). In feite bestond dit terrein uit een groot stuk grasland. Gedurende de voorafgaande mobilisatietijd werd er wel eens militair gebruik van gemaakt. Dat gebeurde meestal tijdens een zelden gehouden ‘grootscheepse’ militaire oefening. Men kon er dan enkele oude tweedekkertjes zien landen en opstijgen.
Zoals vermeld, had het Derde Grensbataljon geen bevel tot hoogste strijdvaardigheid ontvangen. Wel was er op de tiende mei 's morgens om vijf uur van de hogere legerleiding een opdracht binnengekomen. Deze behelsde, dat de voorziene vernielingen aan het front-Zuid verricht dienden te worden. De daartoe benodigde springladingen waren nagenoeg overal opgeborgen. Zij werden nu echter snel tevoorschijn gehaald, aangebracht op de te vernietigen objecten en tot ontploffing gebracht. Daarmee was dan aan de opdracht voldaan [6]).
In het kader van deze voorziene vernielingen moesten aan beide zijden langs de Antwerpsestraatweg tussen Schaliehoef en de kruising met de Fianestraat de rijen zware bomen worden geveld (zie blz. 45).
Teneinde dat doel te kunnen bereiken werden de bomen eerst op ongeveer anderhalve meter hoogte voorzien van banden met zakjes springstof. Daarna werden deze tot ontploffing gebracht. Het resultaat

---

4 Herdenkingsnummer van dagblad *de Avondster,* 3 mei 1947 en GABoZ archief gemeentebestuur 1926-1971, 20/86A.

5 Nierstrasz, 374.

6 Nierstrasz, 23 en 193.

foto 1. Keukenwagen van het 3e Grensbataljon bij de uitdeling van eten aan militairen van dat bataljon die gelegerd waren in Schaliehoef gedurende de mobilisatieperiode.

hiervan was, dat de twee rijen oude hoge bomen naar elkaar toevielen en dwars over de weg kwamen te liggen. Hierdoor werd de weg over een lengte van ongeveer 150 meter versperd. Dit was de enige verharde toegangsweg tot onze stad van België en Zeeland uit. Deze verse versperring vormde dan ook bepaald geen vriendelijk gebaar ten opzichte van onze prille bondgenoten, de Fransen. Hun Zevende Leger onder bevel van generaal Giraud zou weldra met grote voortvarendheid naar het Noorden oprukken. Daartoe lag een uitgebreid en uitgekiend plan gereed [7]).

[7] Lerecouvreux, 17 e.v.

Behalve het bevel tot het verrichten der vernielingen hadden de militairen van het Derde Grensbataljon de opdracht ontvangen zich naar Willemstad te begeven [8]). Deze verplaatsing geschiedde grotendeels per rijwiel. Men kon dan ook tussen omstreeks acht en negen uur verscheidene Bergse militairen in grote haast afscheid zien nemen van ouders, echtgenotes en verloofden. Daarna sprongen zij weer op de fiets om zich bij hun lotgenoten te voegen en zetten zij hun tocht voort naar de hun opgedragen plaats. Enkelen van hen hadden voor de laatste keer afscheid genomen. Inmiddels waren heel wat Bergenaren op weg naar hun werk of naar school. Daar kregen zij vaak te horen, wat hen te doen of niet te doen stond. Dat betekende nog al eens dat men weer naar huis kon gaan. Dat gold vooral voor de leerlingen van de onderwijsinstellingen, want heel wat schoolleiders verwachtten dat hun instituten weldra in gebruik genomen zouden worden door Franse en Britse militairen. Overspoeld door de emoties vergaten zij dat de kazernes in onze stad zo goed als leeg waren; de militairen waren immers kortgeleden naar het oosten van onze provincie overgeplaatst.

Nieuwsvoorziening

Voor zover dat mogelijk was, hadden veel van onze stadgenoten de nieuwsberichten van het A.N.P. over de radio afgewacht. Het nieuws van acht uur begon met de voorlezing van een koninklijke proclamatie; die luidde als volgt:

‘Nadat ons land met angstvallige nauwgezetheid al deze maanden een stipte neutraliteit had in acht genomen en terwijl het geen ander voornemen had dan deze houding streng en consequent vol te houden,

---

8 Nierstrasz, 3.

is in de afgelopen nacht door de Duitse weermacht zonder de minste waarschuwing een plotselinge aanval op ons gebied gedaan. Dit, niettegenstaande de plechtige toezegging dat de neutraliteit van ons land zou worden ontzien zolang wij haar zelf handhaafden. Ik richt hierbij een vlammend protest tegen deze voorbeeldloze schending van de goede trouw en aantasting van wat tussen beschaafde staten behoorlijk is. Ik en mijn regering zullen ook thans onze plicht doen. Doet gij de uwe, overal en in alle omstandigheden, ieder op de plaats waarop hij is gesteld, met de uiterste waakzaamheid en met die innerlijke rust en overgave waartoe een rein geweten u in staat stelt.' Was getekend:' Wilhelmina'. [9])

Ook de dagbladen, die ons in de loop van de morgen bereikten, hadden in grote letters de proclamatie afgedrukt. Daarboven prijkte een staatsieportret van Hare Majesteit. In een redactioneel hoofdartikel in een van de Bergse dagbladen stonden de volgende uit het hart gegrepen woorden:

'Aan onze zijde strijden de Franschen en de Engelschen en niets en niemand zal ons Nederlanders er toe brengen den nek te buigen voor Duitsch geweld' [10]).

Dat was toen geen holle frase, maar ernstig gemeend. Het was een stuk publieke opinie. Een houding van koele vastberadenheid kwam in de plaats voor de aanvankelijke gevoelens van angst. 'We zullen ze wel krijgen de moffen' was een vaak uitgesproken en beluisterd thema. Laten we nu onze belangstelling even richten naar het nabije zuiden. Hoe stond het daar met het door zware putringen onklaar gemaakte hulpvliegveld Woensdrecht? (zie Kaart 2). Het daar aanwezige

---

9 De Jong, dl. 3, 38 en 39.

10 *Dagblad De Zoom,* vrijdag 10 mei 1940, 1.

detachement had evenals het Derde Grensbataljon de avond tevoren niet het bevel tot de 'hoogste strijdvaardigheid' ontvangen. Via de radio had de commandant, de reserve eerste-luitenant A. H. P. Ballot, vernomen dat er in het westen van ons land landingen van parachutisten hadden plaatsgevonden [11]).
Kort daarna kreeg hij vanuit zijn hoofdkwartier in Zeist opdracht de aan het vliegveld grenzende akkers en weiden om te ploegen [12]). Deze opdracht was uiteraard ingegeven door het feit dat ook nabij het vliegveld Woensdrecht luchtlandingen plaats zouden kunnen vinden. In dit verband liet de luitenant zonder verdere orders af te wachten, bepaalde steunpunten met prikkeldraad versterken. Hij maakte voor dit karwei gebruik van burgerarbeidskrachten [13]). Waarschijnlijk achtte hij snelheid geboden. Dat is niet verwonderlijk gezien de voortdurende stroom van radioberichten over luchtlandingen die elders plaatsvonden. Deze berichten wekten de indruk dat die praktisch overal voorkwamen.
Veel verder naar het zuiden dan het vliegveld Woensdrecht overschreden de eerste Franse troepen de Frans-Belgische grens om 9.20 uur. Dat was drie uur later dan het tijdstip dat oorspronkelijk door de Franse legerleiding schematisch was vastgesteld [14]).
Inmiddels was even na half negen het eerste Nederlandse legerbericht bekendgemaakt. Er zullen betrekkelijk weinig Bergenaren geweest zijn, die dat niet via de radio beluisterd hadden. Veel gezinnen bezaten een

---

11 Nierstrasz, 481.

12 Nierstrasz, 374.

13 Nierstrasz, 374 en 481.

14 Lerecouvreux, 138;
Nierstrasz, 289.

radio of waren aangesloten op de radiodistributie. Welnu, dat eerste legerbericht werd met graagte verslonden. Men kon er uit vernemen, dat de Duitsers alleen bij Arnhem tot de IJssel waren opgerukt; dat de Duitse parachutisten, die voor een deel in Nederlandse uniformen gekleed waren, omsingeld waren en hun vernietiging tegemoet gingen [15]). Dat gaf de burger extra moed. Het nationale gevoel groeide verder naar meer saamhorigheid dan er ooit geweest was. Allen voelden zich nu op de eerste plaats Nederlander, waardoor rangen en standen of andere tegenstellingen kwamen te vervallen. Wildvreemden spraken elkaar aan, alsof ze een oude bekende ontmoetten.
De mededeling in het legerbericht, dat de Duitse parachutisten voor een deel in Nederlandse uniformen gekleed waren (hetgeen niet waar was) zou weldra het vertrouwen tussen de Nederlandse militairen onderling en tussen burgers en militairen ondermijnen. Deze toestand ontwikkelde zich het eerst in de provincie Zuid-Holland, waar men met de luchtlandingen te maken had, maar drong wat vertraagd ook bij ons door. Weldra zouden ook geruchten de ronde gaan doen, waarbij de parachutisten niet alleen in Nederlandse uniformen, maar ook als boer, pastoor of non verkleed waren. De verdachte personen Scheveningen en of 'scheve schuiten' te laten zeggen, was meestal voldoende om vast te stellen, of men met landgenoten te doen had [16]). Jammer was, dat deze verwarring de vijand zo uitstekend in de kaart speelde. De zo broodnodige strijdvaardige aandacht voor de werkelijke vijand werd er menigmaal door verzwakt.
Hoe was het inmiddels gegaan met het Derde Grensbataljon, waarvan de vierde compagnie zo omstreeks acht à negen uur door onze stad

---

15 De Jong, dl. 3, 111.

16 De Jong, dl. 3, 113.

was getrokken? Zij moeten zo tussen tien en elven in Willemstad zijn aangekomen. De commandant van het Derde Grensbataljon, majoor Reyers, die ook op weg gegaan was naar Willemstad, had inmiddels omstreeks negen uur in Stampersgat een gesloten envelop ontvangen. De inhoud ervan bestond uit bevelen voor het stelling nemen in Willemstad. Deze bevelen waren inmiddels echter achterhaald, want van hogere militaire zijde was op de achtste mei reeds beslist, dat het Derde Grensbataljon ten noorden van het Hollands Diep zou worden ingezet. Om 13.00 uur werd dan ook het bericht ontvangen, dal men gesteld was onder bevel van de Vesting Holland, het aloude bolwerk van de verdediging van ons land, d.w.z. dal het bataljon nu was ingedeeld bij de groep Kil van het Zuidfront van dat traditionele verdedigingssysteem (Kaart 1).
In verband daarmede diende men het Hollands Diep over te steken. Wel moest het Derde Grensbataljon daarbij zijn pantserafweergeschut en mortieren afstaan aan de veiligheidsbezetting van Willemstad [17]). De enkele auto's, die het Derde Grensbataljon bezat, moesten eveneens in Willemstad worden achtergelaten, aangezien de pont van Willemstad naar Numansdorp van geringe capaciteit was. Daarmee konden, afgezien van personen, vrijwel alleen maar rijwielen worden vervoerd. Zowat om een uur of vijf was de overtocht voltooid. De militairen trokken per rijwiel verder en bereikten 's avonds de Barendrechtse brug over de Oude Maas. Aan de overzijde van deze brug bevonden zich Duitse luchtlandingstroepen die van het vliegveld Waalhaven afkomstig waren. Hoe nu verder? Men had de opdracht op

[17] Nierstrasz, 385 en 386.

zak onverwijld via de Barendrechtse brug naar Rotterdam door te stoten [18]) (Kaart 2).
Hoe nu verder, dat had zich ook de reserve-luitenant J.G. Milo te Bergen op Zoom afgevraagd. Hij was hier commandant van het derde depot bereden artillerie. Zijn domein was echter leeg, evenals de kazernes. De militairen, die daarin oorspronkelijk gelegerd waren, bevonden zich nu meestal in het oosten van onze provincie en wel in de zogenaamde Peel-Raamstelling (zie Kaart 1). Het depot van reserve-luitenant J.G. Milo was volgens de militaire historicus Nierstrasz op acht mei naar Zuid-Holland verplaatst [19]). Deze mededeling klopt echter niet geheel met het schriftelijk verslag van onze militaire scheepvaartagent, J.A. Smout, die zetelde aan de Noordzijde Haven in het pand nummer 28. Hij deelt mede dat op zeven mei twee schepen '*voor het vervoer van een lading levensmiddelen uit de verplegings-inrichting te Bergen op Zoom met bestemming Middelburg*'
de haven hebben verlaten. Zo ook op de achtste mei, terwijl op de zevende mei ook nog een schip '*voor het vervoer van een lading kleding- en uitrusting uit het Mil. magazijn van kleeding te Bergen op Zoom met bestemming Middelburg*' de haven is uitgevaren. De militaire scheepvaartagent vermeldt verder nog in zijn verslag: '*voor zover ik heb kunnen nagaan, hebben de schippers van bovengenoemde schepen te Goes gelost, dus niet in Middelburg*.' [20])

---

18 *Dagblad De Avondster,* Herdenkingsnummer 3 mei 1947, 2; De Jong, dl. 3, 138.

19 Nierstrasz, 202.

20 J.A. Smout, scheepvaartagent van het Vrijwillige Landstormcorps Vaartuigendienst; 'Transporten en werkzaamheden, welke door de ondergetekende werden uitgevoerd op order van den Hoofdintendant', SMG. codenummer 460/21.

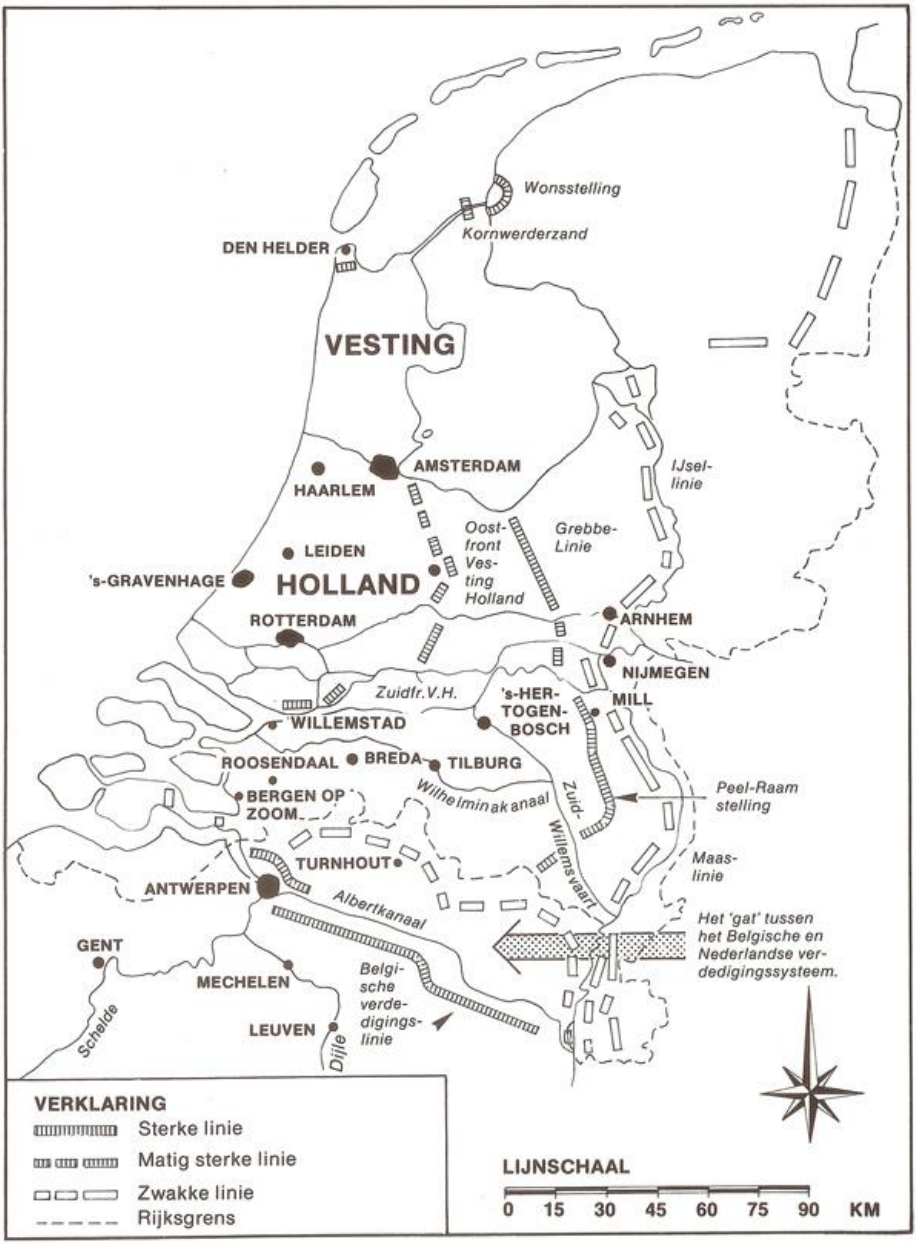

Kaart 1. Algemeen overzicht van de ligging van de militaire linies in Nederland en het nabijgelegen deel van België op 10 mei 1940.

Dus zat de luitenant Milo hier met een leeg depot. Toen hij begrepen had, dat de oorlog was uitgebroken, had hij zijn commandant opgebeld om te vragen, wat hem te doen stond. Hij moest voorlopig maar hier in Bergen op Zoom blijven. Om twee uur 's middags kreeg hij echter opdracht te trachten naar 's-Gravenhage te komen. Dat was gemakkelijker gezegd dan gedaan. Van onze stad uit vertrokken geen treinen. De luitenant nam een taxi naar Roosendaal. Vandaar vertrok 's avonds om negen uur een trein, die via Den Bosch en Utrecht (de Moerdijkbruggen waren immers door Duitse parachutisten bezet) naar Rotterdam zou rijden. De trein - en dus ook luitenant Milo - kwam echter niet verder dan Udenhout, want de bruggen over de Maas waren vernield. De trein keerde terug naar Roosendaal. De luitenant sloot zich daar aan bij een depot-detachement [21]).

Inmiddels hadden de Bergenaren, zoals alle Nederlanders, laat in de middag het tweede legerbericht via de radio kunnen beluisteren en zij hadden dat met gretige spanning gedaan. Er werd, zo heette het, verbitterd weerstand geboden aan de IJssel en de Maas (beide linies waren in werkelijkheid al doorgebroken); voorts waren vier Duitse pantsertreinen buiten gevecht gesteld (in werkelijkheid twee), waarvan één tegelijk met de spoorbrug te Venlo in de lucht vloog (hetgeen onjuist was). Tenslotte waren minstens zeventig Duitse vliegtuigen neergeschoten en van verschillende plaatsen werd gemeld, dat Nederlandse krijgsgevangenen door Duitsers als dekking werden gebruikt [22]).

Een gevoel van verontwaardiging bekroop de burgers, maar meer nog van strijdvaardig optimisme. We konden het best uithouden tot de

---

[21] Nierstrasz, 376.

[22] De Jong, dl. 3, 112.

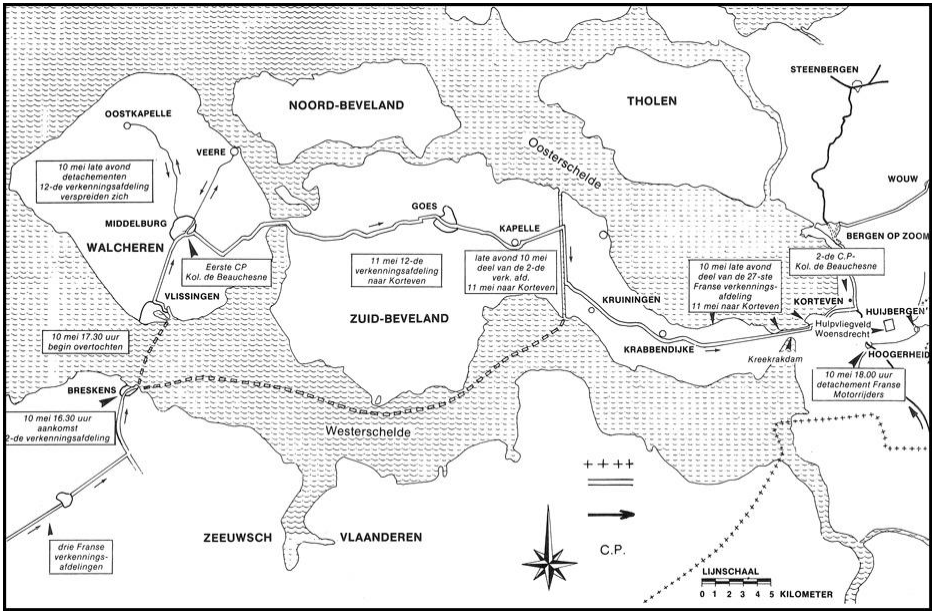

Kaart 3. De aankomst en de bewegingen van de 2e, de 12e en 27e Franse verkenningsafdeling en een detachement Franse motorrijders in Zeeland en de Westrand van Noordbrabant op 10 en 11 mei 1940.

Fransen en Engelsen ons zouden komen helpen en dan zouden we de moffen samen wel eens een lesje geven.

In werkelijkheid was in het oosten van onze provincie de tweede linie al doorbroken. Het betrof de Peel-Raamstelling (zie Kaart 1 en Kaart 4), die in de vroege morgen reeds door een Duitse pantsertrein was gepasseerd [23]).

Overigens waren in de namiddag de eerste Franse militairen al in onze buurt aangekomen en wel om zes uur in Hoogerheide. Deze eerste eenheid Franse militairen bestond uit een detachement motorrijders dat behoorde tot een van de verkenningsafdelingen van kolonel de

[23] Nierstrasz, 202.

Beauchesne [24]) (zie Kaart 2). In feite was de verkenningsgroep van de genoemde kolonel uit drie afdelingen samengesteld, n.l. de 2e, de 12e en de 27e G.R.D.I. *(Groupement de Reconnaissance de Division d'Infanterie),* waarvan de verkenningsafdeling nummer 12 voor ons in Bergen op Zoom belangrijk zou worden. Het waren de drie verkenningsafdelingen van drie infanteriedivisies (totaal ongeveer 50.000 man), die op weg waren naar westelijk Noord-Brabant en Noord-België. De voorste gelederen van de 2e verkenningsafdeling waren 's middags om half vijf te Breskens aangekomen. Ook de 12e en 27e verkenningsafdeling arriveerden daar. Door middel van een aantal overtochten per veerboot naar Vlissingen en Kruiningen kwamen de drie verkenningsafdelingen op Walcheren en Zuid-Beveland terecht. Deze heen en weer gaande bewegingen vergden veel tijd. Zij vonden plaats gedurende vrijwel de gehele avond van de 10e mei en een deel van de volgende dag. De overtochten werden verricht met behulp van twee heen en weer varende ponten, afgezien van een klein aantal scheepjes van geringe afmetingen.
Dat gaat allemaal maar langzaam, zo kan men denken, want die verkenningsafdelingen waren toch niet zo groot. Dan is dat waar. De 12e verkenningsafdeling bestond, afgezien van het materiaal waarmee zij was uitgerust, uit een driehonderdtal militairen. Doch er is iets anders, waar wij in dit verband misschien nog eens op moeten wijzen: dat is de reeds eerder genoemde kleinschaligheid van het menselijk bestaan in die dagen. Zo waren er toentertijd langs de hele Westerschelde voor het overzetten van de bovengenoemde Franse militaire eenheden maar twee ponten te vinden. Die ponten waren

[24] Nierstrasz, 374.

klein en konden ook niet de snelheid van overzetten bereiken, die wij tegenwoordig gewend zijn.
Naar schatting ging het om het overzetten van in totaal enkele honderden motorvoertuigen, waaronder een aantal van ruim 40 pantserwagens. Deze voorzichtige schattingen zijn na veel moeite tot stand gekomen. In theorie stonden voor de vier verkenningsafdelingen (de 2e, 5e, 12e en 27-ste) tezamen ongeveer duizend motorvoertuigen ter beschikking. Door allerlei omstandigheden waren zij niet volledig uitgerust. Zo ontbraken b.v. de lichte tanks, want die moesten o.a. vanwege de geringe snelheid die zij konden bereiken, per spoor worden aangevoerd. Een volgend aantal voertuigen ontbrak omdat zij in revisie waren of konden niet uit Frankrijk worden meegenomen doordat militairen met verlof waren. Ook waren er onderweg verliezen. Tenslotte waren bepaalde detachementen van de verkenningsafdelingen, althans b.v. van de 2e, a; meer oostelijk door België naar het noorden getrokken en bevonden zich reeds op de 11e mei tussen Breda en Tilburg. Daar opereerde ook de 5e verkenningsafdeling, die nooit in de omgeving van onze stad is geweest.
Van de 12e verkenningsafdeling werden vandaag een drietal detachementen over Walcheren verspreid, dat wil zeggen dat zij ondergebracht werden in Middelburg, Veere en Oostkapelle. Onderdelen van de 2e en 27e verkenningsafdeling kwamen terecht op Zuid-Beveland en wel bij Kapelle en Krabbendijke [25]).

---

[25] H. van der Tuin (m.m.v. E. Härtel). 'De verdediging van Bergen op Zoom door het Franse leger, mei 1940', in: *De Waterschans,* jrg. II, no. 3, 135-156. Dit artikel is ook verschenen in het Franse legertijdschrift *Revue Historique de l'Armée* onder de titel 'La défense de Bergen op Zoom par l'armée francaise (mai 1940)', 1973, no. 2, 90-106;

Het hierboven vermelde detachement Franse motorrijders was via Antwerpen op weg naar Noord-Brabant vooruit gezonden. Onze provincie was het doel, waar de militairen, die onder bevel van kolonel de Beauchesne stonden, heengezonden zouden worden. Aanvankelijk leverden de motorrijders enige versterking voor de bewaking van het vliegveld Woensdrecht, maar later vertrokken zij weer [26]) Vermoedelijk begaven zij zich naar Zuid-Beveland en reden de hoofdmacht van de troepen van kolonel de Beauchesne tegemoet. Hiervan was de voorhoede van de 27e verkenningsafdeling het verst in onze richting gekomen. De militairen die daartoe behoorden werden verspreid over het oosten van Zuid-Beveland tot op de Kreekrakdam [27]) (Kaart 3).
Toen in onze stad de avond viel, werd niet, wals gewoonlijk, de openbare verlichting ontstoken. Wat niemand kon bevroeden, was dat het bijna vijf jaar zou gaan duren, eer dat weer het geval zou zijn. De burgers waren echter niet geheel onbekend met het verschijnsel verduistering, aangezien er wel eens vóór de tiende mei een oefening was geweest, die zij met de nodige vrolijkheid hadden ondergaan. Nu echter was het bittere ernst en leden van de luchtbeschermingsdienst patrouilleerden ijverig door de stad om op onvolkomenheden in de verduistering te wijzen.
Wat deden de burgers ondertussen? Zij stonden of zaten op een stoel bij de voordeur of zaten binnenshuis dikwijls in groepjes bij elkaar naar de radio te luisteren. Velen waren met hun gedachten bij gezins- of familieleden of verloofden, die in wapenrok dienden of verblijf hielden

---

zie ook.Nierstrasz, X en Lerecouvreux 25-27 en 93-150 evenals De Jong, dl. 3, 147.

26 Nierstrasz, 374.

27 Van der Tuin, 'De verdediging', 136.

in gebieden, waarvan gevechten gemeld werden. Later zou men vernemen, dat op deze eerste oorlogsdag reeds vier Bergse militairen gesneuveld waren, n.l.

- huzaar C. Krijnen, oud 34 jaar, wonende Zuidoostsingel 12, gesneuveld te 's Gravenhage;
- huzaar P. Raaijmakers, oud 34 jaar, wonende Moeregrebstraat 17, gesneuveld te 's-Gravenhage;
- soldaat J. J. Rhoen, oud 20 jaar, wonende Burg. van Hasseltstraat 16, gesneuveld te Delft;
- soldaat W. Timmers, oud 19 jaar, wonende Langeweg 31, gesneuveld te Rotterdam [28]).

Er was dus voor vele burgers echt wel reden om ongerust te zijn.
De meeste burgers waren flink vermoeid na deze spannende dag, die voor hen eerder dan gewoonlijk begonnen was. Degenen, die het niet konden laten op te blijven, zaten in de regel aan de radio gekluisterd. Hun wachten werd beloond, want niet al te lange tijd na middernacht kwam het derde legerbericht.

---

[28] Lijst van Bergse oorlogsslachtoffers, samengesteld door C. D. Vanwesenbeeck in 1975. Voor meer uitvoerige gegevens raadplege men achter in dit boek de 'Erelijst van de in de Meidagen gesneuvelde Bergse militairen'. Merk op dat deze lijst is samengesteld voor het in 1940 tot de gemeente Bergen op Zoom behorende gebied. Zo onbreken gegevens over in Halsteren woonachtige militairen.

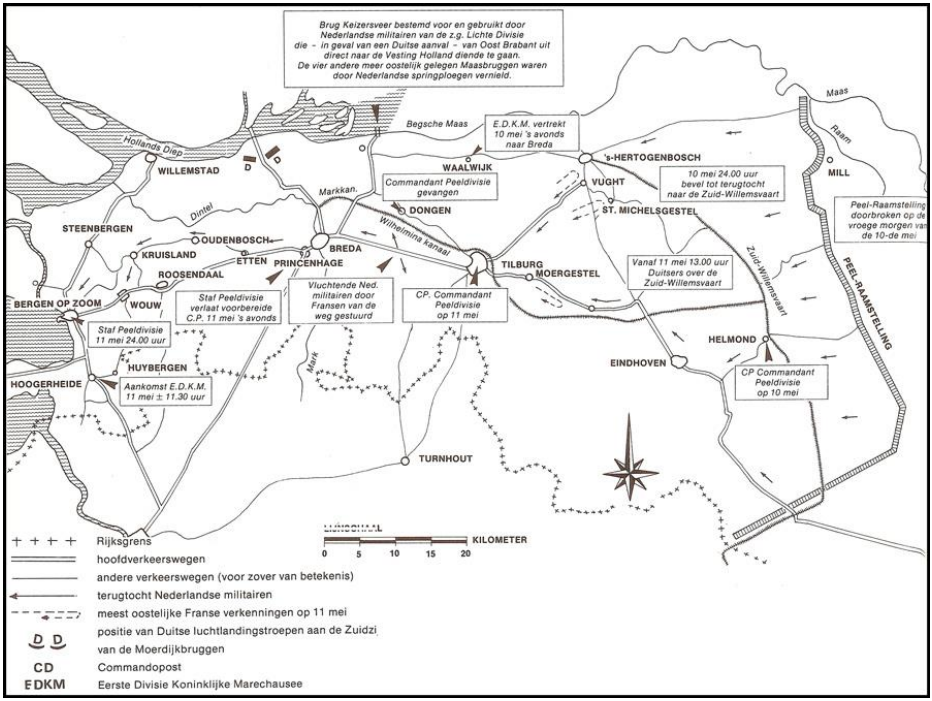

Kaart 4. De terugtocht van een deel van de Nederlandse troepen uit de Peel-Raamstelling in de richting van Bergen op Zoom op 10 en 11 mei; het vertrek van de Eerste Divisie Koninklijke Marechausseeuit Waalwijk op 10 mei en de aankomst daarvan te Huijbergen en Hoogerheide op 11 mei; de meest oostelijke verkenningen van Franse gemotoriseerde militaire eenheden op 11 mei.

Hoofdstuk III

Zaterdag 11 mei

Het legerbericht, dat om 01.03 uur werd uitgezonden, maakte gewag van het feit dat er meer dan honderd Duitse vliegtuigen vernietigd waren, terwijl er ook nog eens veertien waren buitgemaakt. Alle vliegvelden in het Westen van het land op één na n.l. Waalhaven waren heroverd [29]) (Kaart 2). De Duitsers hadden dus wel even op hun donder gehad. Dezelfde gevoelens van optimisme en vreugde over de behaalde successen, die een gevolg waren geweest van de vorige legerberichten werden nog versterkt. Vele burgers konden de omstandigheden in aanmerking genomen - voldaan gaan slapen.
In werkelijkheid waren de Nederlandse militairen, die de Peel-Raamstelling verdedigd hadden, vanaf het middernachtelijk uur op de terugtocht. Zij hadden bevel zich te nestelen achter de Zuid-Willemsvaart [30]) (Kaart 4).
Omstreeks diezelfde tijd was een voorhoede van de Franse 5e verkenningsafdeling, die de vorige dag door heel België was getrokken via Antwerpen, aangekomen ten noorden van Wuustwezel aan de Belgisch-Nederlandse grens [31]). Zij kon de tocht echter niet voortzetten vanwege de door de Nederlandse militairen aangebrachte versperringen, die weliswaar in de loop van de dag werden opgeruimd, maar toch grote vertraging veroorzaakten (Kaart 2).

---

29 De Jong, dl. 3, 112.

30 De Jong, dl. 3, 81.

31 Lerecouvreux, 158.

Vijfde Colonnepaniek

Inmiddels waren te Bergen op Zoom om 00.15u alle tapperijen gesloten. Was het de bedoeling de openbare dronkenschap te voorkomen en zo de opwinding te beperken? Aan dat laatste was er inderdaad geen gebrek, want ook hier kwamen verschijnselen van Vijfde Colonnepaniek voor. Onder Vijfde Colonnepaniek verstaat men de angst voor allerlei vermeende heimelijke landsverraderlijke activiteiten. Die vermeende activiteiten kwamen voor onder de meest fantastische gedaanten. Het was wel zo dat die verschijnselen in het algemeen en in hoge mate krachtondermijnend werkten op de verdediging van ons land. Zij vormden wezenlijk ook een soort onbewuste sociaal-psychische compensatie voor de onmacht tegen de loop der gebeurtenissen in deze dagen [32]).

Een eerste voorbeeld vinden wij in het politierapport van deze dag. Om 1.00 uur 's nachts komt er een melding binnen dat er op het terrein van de 'voormalige oude suikerfabriek' licht werd gemaakt telkens wanneer er een vliegtuig overkwam. Twee agenten spoedden zich ondanks de diepe duisternis naar de plaats van de misdaad. Zij zochten het terrein 'af, doch de knipperlichtgevende vogel was gevlogen. De agenten keerden onverrichterzake op hun basis terug. Het toeval kwam echter ons Bergs politieapparaat te hulp. Het was dan ook een hulpagent, genaamd M. Verhoeven, die in het nachtelijk duister had geconstateerd, dat ene Van Boven om ongeveer 23.00 uur zijn woning aan het Geertruidaplein had verlaten. Hij vermoedde dat

---

[32] Voor deze materie verwijzen wij gaarne naar het standaardwerk van L. de Jong: *De Duitse Vijfde Colonne in de Tweede Wereldoorlog,* eerste druk 1953: tweede ongewijzigde druk, Amsterdam 1977.

de laatstgenoemde de lichtseiner was en gaf dit door aan zijn hoofdkwartier, het politiebureau.
Na de binnenkomst van deze melding zochten twee agenten, n.l. de heren Van Eekelen en De Moor met bekwame spoed de omgeving af. Doch aldus doende, hebben zij ‘geen persoon aangetroffen’. Het verband tussen Van Boven en de lichtseinen was echter wel gelegd. De vermoedelijke dader werd 's morgens om 8.00 uur door de recherche aangehouden en ingesloten in een van de cellen van het politiebureau. De arrestant Van Boven zal de tijd in de cel wel niet gedood hebben met het zingen van het nationale lied dat het Huis van Oranje en 's mans eigen naam, althans zonder Van, eer aandeed. Wel zal hij zich afgevraagd hebben hoe de politie kon geloven, dat nu juist hij de ‘verdachte handelingen’ had gepleegd, die hem volgens het politierapport werden aangewreven. De in dit opzicht brave man moest wel blijven ontkennen, want hij had immers geen lichtseinen aan vliegtuigen gegeven. Door zijn ontkenning werd de verdenking van de zijde van de ondervragers wellicht des te groter.
Gedurende dezelfde nacht bleken ‘op de Groote Markt uit de toren drie lichtpunten uitgestraald’ te zijn; opgewonden telefonades naar het politiebureau. Een nader onderzoek werd ingesteld. Uiteindelijk bleken het de lichten van ‘de zaklantaarns van de aflossing’ van de luchtwachters te zijn geweest. De luchtwachters verschaften dus even opluchting in de overspannen sfeer [33]). De recherche hoefde er dit maal niet aan te pas te komen.

---

[33] GABoZ, Rapport van de Gemeentepolitie te Bergen op Zoom, nachtrapport van 10 op 11 mei 1940.

Het Derde Grensbataljon

Hoe stond het er inmiddels bij het Derde Grensbataljon voor? Evenals dat bataljon toentertijd letterlijk verder van huis was gekomen, doen wij dat thans in figuurlijke zin. Wij hadden ons eigenlijk voorgenomen ons zo veel mogelijk te beperken tot de lotgevallen van Bergen op Zoom en zijn bewoners. Een belangrijk argument om in dit geval ons boekje te buiten te gaan, bestaat uit het feit dat de vierde compagnie van het Derde Grensbataljon vooral uit Bergenaren was samengesteld. Het bevel van de Commandant van de Vesting Holland, dat de vorige dag werd gegeven, was toen in de loop van de avond herhaald en nader uitgewerkt. Op dat moment bevond het Derde Grensbataljon zich in uitgeputte toestand voor de Barendrechtse brug, die stevig in handen was van Duitse parachutisten [34]). Dat was al gebleken uit het contact. dat de tweede compagnie van het Derde Grensbataljon afkomstig uit Roosendaal, daarmee gemaakt had [35]). Enfin, het nader uitgewerkte bevel luidde volgens Dr. L. de Jong:

'3GB overschrijdt de Oude Maas, rukt op naar Waalhaven en doet, na het einde van een door de Royal Air Force uit te voeren bombardement (2 uur 20), een aanval op dit vliegveld teneinde dit, in samenwerking met aldaar strijdende mariniers (die er niet waren) te hernemen.'

Op het hier aangegeven tijdstip lag de voorhoede van het Derde Grensbataljon echter nog voor de Barend rechtse brug en studeerde op de vraag, hoe men over de Oude Maas kon komen [36]). Het overgrote deel van de manschappen, dat nu bijna een etmaal in touw geweest was, zal wel in slaap gevallen zijn. Niettemin werd toch een

---

34 De Jong, dl. 3, 138.

35 *Herdenkingsnummer de Avondster.* 2.

36 De Jong, dl. 3, 138.

aanvalsplan ontworpen, dat o.a. inhield, dat onze reeds bekende vierde compagnie oververmoeid en met een slechte bewapening in de vroege ochtend bij Puttershoek, dus ten oosten van de brug, over de Oude Maas werd gezet (zie Kaart 2). Daarna werd een patrouille uitgezonden onder leiding van sergeant Dorus Asselbergs. Deze patrouille begaf zich in westelijke richting om de vijandelijke stellingen achter de brug te verkennen. De vijand bleek ijzersterk te zijn. Er dreigde zelfs gevaar voor omsingeling. De vierde compagnie aanvaardde noodgedwongen de terugtocht over de Oude Maas. Deze was 's middags om één uur volbracht. Men kon niet anders dan de rest van de dag een afwachtende houding aannemen. Eindelijk vond men 'rust' tot een volgende opdracht gegeven zou worden [37]).

De Fransen

Hoe was inmiddels de toestand bij de Franse militairen van de drie verkenningsafdelingen, die voor de bewoners van onze stad en de omgeving daarvan nog belangrijk zullen worden? Wij hadden ze op 10 mei al zien aankomen op Walcheren en Zuid-Beveland. Er was daarna ook heel wat tijd verstreken met het stelling nemen en het vinden van slaapplaatsen. Denk aan de dreiging van landingen van water-vliegtuigen, zoals in Rotterdam op de Maas was geschied of aan andere luchtlandingen. Vanaf het moment, dat de zon was opgegaan, waren op Walcheren alweer veel Franse militairen op de been. Heel wat werk werd besteed aan verzoeken van Nederlandse zijde om parachutisten op te sporen. Men vond er echter geen.

---

[37] *Herdenkingsnummer de Avondster.2;*
De Jong, dl. 3, 211 en
kaartje XXIV.

Het kostte wel veel tijd om de verspreid jagende groepjes militairen weer bijeen te brengen en daarna diende men ze toch van een korte zeer wel verdiende rust te laten genieten [38]).
In Bergen op Zoom was de ochtend rustig verlopen. Aangezien de radio gewag gemaakt had van de komst van Franse militairen naar ons land, was er een klein aantal Bergenaren dat zijn nieuwsgierigheid niet kon bedwingen. Zij trokken te voet of per fiets via de Antwerpsestraatweg naar het Zuiden: Daarbij passeerden zij bij Schaliehoef de inmiddels opgeruimde boomversperring. Korte tijd na het passeren van het landgoed De Mattemburg, zagen zij in de verte in de lommer van de grote oude bomen enkele stippen opdoemen. Met versnelde pas en kloppend hart werd de tocht voortgezet. Wat ze na enkele minuten te zien kregen, viel tegen. Even ten noorden van de T-kruising met de Zeeuwse weg (Korteven) stonden enkele Franse auto's, waartoe een kleine vrachtwagen behoorde. Bij deze kleine vrachtwagen, waarvan de laadklep in horizontale stand stond uitgeklapt, konden ze ondereen minder geestdriftig Frans toeziend oog naar binnen kijken. Zij zagen een hoop rommel, die geleek op huisraad, waarvan een opgerold tapijt over de laadklep naar buiten stak. Het minder geestdriftig Frans toeziend oog is begrijpelijk. Hadden zij niet van parachutisten gehoord en ook niet van parachutisten vermomd als burgers? Het betrof hier hoogstwaarschijnlijk de kwartiermakers van de kolonel de Beauchesne, wiens commandopost de avond tevoren in Middelburg was gevestigd. Toen had hij al contact gehad met de Nederlandse schout-bij-nacht Van der Stad [39]).

---

38 Lerecouvreux, 174.

39 Lerecouvreux, 150.

Dat men te doen had met de kwartiermakers van de genoemde Franse kolonel, daar hadden de nieuwsgierige Bergse burgers uiteraard geen flauw benul van. En dat hij op het eind van de dag zijn intrek zou nemen in zijn nieuwe commandopost te Korteven, dat zouden zij hoogstwaarschijnlijk nooit te weten komen [40]).
Maar toentertijd waren deze Bergenaren gauw uitgekeken en aanvaardden al snel de terugweg. Zij liepen of fietsten daarbij in de schaduw van de oude bomen langs de met klinkerpaden begrensde smalle kei weg. De gedachten van deze ondernemende burgers werden heen en weer geslingerd tussen geestdrift en teleurstelling; geestdrift over de komst van onze prille en sterke bondgenoten, teleurstelling over datgene waarmee ze gekomen waren.
Ongeveer tezelfdertijd was er ook iets aan de hand in Hoogerheide. Daar arriveerde per rijwiel de Eerste Divisie Koninklijke Marechaussee, bestaande uit ongeveer 200 man. Deze waren bestemd om in geval van oorlog naar 's-Gravenhage te gaan; dus naar de Vesting Holland. In de avond van de tiende mei werd echter besloten, dat deze Divisie van het verzamelpunt Waalwijk zou worden teruggetrokken naar Breda. Deze wijziging van bestemming was ingegeven door de gedachte de Franse militairen behulpzaam te zijn bij hun doortocht in ons land. De Fransen waren echter zo 'behulpzaam' de divisie naar Roosendaal te laten verplaatsen, waar de divisie te horen kreeg door te moeten trekken naar Huijbergen en Hoogerheide. Zij kwam daar aan tussen 11 en 12 uur. Er werd contact opgenomen met het

[40] Lerecouvreux, 174.

bewakingsdetachement van het vliegveld Woensdrecht [41]) (zie Kaart 3 en Kaart 4).

Ondertussen was een Franse gemotoriseerde colonne op weg van Antwerpen via Essen naar Roosendaal. Zij bestond uit een voorhoede van de 25e Gemotoriseerde Infanteriedivisie. Het doel was Breda. Deze route behoorde tot een van de drie opmarswegen, die de Franse legerleiding in zijn plan had opgenomen [42]).
Omstreeks acht uur in de morgen overschreden de voorste gelederen de grens tussen Essen en Nispen. Niet te lang daarna kwamen zij tot staan voor de Molenbeek, die ruim een kilometer ten noorden van Nispen de weg Essen-Roosendaal snijdt. De vorige morgen in alle vroegte had 'n vernielingsploeg van het Derde Grensbataljon evenals ten zuiden van Bergen op Zoom bij Schaliehoef, volgens opdracht zijn werk grondig verricht: de brug over de Molenbeek was vernield.

---

41 Nierstrasz, 374 en 391. Een divisie doet een aantal manschappen veronderstellen van 10.000 tot 20.000.

In het Nederlandse leger zat men op het minimale aantal. De benaming Divisie voor een kleine groep marechaussees kan door het genoemde geringe aantal verwarrend werken. De opgave van het aantal van ongeveer 200 man hebben wij mede te danken aan de heer C.M. IJzerman, brigadecommandant van de Koninklijke Marechaussee te Bergen op Zoom. Hij heeft deze informatie weer ontvangen van een oudgediende adjudant-marechaussee, die zelf deze tocht in de Meidagen heeft meegemaakt en toen tenslotte in Engeland is terechtgekomen. Deze laatste persoon noemde een exact aantal van 180. Nierstrasz spreekt over enkele honderden. Wij trachten het midden te houden met een aantal van ongeveer 200 marechaussees.

42 Lerecouvreux, 72 en 73.

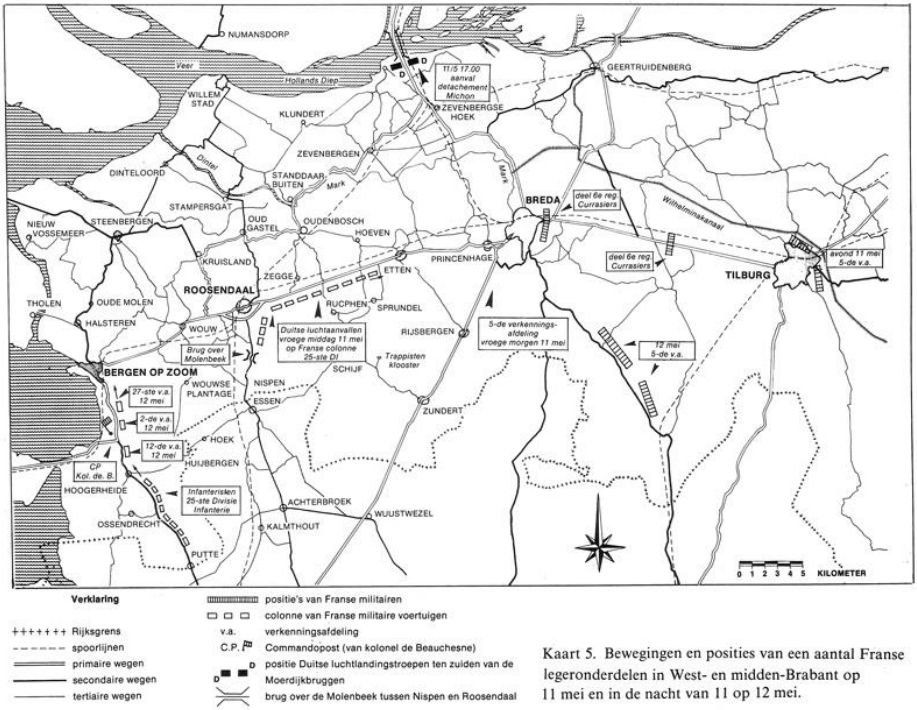

Kaart 5. Bewegingen en posities van een aantal Franse legeronderdelen in West- en midden-Brabant op 11 mei en in de nacht van 11 op 12 mei.

Kaart 5. Bewegingen en posities van een aantal Franse legeronderdelen in West- en midden-Brabant op 11 mei en in de nacht van 11 op 12 mei.

Bombardementen en gevechten

Een beschrijving van wat daar nu op nog geen 12 kilometer afstand van Bergen op Zoom aan de hand was en van wat *e:* verder gebeurde, is te vinden in een uiterst zeldzaam verslag. Dit originele relaas is afkomstig van een toen daar ter plaatse aanwezige en ons onbekend gebleven PTT-ambtenaar. Gaarne laten wij zijn verhaal, mede vanwege de rijkdom aan gegevens, hier in zijn geheel volgen.

'Om acht uur kwam de eerste Fransche auto met officieren bij de brug. deze vroegen mij inlichtingen omtrent den weg en het draagvermogen

van den nieuw geslagen brug. Nadat ik inlichtingen aan de arbeiders, die aan de brug bezig waren, gevraagd had, vertelden de officieren mij, dat de Fransche gemotoriseerde troepen met tanks enz. over dezen weg ons land binnen zouden komen. Een kwartier daarna kwamen de Fransche troepen langs ons voorbij, maar al spoedig bleek, in welk een gevaarlijken toestand wij kwamen ter verkeren. Steeds werden wij door de Duitsche jachtvliegtuigen bestookt, die een voortdurend mitrailleurvuur onderhielden. lederen keer moesten wij het werk onderbreken om dekking te zoeken in greppels en slooten. De kalmte, waarmede de Franschen de aanvallende vliegtuigen met hun mitrailleurs beschoten, was werkelijk bewonderenswaardig te noemen. Geen ogenblik verloren zij hun zelfbeheersing en ze weken geen cm van hun post.' [43]).

De PTT-man en de noodbruggenbouwers waren getuige van een kort en hevig oponthoud in de kop van een 20 kilometer lange colonne motorvoertuigen. Hierin moesten de vierwielige vervoermiddelen en pantserauto's een onderlinge afstand van 50 meter bewaren. Dat was door de Franse legerleiding juist voorgeschreven om de gevolgen van luchtaanvallen zo veel mogelijk te beperken. Maar, hoe goed men zich daartegen ook had voorbereid, de colonne was nu ontdekt door Duitse jachtvliegtuigen. Zij waren weliswaar verdwenen, doch de ontdekking kon wel eens nare gevolgen hebben. De Duitse legerleiding had vrees voor het voortvarende Franse optreden. Het gevaar daarvan voor de snel oprukkende Duitse legeronderdelen moest worden voorkomen (Kaart 5).

Even na het middaguur kwam voor de militairen, die zich aan de kop van de colonne bevonden, Etten in zicht. Tegelijkertijd kwamen zij zelf

---

[43] D.H. Couvee, *De meidagen van '40.* 's-Gravenhage 1960, 109.

ook in het zicht van een zwerm Duitse duikbommenwerpers. De bemanningen van deze vliegtuigen hebben niet langer geaarzeld, maar met hun bommen en mitrailleurs op een verschrikkelijke manier huisgehouden onder de Fransen en hun materiaal. Men telde een vijfentwintigtal aanvalsgolven. Het resultaat was ongeveer 200dode en gewonde militairen, terwijl een vierde tot een vijfde deel van hun materiaal verloren ging [44]). Een ander resultaat was, dat ook een deel van Roosendaal werd getroffen, waaronder het schakelstation aan de Bredase weg. Dat hield in, dat Bergen van dat moment af zonder elektriciteit kwam te zitten; dat bleef zo tot 17 mei [45]). Een eerste gevolg hiervan was dat de watervoorziening in gevaar kwam. Er was weliswaar een buffervoorraad in de watertoren, maar die werd niet aangevuld. De burgers werd aangeraden water in voorraad te nemen door teilen en emmers te vullen, maar tevens zuinigheid bij het gebruik van water te betrachten. Bovendien zou door breuken in de waterleiding als gevolg van bombardementen de watervoorziening verstoord kunnen worden. Een ander belangrijk gevolg van het uitvallen van de elektriciteitsvoorziening was het feit dat men zijn radio niet meer kon gebruiken, behalve diegenen die een accu konden benutten voor de stroomleverantie van hun apparaat en de burgers die aangesloten waren op de Radio Centrale (distributie van radioprogramma's per kabel), maar dat waren er niet zo veel. De burgers, die wel naar de radioberichten konden luisteren, waren uiteraard gaarne bereid het nieuws, dat zij te horen kregen, door te vertellen. Dat daardoor de geruchten nog sterker konden gedijen,

---

44 Lerecouvreux, 176; Nierstrasz, 292.

45 J.J.Th. Bakker, *Bevrijding. Bergen op Zoom in oorlogstijd, uit het dagboek van een Bergenaar,* Bergen op Zoom 1944, 11

behoeft geen betoog. Inmiddels werd de kracht van die voedingsbodem ook nog versterkt door een groeiende angst. Diverse Bergenaren hadden, als ze het eens 'hogerop zochten' door naar de zolder te gaan en door een raam naar buiten te kijken, brand en rookwolken ontdekt. Tegen de blauwe hemel tekenden in het oosten de begeleidende kleuren zwart en rood zich duidelijk af. Dat moest Roosendaal zijn. Heel Roosendaal staat in brand, zo heette het al gauw. Het was weliswaar niet heel Roosendaal, dat in brand stond, maar het ging toch lang niet alleen om de zojuist beschreven bombardementen. Ir. de Joop van de dag was ook het station herhaaldelijk gebombardeerd. Hierbij werd ook een trein getroffen. De spoorlijn naar Essen werd op verscheidene plaatsen vernield [46]). Het was duidelijk, dat de Duitsers kost wat kost de aankomst van de Franse militaire eenheden in West-Brabant wilden vertragen en indien mogelijk voorkomen. Hoe het ook zij, het huiveringwekkend schouwspel van de rode vuurgloed aan onze oostelijke horizon kon niet of nauwelijks verzacht worden door het optimistische legerbericht van die dag. Daarin werd gesproken over de herovering van Mill in de Peel door Nederlandse militairen [47]) (zie Kaart 4).

Maar hoe stond het er in werkelijkheid bij? Wij hebben reeds gezien, dat na het middernachtelijk uur de Nederlandse militairen van de doorbroken Peel-Raamstelling bevel hadden gekregen aan de Zuid-Willemsvaart een nieuwe linie te vormen. Dit was ten dele gelukt. Reeds 's middags om één uur overschreden de Duitsers dit kanaal via een onbeschadigde brug. Tezelfdertijd werden ook elders pogingen gedaan de Zuid-Willemsvaart over te steken. Deze pogingen werden

---

46 Nierstrasz, 376.

47 De Jong, dl. 3, 226.

vrijwel overal snel met succes bekroond [48]). De Nederlandse militairen trokken terug. Deze door voortdurende bombardementen en beschietingen vanuit de lucht geteisterde vloedgolf van militairen trok langs allerlei wegen naar het westen [49]). De commandant van de Peeldivisie had 's morgens bevel gegeven een nieuwe commandopost voor te bereiden in Princenhage [50]). Hij dacht o.a. nog achter het Wilhelminakanaal te kunnen doen standhouden [51]). Tijdens al die misère gaf onze commissaris *van* politie opdracht de 'lichtgevende' arrestant van de cel in zijn bureau over te brengen naar Breda. De hoofdagent Heinen en de agent De Neef vertrokken om 4.30 uur per auto, inhoudende de arrestant Van Boven, naar het opgegeven doel. Maar

'Vanwege de luchtbombardementen in Roosendaal konden ze Breda niet bereiken, en zijn zij met hun arrestant teruggekeerd. Hij blijft weer ter beschikking van den Heer Commissaris van politie alhier.' [52])

De Duitse luchtactiviteiten in onze omgeving en boven Bergen namen toe. Telkens als er vliegtuigen boven onze stad verschenen, werd er door middel van sirenes luchtalarm gegeven, dat wil zeggen tot het middaguur van deze 11e mei. Door de vernieling van het PNEM schakelstation te Roosendaal was, zoals hiervoor reeds vermeld, de stroomvoorziening hier ook uitgevallen. Dat hield in, dat de sirenes niet meer konden werken. Het hierdoor gerezen probleem werd opgelost dankzij de voortreffelijke hulp van een aantal burgers. Aan

---

48 De Jong, dl. 3, 197.

49 De Jong, dl. 3, 25 en 204.

50 Nierstrasz, 274.

51 Nierstrasz, 276.

52 GABoZ, archief gemeentepolitie inv. nr. 31, dagrapport van 12 mei 1940.

het begin en aan het eind van elk luchtalarm reden zij met hun auto en met grote snelheid luid claxonerend door de belangrijkste straten van de stad. Daarbij werd dan menigmaal gezwaaid naar vrienden en bekenden, want veel burgers stonden dan op het trottoir voor de deur van hun woning. Zij hadden er meestal geen flauw benul van, wat voor gevaar hen vanuit de lucht kon bedreigen. Aan het opzoeken van een veilige plaats in een kelder werd dan ook meestal niet gedacht. Integendeel, wie zich nog niet op straat bevond, spoedde zich naar de voordeur. Rustig met elkaar pratend keek men dan naar de lucht, die doorkliefd werd door de onschuldig lijkende zilveren vogels.
Hoe stonden inmiddels onze jongens in de buurt van de Barend rechtse brug er voor? Zij kwamen omstreeks één uur na de middag al terug van hun bijzonder gevaarlijke tocht over de Oude Maas (zie Kaart 2).
'Het 3de Grensbataljon, met te weinig artilleriesteun en veel te weinig geconcentreerd aanvallend (hoe bitter wreekte zich, ook hier het tekort aan scholing bij de militaire leiding!) *had niets bereikt.'* [53])
en
'De situatie ter plaatse zag er niet naar uit, dat enige actie tegen de overmachtige vijand nog succes kon opleveren.' [54]).
We zullen dus moeten afwachten, of zij nog in actie zullen komen. Niet zo ver van hun verblijfplaats af deden de Fransen een aanval op de versterkingen, die de Duitse parachutisten ten zuiden van de Moerdijkbruggen bezet hielden. De aanval werd ondernomen door detachementen, die uit Tilburg en Breda afkomstig waren. Deze

---

[53] De Jong, dl. 3. 212.

[54] *Herdenkingsnummer De Avondster,* 2.

eenheden stonden onder leiding van majoor Michon, een militair, die later in Bergen op Zoom nog een belangrijke rol zou gaan spelen. Nadat de Fransen reeds enkele barricades overschreden hadden, waren de Duitsers er snel bij om de aanval vast te laten lopen. De Moerdijkbruggen vormden immers een vitale verbinding in de opmarsweg van de Duitsers door Noord-Brabant naar de Vesting Holland. Bovendien hadden zij door de bezetting van deze bruggen de verbindingsweg voor de Fransen met de Vesting Holland afgesneden. De Duitsers reageerden dan ook snel door een onbarmhartig bombardement, waardoor een pantserwagen in brand vloog en enkele Fransen gewond werden. De aanval werd gestaakt en men trok terug in zuidelijke richting. Dat geschiedde 's middags omstreeks vijf uur [55]) (zie Kaart 5). De militaire scheepvaartagent - zijn bestaan is misschien door de maalstroom der gebeurtenissen vergeten - had ook vandaag niet stilgezeten. Evenals de andere Bergenaren. was hij onbekend met de werkelijke gang van zaken omtrent de snelle krachtige opmars van de Duitsers. Hij voerde rustig een reeds eerder ontvangen order uit en had vandaag

‘aangenomen het motorschip Schelde I, schipper A. Koopman voor het vervoer van een lading materiaal van de schoen- en kleermakerij van Bergen op Zoom met bestemming Rotterdam of Delft met 19 man personeel benevens 3 manschappen, welke zich naar hun onderdeel wilden begeven, welke niet meer over land te bereiken waren. Van dit transport was A. van Houten Sergeant-majoor 3e Reg. Inf., Beheerder

[55] Nierstrasz. 291.

Garnizoenswerkplaats, leider. Daar de post niet meer functioneerde, heb ik hem een brief voor Lt.-Kolonel ten Have' [56])
'Rotterdam, inhoudende charter en cognossement en kopie opdracht schipper medegegeven, om deze ter hand te stellen van genoemde Lt-Kolonel.'
In een ander schrijven, dat hij meegaf, had hij ingesloten,
'een bewijsje van Mr. Kleermaker P. C. *Beek man, dat hij opdracht had ontvangen van Lt.-Kol. ten Have zich zoo spoedig mogelijk naar Delft te begeven'.* [57])
Dit schip moet 's middags omstreeks vijf uur zijn uitgevaren. De opmerkzame lezer zal misschien inmiddels begrepen hebben, dat het strategisch denken in het Algemeen Hoofdkwartier van de Nederlandse strijdkrachten geheel gericht was op het behoud van de Vesting Holland. Daarbuiten waren de weerstandslinies, zowel in de noordelijke, de oostelijke als in de zuidelijke provincies zwak. Deze linies dienden in hoofdzaak om bij een inval de opmars naar de Vesting Holland te vertragen. Dat geschiedde dan door veelal tevoren gebouwde versperringen te sluiten of bruggen te vernielen. De sterkste linie was dan nog (afgezien van de Grebbelinie) de Peel-Raamstelling in het oosten van onze provincie. Deze linie diende in feite om de terugtocht van de andere strijdkrachten uit Noord-Brabant te dekken (zie Kaart 1).
Wat het gebied buiten de Vesting Holland betreft, ontstond in het Algemeen Hoofdkwartier plotseling zorg voor het feit dat de Duitse parachutisten de Moerdijk bruggen hadden bezet. De Nederlandse

---

[56] Dat was de hoofdintendant, dus de grote baas van onze militaire scheepvaartagent.

[57] Verslag J.A. Smout, 2.

legerleiding wilde deze bruggen nu niet meer vernietigen zoals oorspronkelijk in de bedoeling lag. Deze plotselinge zorg voor die belangrijke Noord-Zuidverbinding was een gevolg van de voortvarendheid van de Franse militaire hulp, waardoor het rechtstreeks contact tussen de Vesting Holland en de Fransen gewaarborgd diende te zijn (zie Kaart 2). Deze prille bondgenoten zouden minstens een verdedigingslinie van Breda af naar het zuiden over Turnhout, Leuven en Namen via de Maas naar de westpunt van de Maginotlinie trachten te handhaven. Deze linie zou zelfs als uitvalsbasis voor een tegenaanval kunnen dienen [58]).

De gevolgtrekking, dat Bergen op Zoom niets betekende voor de plannen van het Algemeen Hoofdkwartier, schijnt voor de hand te liggen.

Dat is juist, behalve dan dat de uit deze gemeente afkomstige militairen wel voor de poging tot uitvoering van die plannen werden gebruikt en dat kostte 19 Bergse militairen het leven. Men kan dat het Algemeen Hoofdkwartier niet verwijten. De diepere oorzaken liggen opgesloten in de loop der geschiedenis, die al lang voor de Tweede Wereldoorlog begon.

Alhoewel het op deze zaterdag in Bergen op Zoom nog vrij rustig geweest was, nam de spanning toe. Naarmate de avond vorderde, tekende de rode gloed van het gedeeltelijk brandende Roosendaal zich steeds duidelijker af tegen de donkerder wordende hemel. Achter dit vuur speelden zich taferelen af, waar de Bergenaren niets van wisten. Zo werd op dezelfde avond tot tweemaal toe door Franse officieren nadrukkelijk en onverbiddelijk aan het gemeentebestuur van Breda verzocht zo spoedig mogelijk de bevolking van de stad te evacueren.

---

[58] Lerecouvreux, 37 e.v.

Dat was de ouverture van een lange dramatische lijdensweg, die verder buiten ons gezichtsveld ligt [59]).

Tegenspel door de Fransen

Na het invallen van de duisternis ging de commandant van de Peeldivisie, kolonel Schmidt, op weg van Tilburg naar zijn nieuwe commandopost te Princenhage. Aldus doende kwam hij in de buurt van Breda lange colonnes oprukkende Franse infanterie en gevechtswagens tegen. In Etten bevonden zich veel Franse militairen, die beschikten over een motor met zijspan. Ook zag kolonel Schmidt dat er veel van die bemande vervoermiddelen oprukten. Hij moet nog meer vertrouwen gekregen hebben in de kracht van het nabij zijnde Franse militaire optreden in onze provincie. Het verschil met de algemeen slechte uitrusting van de Nederlandse militairen was duidelijk waar te nemen. Toen de commandant zijn nieuw ingerichte hoofdkwartier dacht aan te treffen, kreeg hij van een korporaal van de politietroepen te horen, dat zijn stafofficieren ook op weg waren, maar dan verder westwaarts, namelijk naar Roosendaal [60]). Kolonel Schmidt vertrok weer spoedig naar zijn oude commandopost in Tilburg [61]). De trek naar het westen van de stafofficieren was, behalve door angst, ingezet op het advies van een Franse kolonel. Deze kolonel was eerder op de dag op bezoek geweest op de Nederlandse commandopost in Tilburg. Hij had daarbij meegedeeld, dat de Nederlandse troepen enige dagen de gelegenheid zouden krijgen om zich bij Roosendaal te

---

59 Nierstrasz, 443 en 444.

60 Nierstrasz, 278 en 280.

61 Nierstrasz, 275 en 280.

herstellen [62]). De Franse kolonel zag kennelijk weinig heil in de steun van de vluchtende Nederlandse troepen. Ze liepen alleen maar in de weg en kregen dan ook te horen, dat ze de hoofdweg Breda-Roosendaal en de wegen ten zuiden daarvan moesten vrijhouden [63]) (Kaart 4).

We zagen reeds dat een andere Franse kolonel, n.l. kolonel de Beauchesne in de loop van 10 mei zijn commandopost in Middelburg had gevestigd. Zijn drie verkenningsafdelingen hadden vandaag bescherming moeten bieden bij de overtochten van onderdelen van de 68e Divisie Infanterie over de Westerschelde. Na deze taak volbracht te hebben, kregen de drie verkenningsafdelingen het bevel zich te verzamelen; de 12e op Walcheren, de 27e en 2e op Zuid-Beveland. Daarna werden zij in beweging gezet in de richting van West-Brabant. In het kader van deze onderneming was de 12e verkenningsafdeling op 11 mei om ongeveer tien uur 's avonds uit Walcheren vertrokken. De 27e verkenningsafdeling, waarvan de voorste gelederen op dezelfde avond al in de omgeving van Krabbendijke kwartier gemaakt hadden, kwam als eerste van de drie afdelingen in West-Brabant aan. Zij werd opgesteld langs de Antwerpsestraatweg ten noorden van Korteven. Het was toen ongeveer 23.30 uur [64]). Kolonel de Beauchesne zelf bevond zich bij deze 27e verkenningsafdeling en nam zijn intrek in een van de huizen bij de (thans voormalige) steenfabriek van Daverveld. n.l. het oude landhuis dat van Bergen op Zoom uit gezien vlak voor

---

62 Nierstrasz, 275.

63 Lerecouvreux, 174 en 181.

64 Lerecouvreux, 174 e.v.

Lindonk in het bos lag [65]). 's Morgens was de aanwezigheid van de kwartiermakers voor het nieuwe hoofdkwartier van kolonel de Beauchesne reeds vastgesteld door een aantal nieuwsgierige Bergenaren (Kaart 3 en Kaart 6).
Ongeveer op het moment, dat de Franse troepen van kolonel de Beauchesne op Walcheren in beweging kwamen, had een kapitein op het stafkwartier te Princenhage het besluit genomen de commandopost aldaar te verlaten. Hij had nog getracht telefonisch contact met de commandant van de Peeldivisie te krijgen, waarvan hij dacht dat die op zijn post in Tilburg verbleef. Dat was niet gelukt. In de loop van de avond had de kapitein reeds een luitenant ter verkenning naar Roosendaal gezonden. De bedoeling daarvan was te onderzoeken, of de commandopost daar gevestigd zou kunnen worden. De bevindingen van de luitenant waren weinig bemoedigend. bij zijn terugkeer meldde hij
'dat door Roosendaal veel Fransen opmarcheerden, dat de stad hevig werd gebombardeerd en dat het bezwaarlijk zou zijn, terugvloeiende

---

65 Van der Tuin, 'De verdediging', 137. Het was een huis dat zo dicht mogelijk bij het kruispunt er. (verder van de weg af dan nu) in het bos lagen wel van Bergen op Zoom uitgezien aan de rechterzijde van de weg. Andere huizen, die thans in verband met de geweldige uitbreiding van het wegennet aldaar, zijn afgebroken, lagen dichter bij de kruising, doch niet in het bos.
Dr. H. van der Tuin laat abusievelijk kolonel de Beauchesne meteen zijn intrek nemen in de boswachterswoning van het landgoed 'De Mattemburgh', doch uit combinatie van allerlei gegevens bleek mij dat de commandopost eerst bij Korteven gevestigd was. Daaronder bevonden zich ook gegevens van Van der Tuin zelf. Voor hem was de plaats van deze commandopost nauwelijks een randverschijnsel. Hij heeft zijn 22 bladzijden tellende artikel immers vrijwel geheel toegespitst op de strijd van de Franse militairen in Bergen op Zoom op 4 mei.

troepen aldaar op te vangen, daar een grote, zich steeds uitbreidende brand woedde'. [66])

De kapitein op het stafkwartier aarzelde niet lang en besloot de commandopost te verplaatsen naar Bergen op Zoom. Hij had tenslotte volmacht van zijn commandant (van de Peeldivisie) de commandopost te doen verhuizen in westelijke richting, zodra de toestand in Princenhage onhoudbaar zou blijken. In Princenhage werd een onderofficier van de politietroepen achtergelaten.

Zoals vermeld had kolonel Schmidt van een militair van de politietroepen vernomen, dat de staf van zijn Peel divisie westwaarts was getrokken. De militaire politieman was op de hoogte gebracht van de voorgenomen nieuwe plaats van vestiging van de commandopost. Deze onderofficier kon dus de in Princenhage langstrekkende militairen de weg daarheen wijzen. De rit van de ruim 100 voertuigen tellende colonne naar onze stad zou verlopen via Leur, Hoeven, Oud-Gastel en Wouw. Deze route werd gekozen om de weg Breda-Roosendaal vrij te houden voor nog altijd oostwaarts oprukkende Franse militairen [67]).

---

[66] Nierstrasz, 281.

[67] Nierstrasz, 281 en 282.

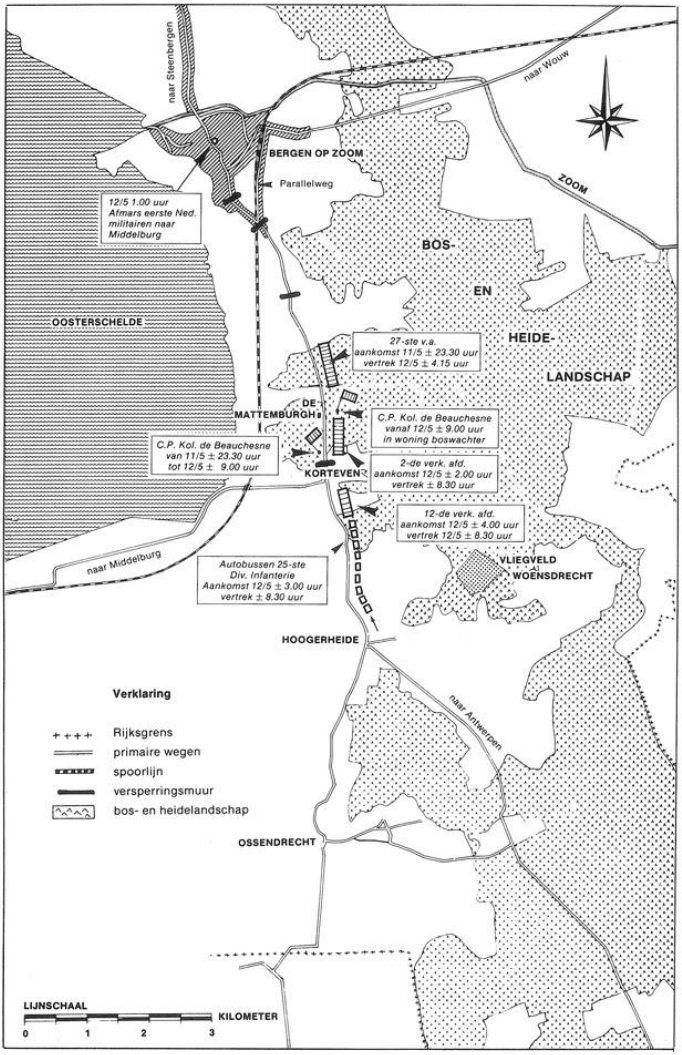

Kaart 6. De geweldige drukte op en langs de Antwerpsestraatweg tussen Hoogerheide en Bergen op Zoom in de nacht van 11 op 12 mei; de opstelling van de drie Franse verkenningsafdelingen met de tijd-stippen van aankomst; de doortocht van de autobussen van de Franse 25e Franse Infanteriedivisie en de eerste Nederlandse militairen in tegengestelde richting op weg naar Middelburg.

Tegen middernacht kwam het grootste deel van de stafauto's op het tevoren afgesproken punt aan. Dat was het landhuis ‘Ruitershoven’ [68]). Aangezien dit buitenhuis gesloten en onbewoond bleek te zijn, reed men door naar de stad en koos het sociëteitsgebouw Thalia als hoofdkwartier [69]). Eenmaal hier aangekomen bleek de stafofficieren, dat de chaos compleet was. De vloedgolf van ongeordende afdelingen, gewapende en ongewapende militairen (sommigen zelfs in burgerkleding) begon onze stad te overspoelen. Wat te doen met de militaire vluchtelingen? De commandant van het stafkwartier in Thalia had weinig keus. De vloedgolf was niet te stuiten. Hij kon hooguit een nieuw doel voor de naar onze stad stromende massa der wanhopigen zien te vinden. Voorts kon hij trachten de tocht naar dat nieuwe doel enigermate te organiseren. Daartoe werd allereerst telefonisch contact opgenomen met de militaire commandant voor Zeeland. Het voorstel om de militairen naar Middelburg door te zenden werd aanvaard; bleef over de organisatie [70]). Wij komen daar straks wel op terug.

---

68 Ruytershove (let op het verschil in schrijfwijze met die welke Nierstrasz gebruikt) was geen patronaat, zoals Nierstrasz vermeldt, maar een grote kasteelachtige villa op enige afstand van de Wouwseweg en wel tegenover de R.K.begraafplaats. Na de oorlog was er wel enige tijd een pensionaat van de ‘zusters van Moerdijk’ in gevestigd. Dat was tevens de tijd waarin Nierstrasz zijn aandeel leverde aan het gigantische werk over de krijgsverrichtingen van het Nederlandse leger in de meidagen van 1940. Daar komt misschien de vergissing vandaan. De villa is later vervallen en gesloopt. In de jaren '70 is ongeveer op die plaats de nieuwe gemeentelijke plantenkwekerij gesticht. (Noot anno 2017: inmiddels is daar weer knooppunt Zoomland op gebouwd)

69 Thalia was, zo zou men tegenwoordig zeggen, een recreatiecentrum op de Parade.

70 Nierstrasz, 412.

Iets vroeger of wat later rondom het middernachtelijk uur hadden de meeste Bergenaren hun brandende kaarsen uitgeblazen of de pitten van hun petroleumlampen omlaag gedraaid. Alhoewel deze dag in het algemeen nog vrij rustig verlopen was, hadden velen heel wat meer angst dan de dagen ervoor. Zij konden soms het beeld van de rode gloed, die het brandende Roosendaal in hun geheugen geprent had, niet of nauwelijks van zich afzetten. Zou het geen voorbode zijn van naderend onheil? Hoe zou het gaan met de vaders, echtgenoten, zoons of broers, die in militaire dienst waren? En dan waren er ook nog eens verhalen over parachutisten en Vijfde-Colonnisten. De laatste term werd in die dagen niet gebruikt,doch het geloof in de activiteiten van Vijfde-Colonnisten bestond wel, zoals reeds hiervoor gebleken is. Dat waren 'spionnen'. In feite was de angst voor de vermomde 'parachutisten' het grootst. De verhalen over de activiteiten van deze vermeende belagers van onze veiligheid circuleerden niet alleen met een toenemende snelheid, maar zij begonnen ook steeds doller te worden.

Gedurende deze dag waren - alhoewel men dat pas veel later zou vernemen - er twee Bergse militairen gesneuveld. Dat waren:

- soldaat J.A. Kuper, 19 jaar oud, wonende Huijbergsebaan 10 en overleden te Delft,

en

- sergeant K. J. Löwensteyn, bijna 24 jaar oud, wonende Steenbergsestraat 8, eveneens te Delft omgekomen [71]).

---

[71] GABoZ, lijst van Bergse oorlogsslachtoffers samengesteld door C.D. Vanwesenbeeck in 1975. Voor meer gegevens raadplege men achter in dit boek de 'Erelijst van de in de Meidagen gesneuvelde Bergse militairen'.

Hoofdstuk IV

Zondag 12 mei: eerste Pinksterdag

Zoals zojuist vermeld is, kreeg de kapitein van de Staf van de Peeldivisie verlof, de binnenstromende militairen naar Middelburg te zenden. Om één uur begon de afmars van de eerstaangekomenen [72]). Zij genoten de bescherming van de duisternis, die gretig werd aangegrepen om zich te verplaatsen. Men bleef dan verschoond - zij het niet altijd - van de onbarmhartige aanvallen door eenheden van de Duitse luchtmacht. In de nacht trokken nog veel Nederlandse militairen door Breda naar het westen. Op deze tocht werden vrijwel alle auto's, die in Breda *voor* de evacuatie van de burgerbevolking gereed stonden, gevorderd [73]). Overigens leverden de Fransen een bescheiden bijdrage aan dit weinig verheffend schouwspel, waardoor een tot op dat moment goed voorbereide evacuatie al bij voorbaat tot een onbarmhartige lijdensweg gedoemd was. In diezelfde nacht kwam aan een andere lijdensweg voorlopig een abrupt einde. Het was die van de commandant van de Peeldivisie, kolonel J. L. Schmidt. De avond tevoren was hij nog even in Princenhage, waar hij meende zijn nieuwe commandopost te zullen aantreffen. Maar zijn staf vogels waren gevlogen en hij reed terug naar Tilburg, althans dat was zijn bedoeling. Doch in de haast vanwege het bij de dageraad opdoemend luchtgevaar reed hij bij Loon op Zand een vooruitgeschoven Duitse colonne in de

---

72 Nierstrasz, 411 en 412.

73 E.H. Brongers, *Breda en omstreken in de Tweede Wereldoorlog. De slag om Brabant* I, (Breda 1975), 18;
Nierstrasz. 444..

armen en werd gevangen genomen [74]). Behalve de enkele officieren, die in zijn gezelschap verkeerden, bleef de gehele Nederlandse strijdmacht van dit voorval onkundig. Op dat moment maakte dat echter ook helemaal niets meer uit, want de terugtocht naar het westen had al chaotische vormen aangenomen. Deze vloedgolf van vluchtenden werd af en toe ook nog beschoten door de schier alomtegenwoordige Duitse vliegtuigen. Overigens hadden de ijverig spiedende bemanningen van deze dood en verderf zaaiende luchtmonsters steeds meer belangstelling voor de oprukkende Fransen dan voor de terugtrekkende Nederlandse militairen.
Nog voor het eind van de vorige dag had - zoals wij reeds gezien hebben de Franse kolonel de Beauchesne zijn commandopost te Korteven betrokken. Een lange rust zal hij zich niet gegund hebben, want in de nacht begaf hij zich naar Antwerpen om er zijn generaal te ontmoeten.
Ten noorden van het T-kruispunt tussen de Antwerpsestraatweg en de Zeeuwse weg (Kaart 6) stonden sinds de avond tevoren te ongeveer 23.30 uur de voertuigen van de 27e verkenningsafdeling opgesteld. Dat nu al, in de diepe duisternis, het eerste groepje gevluchte Peelmilitairen vanuit onze stad ordelijk voorbij kwam, moet op de Fransen weinig indruk gemaakt hebben. Zij zullen wel om hun bestemming gevraagd hebben, hetgeen gezien de omstandigheden voor de hand ligt.
Niet zolang daarna komt ook de 2e verkenningsafdeling uit Zeeland aan. Dat gebeurde omstreeks 2.00 uur. Zij werd opgesteld ten zuiden van de 27e verkenningsafdeling, doch ten noorden van de zojuist genoemde T-kruising.

---

[74] Nierstrasz, 280.

Ja, en dat is nog niet alles. Daar kwam in de loop van de nacht ook nog een flink aantal Franse autobussen aan. Het waren Parijse bussen met een achterbalkon. De inhoud van deze bussen bestond uit militairen van de 25e gemotoriseerde Infanteriedivisie [75]). Zij hadden als bestemming Breda [76]). Deze grote Parijse vervoermiddelen waren afgeweken van de route die hen volgens plan was aangewezen door de Franse legerleiding, namelijk via Antwerpen, Essen en Roosendaal naar Breda. Waarom? Wellicht omdat er gisteren op deze weg al zulke hevige bombardementen waren geweest. Of was de noodbrug tussen Nispen en Roosendaal te licht bevonden?
De voor die tijd geweldige concentratie van militairen en hun materiaal was nog niet volledig. Daar arriveerde even later ook de laatste van de drie verkenningsafdelingen, die onder bevel stonden van kolonel de Beauchesne; dat was dus de 12e. Die werd opgesteld ten zuiden van de T-kruising tussen de 2e verkenningsafdeling enerzijds en de autobussen anderzijds (Kaart 6). Op dat moment verschenen de eerste zonnestralen van de nieuwe dag boven de horizon. Het was toen ongeveer 4.30 uur. De 12e verkenningsafdeling was, zoals wij reeds gezien hebben, gisteravond omstreeks 22.00 uur van Walcheren vertrokken. De tocht had ook nog al lang geduurd vanwege de door bombardementen in slechte staat verkerende weg [77]).
Even voor de aankomst van de 12e verkenningsafdeling was een deel van de 27e al weer vertrokken. Die was op weg gegaan in de richting

---

[75] Lerecouvreux, 174.
Dit gegeven hebben wij mede te danken aan de heer P. Kostermans, zoon van de eigenaar van de toenmalige steenfabriek aan de Antwerpsestraatweg 140 (bij de Vinken berg). De verklaring is afgelegd in 1970.

[76] Lerecouvreux, 72, 73 en 174.

[77] Van der Tuin, '*De verdediging*', 136.

van Breda [78]). Zij was immers als eerste van de drie verkennings-afdelingen ook al gisteravond hier aangekomen. De commandant van deze afdeling, de luitenant-kolonel Vanderheyden, was echter met een deel van zijn personeel en materieel achtergebleven om te wachten op de terugkeer van zijn baas, de kolonel de Beauchesne.
Soms was in en langs de bosrand het gekrioel van de verzamelde massa militairen en materiaal langzaam tot rust gekomen. Hier ondervonden de Fransen wellicht een gevoel van betrekkelijke veiligheid. Dat zullen zij onderweg nog niet hebben ervaren, zeker niet in het open Zeeuwse landschap.
Eindelijk kregen zij gelegenheid om uit te rusten na de vermoeienissen van de afgelopen twee dagen. En hadden zij ook niet even de tijd? In het oosten van onze provincie hielden, althans volgens de officiële berichten, de Nederlandse troepen nog stand in de Peellinie. Bovendien - en dat was veel belangrijker voor hen - waren in Breda al sterke voorhoedes van hun eigen strijdkrachten aangekomen om er zich voor te bereiden op een lange verdediging, als dat tenminste nodig zou zijn. En moesten zij tenslotte niet wachten op hun kolonel, die zich daarstraks naar Antwerpen had laten brengen om zich bij zijn generaal te vervoegen. Hij zal daar misschien, althans over de verrichtingen van het Nederlandse leger, niet al te beste berichten hebben ontvangen en keerde al weer vrij spoedig terug op zijn

---

78 Lerecouvreux, 175. De door hem genoemde tijdstippen (Franse tijd) hebben wij in dit geval en in sommige andere gevallen omgezet in Nederlandse tijd (40 minuten vroeger). Wij hebben dat alleen gedaan indien we dat voor een juister beeld noodzakelijk achtten. Overigens noemt Lerecouvreux voor hetzelfde feit soms verschillende tijdstippen. b.v. voor het geven van de bevelen door kolonel de Beauchesne aan zijn drie verkenningsafdelingen. Wij hebben in zo'n geval dan maar een gemiddelde aangehouden.

commandopost. Dat was jammer voor een deel van de op verhaal komende militairen. Maar daar had de kolonel geen boodschap aan; wel had hij een paar andere boodschappen bij zich. Daarom riep hij de commandanten van zijn drie verkenningsafdelingen bij zich en gaf hen omstreeks 8.00 uur zijn bevelen. Deze hielden in de 27e verkenningsafdeling, die aan de Antwerpsestraatweg vooraan in de rij had gestaan, zich zou nestelen tussen Oudenbosch en Etten. Hij moest met zijn rechtervleugel aanleunen tegen Breda. De 2e verkenningsafdeling moest verkenningen uitvoeren in de richting van Moerdijk en Geertruidenberg. Voorts kreeg deze afdeling de opdracht de Duitse weerstand bij de Moerdijkbruggen te breken en zich te verenigen met de Nederlandse troepen op het Eiland van Dordrecht. De 12e verkenningsafdeling tenslotte, mocht het dichtst bij 'huis' blijven en moest zich opstellen langs de Dintel vanaf de monding van deze rivier tot Standdaarbuiten [79]) (Kaart 7). De commandanten vertrokken naar hun afdelingen om een begin te maken met de uitvoering van de bevelen.
Voor de militairen van de 25e Gemotoriseerde Infanteriedivisie had kolonel de Beauchesne geen opdracht meegekregen. Zij waren immers volgens plan op weg van Frankrijk naar Breda en bivakkeerden 'toevallig' tussen Hoogerheide en Korteven. Deze in de Parijse bussen vervoerde infanteristen hadden op het laatste stukje van deze lange rit werkelijk wel wat rust verdiend. Zo'n gunst werd, zoals wij reeds vernomen hebben, niet verleend aan een groot deel van de 27e verkenningsafdeling. Die was al omstreeks de dageraad op mars gegaan naar het noorden.

---

[79] Lerecouvreux, 174 en 175;
Nierstrasz, 399.

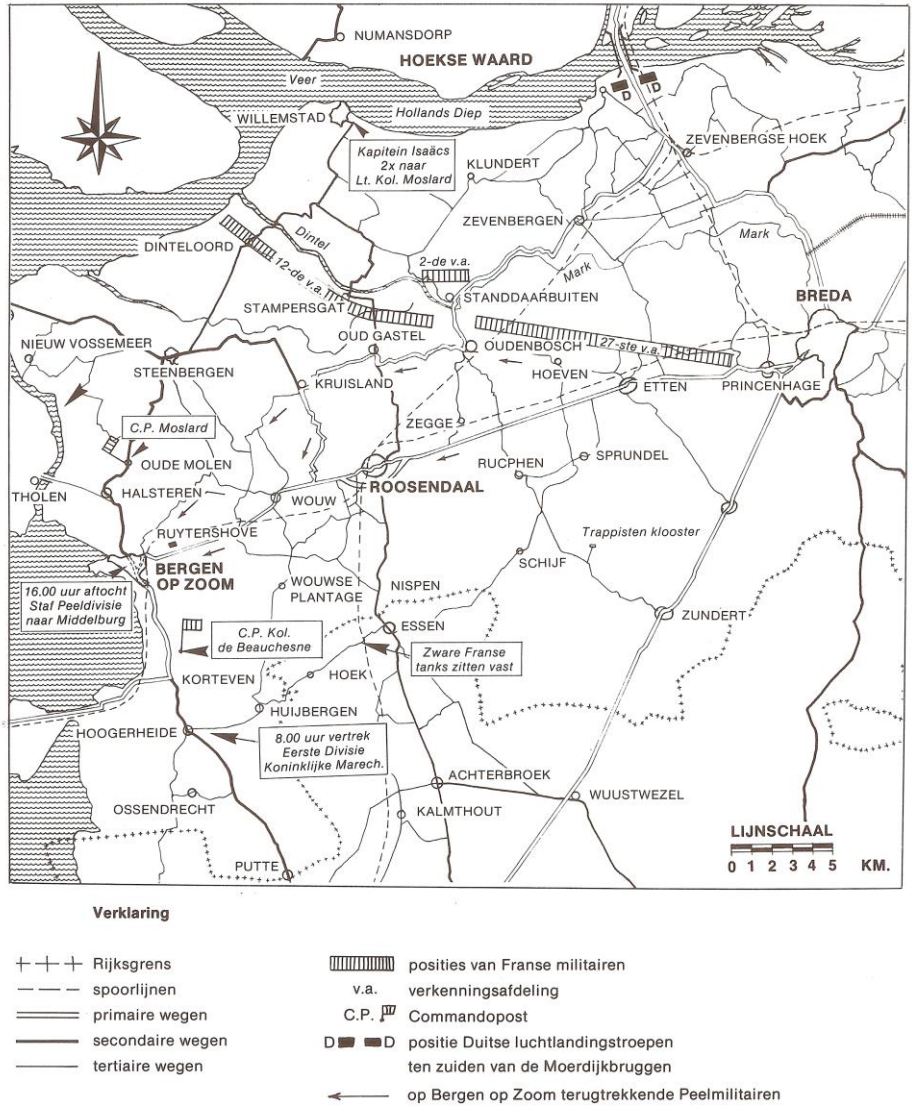

Kaart 7. Het operatiegebied en omgeving van de 2e, 12e en 27e Franse verkenningsafdeling op 12 mei 's morgens en/of 's middags. alsmede enkele gegevens over de terugtocht van de Nederlandse militairen.

Versperringen

De eerste hindernis, die geen hindernis meer was, konden zij letterlijk links laten liggen, want de door middel van springstof afgekapte oude bomen bij Schaliehoef waren inmiddels terzijde gelegd op de wegberm (foto 2). Maar even verder stond dwars over de weg een enorme muur, zoals zij er gisteravond al een gepasseerd waren ten noorden van de T-kruising bij Korteven.

Overigens waren zij in de afgelopen twee dagen in Nederland reeds door meer versperringen getrokken. Die waren, evenmin als dit nieuwe obstakel niet bedoeld als steun aan een machtige bondgenoot, doch voor uit het zuiden komende vijanden. Gelukkig zat er een gat in, waardoor in normale tijden het spaarzame verkeer van deze versperring nauwelijks enige hinder ondervond. Daar kon men zelfs met vrachtauto's gemakkelijk doorheen (foto 3). Men moest het dan wel even voorzichtig aandoen.

De 27e verkenningsafdeling trok weer verder. Na anderhalve kilometer was er weer een muur. Deze versperring stond aan de zuidzijde van de Stalenbrug tussen wat thans café Bellevue heet en een van de laatste huizen voor deze bekende brug over de spoorlijn van Bergen op Zoom naar Vlissingen. Maar de Franse verkenners treurden niet, ook in deze muur was een gat en deze belemmerde hen dus niet.

Na ruim 500 meter stond nog zo'n muur dwars over de weg. Dit obstakel bevond zich tussen het café (toentertijd café de Ladder geheten en zoals thans op de hoek van de Prinses Beatrixlaan) aan de ene zijde van de Antwerpsestraatweg en de gevelwand aan de andere zijde. Overigens sloot zo'n versperring, tenminste in de bebouwde kom, niet aan op de gevelwanden. Voor de voetgangers bestond er langs de uiteinden van de muur een doorgang; dus het trottoir, of de stoep, werd vrijgehouden.
De Franse militairen waren, zoals we begrepen zullen hebben, niet te voet. Zij moesten met hun gemotoriseerde colonne, waaronder pantserwagens, ook hier gebruik maken van het grote gat midden in deze derde Vesting-Holland-strategie-muur.

foto 2. De westelijke rij vernielde bomen aan de Antwerpsesrtaat weg tussen Schaliehoef en de Fianestraat nadat ze van de weg af terzijde zijn gelegd.

De Franse drukte op deze heel vroege en onwerkelijke Pinkstermorgen ging ongemerkt voorbij aan veel bewoners van de aaneen gereide huizen langs de Antwerpsestraatweg. Dat klinkt misschien onbegrijpelijk, maar dat kwam zeker niet alleen omdat het nog nacht was.

Schuilplaatsen

In de loop van de dag tevoren was het alledaagse leven verder ontwricht. Ten eerste bestond er het vaste geloof aan de activiteiten van de Vijfde-Colonnisten, waarvan wij gisteren al enkele staaltjes gezien hebben. Dat moeten inderdaad maar voorbeelden van een veel ruimer 'aanbod' geweest zijn. Ten tweede geloofde men in een voortdurende dreiging van luchtlandingen en parachutisten. Ten derde had de angst voor bombardementen de burgerij steeds meer in zijn greep gekregen. Juist in verband met deze angst hadden de burgers hun slaapplaats nog al eens gewijzigd.
Dikwijls koos men, in deze omstandigheden, voor die noodzakelijk passieve bezigheid een veiliger plaats, tenminste dat dacht men dan. Sommige mensen beschikten over een kelder. Indien mogelijk werd de nacht daar dan in doorgebracht.
De meeste gezinnen bezaten echter niet zo'n schuilgelegenheid. Zij hadden dan soms zelf in de tuin achter het huis een 'schuilkelder' gemaakt. Dergelijke schuilplaatsen varieerden van eenvoudige loop-graven tot een soort kleine aarden bunkertjes. Deze laatste snel opgeworpen bouwsels waren in de regel niet meer dan loopgraven bedekt met houtmateriaal, waarop weer een vrij dikke laag zand was aangebracht.

Al die oorden van betrekkelijke veiligheid konden niet als slaapplaats dienen. Het waren slechts schuilgelegenheden bij luchtalarm. Nee, voor het veiliger slapen moesten velen zich behelpen door een interne verhuizing. Zo'n verhuizing betekende dat de bedden van boven naar beneden gebracht werden. Een bom kwam immers altijd van boven en hoe verder men zich van het dak bevond, zoveel te minder kans men had, getroffen te worden. Zo eenvoudig was dat. En als je dan toch beneden ging slapen, kon je dat volgens sommigen weer het beste in de achterkamer doen. In dat geval wasje ook het dichtst bij de schuilkelder en het verst van de straat, waar het gevaar meestal vandaan kwam, tenminste zeker in de hoofdverkeersstraten was dat zo.

Het behoeft geen betoog dat ieder gezin zo zijn eigen oplossing had, want er waren uiteraard verschillen in gezinsgrootte. Het aantal bewoners per huis was toen ongeveer twee maal zo groot als thans. Ook verschilden de woningen onderling aanmerkelijk meer in grootte dan heden ten dage.

Nadat de Franse militairen van de 27e verkenningsafdeling het obstakel bij café de Ladder gepasseerd waren, vervolgden zij

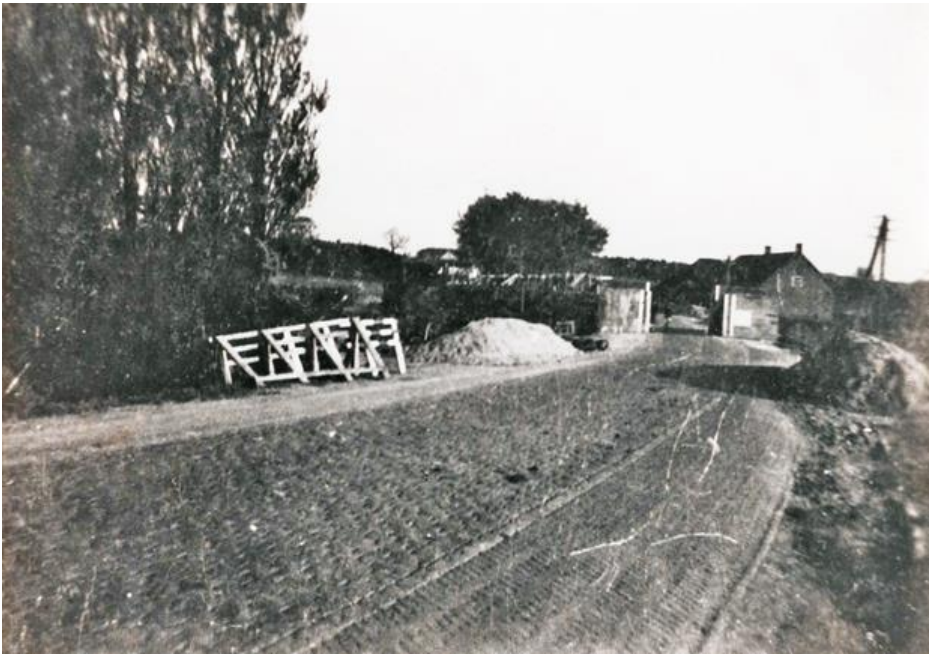

foto 3. De versperringsmuur bij Schaliehoef. die gebouwd is in de mobilisatieperiode. Deze foto is genomen vóór 10 mei 1940.

hoogstwaarschijnlijk hun weg langs de destijds gebruikelijke route voor het doorgaand verkeer. Dat betekende eerst nog een stukje Antwerpsestraatweg overgaande in de Antwerpsestraat. Daarna werd bij de Vierwinden rechtsaf geslagen en bereikte men via de Van Dedemstraat plus de Wassenaarstraat een rotonde voor de St.-Jozefskerk (nu Pastoor Joorenplein). Toentertijd was dit het belangrijkste verkeersknooppunt van Bergen op Zoom; overigens met heel weinig verkeer. Hier splitste zich de route voor het doorgaande verkeer in twee takken. De ene tak ging via de Bredasestraat en Wouwseweg richting Breda en de andere tak liep langs de Arnoldus

Asselbergsstraat, Zoomweg, Zuidzijde Zoom, Zoomdam (waarop een versperringsmuur) en de Halsterseweg naar Tholen en Steenbergen (Plattegrond 1).
Men zal zich misschien afvragen waarom de Parallelweg niet werd gebruikt voor het doorgaand verkeer. Deze kortere verbinding (later de eerste Randweg van onze stad) tussen enerzijds de route naar Antwerpen en anderzijds die naar Breda, was destijds als het ware een sluipweg. In het verdere verloop van de Meidagen is door de Fransen van deze weg gebruik gemaakt.
De 27e Franse verkenningsafdeling volgde de route naar Breda en werd in de loop van de morgen opgesteld in de lijn Oudenbosch-Hoeven-Etten. Deze opstelling geschiedde volgens het bevel dat haar commandant, de luitenant-kolonel Vanderheyden, daarstraks om 8.00 uur had ontvangen op de commandopost van kolonel de Beauchesne te Korteven. Daarna was Commandant Vanderheyden zijn verkenningsafdeling achterna gereden om zelf het bevel op zich te nemen.
Omtrent diezelfde tijd vertrok ook de kolonel de Beauchesne om zijn commandopost te verplaatsen. Hij zal wel niet vertrokken zijn omdat het tapijt dat door een aantal Bergenaren de vorige dag bewonderd was, niet paste in het hoofdkwartier van deze belangrijke militair. De verplaatsing zal veeleer ingegeven zijn door veiligheidsoverwegingen; zo vlak bij zo'n verkeersknooppunt was in verband met de gevaren die uit de lucht dreigden, wel erg riskant. Hij vestigde zijn nieuwe commandopost een kilometer noordelijker op het landgoed De Mattemburg [80]). Nee, niet in het grote buiten met het fraaie grote ronde bloemperk ervoor, maar in de eenvoudige boswachterswoning

[80] Nierstrasz, 399.

aan de overzijde van de Antwerpsestraatweg en wel ongeveer 150 meter diep het bos in, aan de rand van een open plek [81]) (Kaart 6). Inmiddels waren vanaf Korteven twee pelotons motorrijders naar het noorden gezonden; het ene naar Stampersgat en het andere naar Dinteloord. Zij dienden in de buurt van de loop van de Dintel verkenningen te verrichten. Deze Franse motorduivels moeten zo omstreeks 8.30 uur via de routes voor doorgaand verkeer getrokken zijn (Plattegrond 1).
Zij werden weldra gevolgd door een deel van de 2e en 12e verkenningsafdeling met in hun kielzog de Parijse autobussen gevuld met Infanteristen. Zij zijn op de Antwerpsestraatweg gezien door enkel getuigen, die het nu nog konden navertellen, een grote zeldzaamheid, zoals in de inleiding tot dit boek reeds verteld is. Een van de getuigen, namelijk de heer P. C. van Tilborg kon ook de dag van de doortocht nog noemen, aangezien hij toen of vlak daarna enkele aantekeningetjes heeft gemaakt. Een andere getuige kon vertellen dat de bussen nog getooid waren met verwelkte bloemen [82]). Enfin, de 2e verkenningsafdeling met achter zich de autobussen, reed voorop. Zij moesten richting Wouw en zouden dus via de Vierwinden, de rotonde bij de St.Jozefskerk, de Bredasestraat en de Wouwsestraatweg door onze stad trekken. De 12e verkenningsafdeling volgde dezelfde weg, maar reed bij de genoemde rotonde de Arnoldus Asselbergsstraat in. Zij moet voorts gereden zijn via de Zoomweg, Zuidzijde Zoom, Zoomdam en Halsterseweg richting Steenbergen.

---

81 Van der Tuin, ‘De verdediging’, 137;
zie ook noot 37 van hoofdstuk 2.

82 Mondelinge verklaring van C.A. Nuyten, destijds wonende Antwerpesestraatweg, evenals de genoemde P. C. van Tilborg.

De tocht door Bergen op Zoom verliep niet zo vlot. Dat kwam omdat er benzine getankt moest worden. Dat tanken nam nog al veel tijd in beslag, zo werd er door de Fransen geklaagd, althans dat weet Lerecouvreux te melden [83]). Het zou daarbij om enkele honderden motorvoertuigen gegaan zijn [84]). Wij hebben met geen mogelijkheid kunnen achterhalen hoeveel het er precies waren. Wel konden we berekenen dat deze twee verkenningsafdelingen, wat men noemt organiek, een twintigtal pantserwagens bezaten. Voorts stonden een 80-tal motorfietsen met zijspan ter beschikking. Deze laatsten werden ook vervoerd op vrachtauto's. Dat zal o.a. gebeurd zijn om het benzineverbruik te beperken en minder kans op pech onderweg te hebben; kortom teneinde zich sneller te kunnen verplaatsen. Verder waren er een aantal vrachtauto's voor andere doeleinden in gebruik, bijvoorbeeld voor munitietransport. En dan waren er ook nog de bussen.

---

83 Lerecouvreux, 199 en 200.

84 Dit is een schatting n.a.v.
1) mededelingen *van* Van der Tuin, 'De verdediging', 136;
2) diverse plaatsen bij Lerecouvreux;
3) Brongers, *Breda en omstreken,* als hij het heeft over de *Se* verkenningsafdeling.

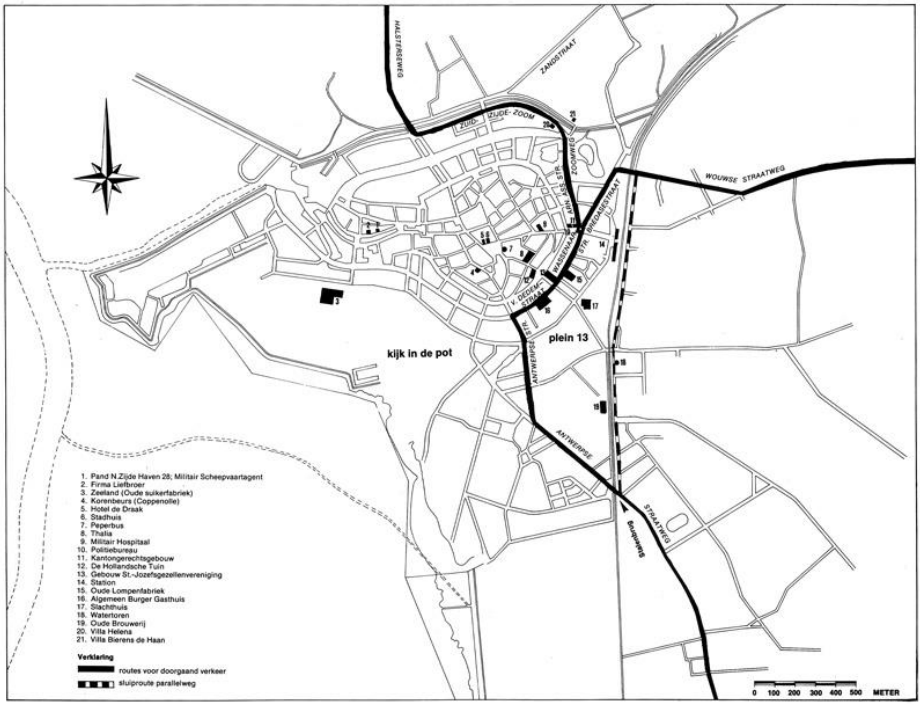

Plattegrond 1 van Bergen op Zoom. De routes voor doorgaand verkeer alsmede een aantal andere topografische gegevens.

In die tijd waren er een kleine dertig benzinepompen in onze stad. Meer dan de helft daarvan was gelegen langs de routes voor doorgaand verkeer, hetgeen begrijpelijk is [85]). Dat de Fransen vonden dat het tanken lang duurde, is eveneens begrijpelijk; de pompen waren handbediend en het aanbod van ‘klanten’ was op dat ogenblik abnormaal groot. Trouwens de pomphouders zouden het vandaag ook nog wel druk krijgen met het voorzien van andere motorvoertuigen met de felbegeerde brandstof. Dat waren de auto's van de stroom Peelmilitairen, tenminste voor die zulke voertuigen hadden kunnen bemachtigen.

---

85 GABoZ, Oorlogsdocumentatie, 1e.

Misverstanden

De avond tevoren waren de staflieden van onze Peeldivisie met hun honderd voertuigen vertrokken uit het door bombardementen geteisterde Princenhage. Zij trokken naar onze stad via Leur, Hoeven, Oud-Gastel en Wouw. Dat is reeds verteld, maar wat niet verteld is, is dat de tocht niet geheel vlekkeloos verliep, want in Kruisland reed een deel van de colonne verkeerd. Het betrof 10 à 12 voertuigen. Zij kwamen in Steenbergen terecht. Maar niet getreurd: op naar Bergen op Zoom.'s Nachts om kwart over één kwamen de verloren zonen aan bij de afgesproken plaats. Dat was 'Ruitershoven', waar geen kip te bekennen was. Hetzelfde lot had, zoals U al hebt kunnen vernemen, niet zo lang tevoren het hoofd van de colonne getroffen. Ook hij had 'Ruitershoven' onbewoond aangetroffen. Zonder daar iemand achter te laten, was hij met de zijnen naar Thalia getrokken. Wat moesten de verloren zonen nu beginnen? Welnu, onder hen bevond zich het hoofd van de motordienst, majoor J. Boelstra. Hij leidde de kleine colonne via Halsteren (hoe zou het anders gekund hebben) naar Tholen. Stop; de brug kan door een versperring en een aangebrachte springlading niet worden gebruikt, althans niet door voertuigen. De majoor neemt een kloek besluit. De auto's dienen voor de brug achtergelaten te worden en hij en zijn medestafgenoten zullen te voet verder gaan. Maar het merendeel van de officieren pikt het niet en keert terug naar onze stad. Na uren naarstig speuren kunnen de verloren zonen zich met de minder gelukkige vaders in Thalia verenigen. Het was toen wel al 9.00 uur in de morgen [86]). Dat was zo ook ongeveer het tijdstip, waarop de naar benzine zoekende Fransen nog door onze stad trokken; de 12e verkenningsafdeling in noordelijke richting (Halsterseweg), de 2e met

[86] Nierstrasz, 412 en 413.

de autobussen in oostelijke richting (Wouwseweg). Luitenant-kolonel Moslard, de commandant van de 12e verkenningsafdeling vestigt zijn commandopost in Oude Molen tussen Halsteren en· Steenbergen [87]) (Kaart 7).

Herinnert U zich nog het tijdstip, waarop kolonel de Beauchesne op zijn commandopost bevelen uitdeelde aan zijn drie commandanten van de verkenningsgroepen? Juist, omstreeks 8.00 uur. En herinnert U zich nog de aankomst van de Divisie Koninklijke Marechaussee te Huijbergen en Hoogerheide? Dat was gisteren tussen 11 en 12 uur 's morgens. Vandaag was de divisiecommandant kennelijk al vroeg uit de veren. Hij had vanuit Den Haag, niet zonder moeite, de opdracht verworven zich naar Zeeland te begeven. Hij liet er geen gras over groeien en vorderde een aantal autobussen, stopte zijn divisie daarin en liet deze omstreeks acht uur 's morgens vertrekken. De reis ging via Antwerpen naar Hulst, waarde stoet omtrent middernacht aankwam [88]). De rest van het verhaal kunnen we weer vergeten, maar niet dat deze uit ongeveer 200 marechaussees bestaande divisie goede diensten had kunnen bewijzen om de terugtocht van de militairen van de Peeldivisie in goede banen te leiden. Die terugtocht verliep immers nog steeds chaotisch.

Voor de burgers betekende de stroom van binnenkomende militairen een overvloedige bron van inlichtingen. In de meeste gevallen waren de inlichtingen overdreven of onjuist. Zo waren de geruchten over het naderen van de Duitsers, aldus Nierstrasz, steeds op de werkelijke

---

87 Nierstrasz, 387. Volgens Lerecouvreux te Lepelstraat (200) en volgens Van der Tuin eerst aan de zuidelijke uitgang van Steenbergen en later, n.l. in de middag ten noorden van Oude Molen.

88 Nierstrasz, 391 en 392; zie ook noot 17

gebeurtenissen vooruit [89]). Maar er was veel meer dan dat. Er zouden nog steeds Duitse parachutisten landen. Deze zouden vermomd in allerlei gedaanten ronddolen, zelfs verkleed als priesters. Zij zouden verwarring zaaien en er opuitzijn om militairen en burgers op alle mogelijke manieren schade te berokkenen. Gewaarschuwd werd dan ook op te passen met drinkwater dat door ongrijpbare vijanden vergiftigd kon zijn. Van onbekenden iets aannemen was zeer gevaarlijk. Het konden vermomde parachutisten zijn, die vergiftigde bonbons of sigaretten uitdeelden. Al deze geruchten wijzen wederom duidelijk in de richting van de aanwezige Vijfde-Colonnepaniek. Die was, zoals reeds eerder vermeld, nauw verweven met de angst voor bombardementen en parachutisten. Het schijnt dat de angst voor parachutisten in Bergen op Zoom allesoverheersend was. In die angst manifesteerden zich de andere min of meer onbewust.
Het was nog steeds de ochtend van de Eerste Pinksterdag. Van het gebruikelijke massaal ter kerke gaan kwam in het algemeen niets terecht. Niettemin was de militaire scheepvaartagent al vroeg op zijn post. Hij zegt in zijn verslag:
'Op 12 mei meldde ik mij op de haven van Bergen op Zoom als Mil. Scheepvaartagent bij Je Luitenant Timmermans, wien ik mijn diensten aanbood,'
Hoogstwaarschijnlijk betrof het hier de reserve eerste-luitenant S. L.B. Timmermans, sectiecommandant van de derde wegcompagnie van het bataljon spoorwegtroepen. Deze compagnie was de vorige avond van Roosendaal te voet naar Wouw verplaatst.'s Morgens vroeg was een officier ter verkenning naar Bergen op Zoom gezonden. Hij trof hier

[89] Nierstrasz, 413.

een deel van de staf van de Peeldivisie aan. Daarvan kreeg hij het advies zich ter beschikking te stellen van de Commandant Zeeland [90]). We laten nu gaarne de militaire scheepvaartagent weer aan het woord.

'Hij vroeg mij of ik hem aan 4 auto's voor het vervoer van ongeveer 120 man kon helpen, of, indien dit niet mogelijk was, dit vervoer te doen geschieden per schip. Ik heb hem toen in verbinding gebracht met de Fa. Liefbroer,'

(Toentertijd was dit een belangrijke particuliere busonderneming, die gevestigd was aan de Noordzijde Haven, Plattegrond 1)

'alwaar hij vier auto's heeft gevorderd. Hij verzocht mij eenige schepen te charteren voor het vervoer van manschappen. Indien dit was geschied, dit te willen melden bij de Staf welke gevestigd was in het gebouw 'Thalia' te Bergen op Zoom ' [91]).

Wij laten nu de militaire scheepvaartagent rustig aan de 'charter' gaan. Ondertussen vertrok de luitenant Timmermans met zijn manschappen en niet te vergeten de compagniescommandant zo rond negen uur naar Zeeland [92]).

Arrestaties

Inmiddels werden op het politiebureau drie Duitsers afgeleverd. Zij waren door Nederlandse militairen aangehouden. Hoogstwaarschijnlijk waren die Duitsers geen militairen, althans het staat niet bij hun gegevens in het politierapport vermeld. De leeftijden van het drietal doen zulks nou ook niet direct vermoeden; zij waren respectievelijk 61,

---

90 Nierstrasz, 377.

91 Verslag J.A. Smout, 2.

92 Nierstrasz, 377.

40 en 32jaar. Zij stonden ook niet als inwoners van Bergen op Zoom in het bevolkingsregister ingeschreven [93]). Misschien waren het van elders in Noord-Brabant meegebrachte Rijksduitse burgers die door een aantal Nederlandse militairen op hun vlucht naar het westen tot overtollige ballast geworden waren.
Wel in het bevolkingsregister ingeschreven en wel bekend en verdacht, maar geen Duitsers zijnde, waren vader en zoon De Groen, die op de hoek van de :Emmastraat - Antwerpsestraatweg een rijwielzaak dreven. Later, in de bezettingstijd, zouden zij wel landsverraderlijke activiteiten ontplooien; nu waren zij echter vrijwel zonder enige grond verdacht. Zij werden door Nederlandse militairen gevangen genomen. Dit geschiedde op bevel van de commandant van het 30e Regiment Infanterie, die hier pauzeerde op zijn tocht van de Peel naar Middelburg [94]). De arrestatie vond plaats 'zonder vorm van proces'. De Nederlandse militairen deden hen 'aan elkander koppelen met een ketting onder bedreiging met revolver en bajonet op een open vracht-wagen ..... smijten met de woorden niet verroeren of ik schiet je kapot'. Hun arrestatie was een gevolg van het feit dat zij 'met 3-en in Duitschland heb ben gewerkt .... en de sociale toestand van Duitschland hebben geprezen'. Daarna liet de commissaris van politie de woning van De Groen na zijn 'afwezigheid . . . . . - met 5 man sterk'

---

93 GABoZ, archief gemeentepolitie inv. nr. 31; dagrapport van 12 mei 1940 van de gemeente-politie te Bergen op Zoom en inlichtingen van de heer M. J. G. Timmermans, chef van het bureau Burgerzaken ter gemeentesecretarie van Bergen op Zoom, die wij ook voor verscheidene andere naspeuringen in het bevolkingsregister dank verschuldigd zijn.

94 GABoZ, archief gemeentepolitie inv. nr. 31; dagrapport van 12 mei 1940.

doorzoeken. Zulks geschiedde onder ‘het dreigen met revolvers’ van zijn ‘vrouw en kinderen’, aldus de lezing van A. de Groen zelve [95]). Omstreeks 12.00 uur 's middags werden de drie Duitsers, de verdachte ‘lichtgever’ Van Boven en vader en zoon De Groen overgebracht naar Ellewoutsdijk [96]). Daar was het centrale interneringskamp voor Zeeuwse Vijfde-Colonnisten op Zuid-Beveland [97]).
Hoe zou het toch gaan met de vierde compagnie van het Derde Grensbataljon? Zou de compagnie daar in de Hoekse Waard uitgeteld zijn? Wis en waarachtig niet. Vandaag diende het Eiland van Dordrecht van vijanden gezuiverd te worden, aldus een bevel van het Algemeen Hoofdkwartier der Nederlandse strijdkrachten. De bedoeling was om daarna via Wieldrecht over te steken naar de Hoekse Waard en dan via de Barendrechtse brug op IJsselmonde door te stoten.
Uiteindelijk doel was de herovering van het vliegveld Waalhaven.
Welnu, de vierde compagnie van het Derde Grensbataljon kreeg de twijfelachtige eer de grondslag te leggen voor deze wederom te hoog gegrepen militaire voornemens. De compagnie bevond zich, zoals eerder gemeld, in de Hoekse Waard. Van hieruit moest zij de Dordtsche Kil oversteken en op het Eiland van Dordrecht een bruggenhoofd vormen teneinde de daar oprukkende Nederlandse troepen de gelegenheid te geven ongehinderd over te steken naar de Hoekse Waard. Zowaar even na half elf gelukt de overtocht van de vierde compagnie over de Dordtsche Kil [98]). Het past niet in het kader

---

95 GABoZ, archief gemeentebestuur 1926-1971, 18/38 B, brief van A. de Groen aan de burgemeester van Bergen op Zoom. d.d. 8 juni 1940.

96 Zie noot 90.

97 De Jong, dl. 3, 184.

98 De Jong, dl. 3, 248-250.

van deze studie er uitvoerig bij stil te staan. Doch wel dient vermeld te worden, dat na aanvankelijke successen door gebrek aan munitie en door het uitblijven van versterkingen, moet worden teruggetrokken op Wieldrecht. Ondanks dele tegenslagen en de geleden verliezen aan mensenlevens en gewonden, handhaaft de vierde compagnie zich in het gevormde bruggenhoofd te Wieldrecht [99]) (Kaart 2).
Zo ongeveer op het tijdstip, dat de vierde compagnie van het Derde Grensbataljon over de Dordtsche Kil trok, tuurde een kapitein vanuit een waarnemingspost over de verse inundatie rondom de vesting Willemstad. Hij kreeg te horen, dat er tussen Bergen op Zoom en Willemstad 'vreemde soldaten op motorrijwielen' waren gezien [100]). Dat was een van de twee pelotons motorrijders, die door de kolonel de Beauchesne naar het noorden waren gezonden. Wij hebben reeds vernomen, dat het ene peloton via Dinteloord de loop van de Dintel moest verkennen [101]).
De kapitein, hij heette Isaäcs, wilde er het zijne wel van weten. Uiteraard kon hij zijn post zo maar niet verlaten. Daarom trachtte hij contact op te nemen met de commandant van de Groep Spui in de Vesting Holland. Dat lukte niet. Daarop probeerde hij de commandant van zijn eigen regiment aan de lijn te krijgen; die bevond zich te Klaaswaal (midden in de Hoekse Waard). Dat lukte wel. Het resultaat was, dat kapitein Isaäcs opdracht ontving contact op te nemen met het

---

99 *Herdenkingsnummer De Avondster,* zie ook noot 147.

100 H. van der Tuin, 'Van Willemstad tot Bergen op Zoom. Hoe op 13 mei 1940 een samenwerking tussen Nederlandse en Franse militairen in Bergen op Zoom werd verbroken', in: *De Waterschans,* 3, (1970), 248-253.

101 Lerecouvreux, 199.

‘Fransche Commando’ [102]). De kapitein aarzelde niet lang, pakte zijn fiets, waadde door de inundatie en begaf zich op weg naar Steenbergen. Het was toen ongeveer elf uur in de morgen. We gunnen de kapitein nu even rustig de tijd om naar Steenbergen te fietsen. Dat kan wel 'n uurtje gaan duren [103]).
Ondertussen kunnen wij weer naar Bergen op Zoom gaan, waar de toestand niet zo rustig was als in de polders, waar de kapitein doorheen fietste. De ongeordende intocht van de afgematte en geteisterde Nederlandse militairen duurde voort. Het mag niet onvermeld blijven, dat er zich onder de Nederlandse militairen weer personen bevonden, die voor zover zij dat nog niet eerder gedaan hadden - hun uniform verwisselden voor een burgerpak. Men zou deze arme sloebers kunnen beschouwen als de eerste onderduikers van de Tweede Wereldoorlog. Zij deden dat echter te vroeg. Dat kon niet gezegd worden van onze reserve-luitenant Ballot, de commandant van het bewakingsdetachement van het vliegveld Woensdrecht. Wij hebben hem reeds vroeg op de eerste oorlogsdag leren kennen. De dagen erna had hij kennis gemaakt met de officieren en manschappen van de Divisie Koninklijke Marechaussee; deze waren nu omstreeks

---

102 SMG. Verslag kapitein J. C. A. Isaäcs, 2;
Nierstrasz. 387;
Van der Tuin, ‘Willemstad’, 248.

103 Volgens zijn eigen verslag van juni 1940 fietste hij naar Steenbergen; volgens het verhaal dat dezelfde kapitein Isaäcs ongeveer 20 jaar later aan Van der Tuin vertelde, ontmoette hij onderweg Franse huzarenmotorrijders en ging met één van hen naar hun commandant. Dus hij zou zijn fiets aan de kant gezet hebben en achter op de motor van een van de Franse huzaren gestapt zijn om naar Oude Molen gebracht te worden. Een mooi verhaal, maar wij schenken meer vertrouwen aan zijn verslag uit 1940.

acht uur 's morgens vertrokken. Als ‘afscheidscadeau’ ontving luitenant Ballot een vrachtwagen voor vervoer van zijn detachement. Maar de luitenant maakte nog geen aanstalten om te vertrekken, althans niet in westelijke richting. Hij vertrok wel in noordelijke richting. Hij had namelijk 'bij geruchte' (en dat als commandant van een bewakingsdetachement bij een vliegveld) vernomen, dat de Maasbezetting was teruggeslagen en zich in wanordelijke terugtocht reeds voorbij Breda bevond. Daar wilde de luitenant wel wat meer van weten. Hij had meteen prijs, want hij zag, dat er zich tussen Roosendaal en Bergen op Zoom een stroom bevond van Nederlandse militairen op rijwielen en allerlei andere voertuigen. Daarop begaf hij zich naar Bergen op Zoom. Daar werden - zo stelde hij vast - de troepen verzameld en voertuigen opgesteld teneinde naar Zeeland te worden verplaatst.
Ook hier in Bergen op Zoom werd hij verrast met een ‘cadeautje’ en wel in de vorm van mensen en materiaal, nl. twee officieren met ongeveer 80 onderofficieren, korporaals en soldaten plus vier vrachtauto's. De luitenant nam ze meteen mee naar het vliegveld, waar hij de militairen de hele namiddag liet rusten om op verhaal te komen [104]).
Wij gaan weer kijken naar onze Franse bondgenoten. Tegen het middaguur ontvangt luitenant-kolonel Moslard te Oude Molen een order van zijn chef, de kolonel de Beauchesne. Dat was waarschijnlijk op het moment, dat kapitein Isaäcs nog net niet te Oude Molen was aangekomen. De order hield in, dat luitenant-kolonel Moslard een peloton motorrijders terug moest sturen om het vliegveld Woensdrecht te gaan bewaken. En dat terwijl de Nederlandse

[104] Nierstrasz, 375.

bewaking juist verdubbeld was en ook nog eens terwijl de luitenant-kolonel Moslard gedwongen was uit zijn allerlaatste reserves te putten om aan de gegeven opdracht te kunnen voldoen [105]).
Deze gang van zaken typeert het gebrek aan samenwerking. Trouwens de Fransen, die van huis uit al niet zo'n hoge dunk hadden van de 'barbaren' van het noorden, bezaten dat zeker niet van onze militairen. Zij hadden met eigen ogen kunnen zien, dat ze zich wanordelijk terugtrokken. Men had onze militairen trachten tegen te houden om ze te gebruiken als strijdmakkers of alleen maar als arbeidskrachten. Doch de Fransen boeken daarmee weinig succes; en zo klagen ze, het schijnt, dat een bepaald aantal van die militairen bestaat uit leden van de Vijfde Colonne [106]). Ook bij de Fransen dus angst voor de Vijfde Colonne. Dat was helemaal niet zo vreemd, want Nederlandse burgers hadden de Franse militairen verteld, dat er Duitsers in Nederlandse uniformen rondzwierven. Zij hadden dat immers van meet af aan uit de eigen legerberichten via de radio vernomen en niet alleen via dat apparaat! In dit verband is de ervaring van een destijds bekende Bergenaar, de heer Jan Mastboom. goed te plaatsen. Deze heer kon een aardig mondje Frans spreken. Hij had vanmorgen bij de Vierwinden een praatje willen maken met de binnenrukkende militairen. Maar hoe de heer Mastboom ook zijn best deed zijn boom op te zetten, de verlossing brengende bondgenoten zeiden geen stom woord [107]).
Inmiddels moet kapitein Isaäcs van Willemstad uit wel in Steenbergen zijn aangekomen. Inderdaad! In Steenbergen kwam hij terecht bij het

---

105 Lerecouvreux, 200.

106 Lerecouvreux, 201.

107 Mondelinge mededeling van de heer H. Crusio.

gros van de 12e Franse verkenningsafdeling. Daar mocht hij zijn fiets aan de kant zetten en werd
'per fransche auto naar Oude Molen bij Bergen op Zoom gebracht [108]).
Het moet zeker wel na twaalven zijn geweest, toen hij er aankwam. We weten niet, hoeveel tijd het bezoek bij luitenant-kolonel Moslard vergde. De bespreking zal wel niet van zo'n korte duur zijn geweest, want we zullen straks zien, dat kapitein Isaäcs pas om 16.30 uur verslag uitbrengt aan zijn superieuren. Wij laten de beide militairen rustig met elkaar gegevens uitwisselen, waarbij, naar wij veronderstellen het gesprek nogal eenzijdig zal zijn geweest, omdat de kapitein helemaal nog niet op de hoogte was van de posities, die de Fransen in Brabant hadden ingenomen. Of de Franse luitenant-kolonel hem alles verteld heeft, wat hij daaromtrent wist, valt ook te betwijfelen. Dat zal later op de dag nog blijken. Wij laten de heren thans in ieder geval rustig praten en gaan weer eens naar Bergen op Zoom kijken. Hier was het nog een komen en gaan van Nederlandse militairen. Zij kwamen de stad vooral binnen via de Wouwsestraatweg, maar ook o.a. langs de Zandstraat. In het laatste geval betrof het militairen, die door de Fransen weer eens van de grote weg tussen Bergen op Zoom en Breda gestuurd waren. Zij kwamen dan via Kruisland vanaf Moerstraten de stad binnen. Uw schrijver zag hen hier nog al eens te voet en met gehavende kleding en schoeisel voorbij trekken, terwijl enkelen onder hen af en toe beschutting zochten tegen laag overkomende Duitse vliegtuigen.
Tijdens de drukke ogenblikken van de trek van de Nederlandse Peel militairen uit onze stad naar het zuiden waren de politieagenten Hilberink en Verheezen - de laatste was hulpagent - op pad in Nieuw-

---

[108] SMG, verslag kapitein Isaäcs, 1.

Borgvliet. Zij deden een vangst, zoals zij die nog nooit in hun leven hadden gedaan. Zij grepen vijf deserteurs. '*Allen waren in burger-kleeding*' gestoken.
De Bergse agenten deden nauwgezet hun plicht; de vijf deserteurs werden overgedragen 'aan de militaire politie' [109]). Die instantie zal er in de chaotische omstandigheden ook wel geen raad mee geweten hebben. Maar of dit nu wel of niet zo was, het ligt voor de hand om te veronderstellen dat de Bergse agenten er niet op uit geweest zijn om deserteurs te grijpen. Veeleer zullen hun voortdurend naar Vijfde-Colonnisten spiedende ogen hen op het spoor gebracht hebben van het gedeserteerde vijftal.
Wij dienen thans weer een wijle aandacht te besteden aan de verrichtingen van de trouwe militaire scheepvaartagent, de reeds bekende Bergse adjudant-onderofficier J.A. Smout. Na de opdracht van luitenant Timmermans was hij direct aan het werk gegaan om schepen te charteren. Het resultaat laten wij door hem zelf vertellen.
'Omstreeks 3 uur had ik de volgende schepen gereed liggen: het motorschip Bergen op Zoom 5, Kapitein A. Peeters van de N. V Bergen op Zoomsche Stoomboot Mij. v/h J.C. *Rubsaam, groot 126 ton en het motorschip Zeelandia groot 58 ton. Ik heb mij toen naar 'Thalia' begeven en vernam daar dat hoogere officieren in het hotel 'de Draak' waren. In hotel 'De Draak' ontving ik van een 1e luitenant der Art. order om 5 uur nog eens naar Thalia te komen*' [110]) (Plattegrond 1)
We kunnen ons voorstellen dat de ijverige man het gevoel had dat hij van het kastje naar de muur werd gestuurd.

---

109 GABoZ, archief gemeentepolitie inv. nr. 31. Dagrapport van 12 mei 1940.

110 Verslag J.A. Smout, 2.

Midden tussen de twee door hem genoemde tijdstippen, n.l. om vier uur 's middags, vertrok de staf van de Peeldivisie. Dat vertrek geschiedde zonder dat officieren werden achtergelaten om de nog aankomende militairen op te vangen en zonder dat er enig contact met Franse militairen was opgenomen [111]). Wij hebben redenen om te twijfelen - niet aan het vertrek van de Staf van de Peeldivisie - maar wel aan het feit, dat er niemand achtergelaten zou zijn. Er bevond zich nog in onze stad een reserve-majoor, W.E.H. Janssen, die omstreeks vier uur 's middags persoonlijk van de burgemeester een mondeling bericht heeft ontvangen. Wellicht was dit een van de 'hoogere officieren in het hotel de Draak'. Van het Stadhuis naar de Draak is ook maar een wipje. Enfin, de burgemeester kwam vertellen, dat er drie parachutisten gedaald waren bij Kijk in de Pot. De reserve-majoor reageert onmiddellijk:

'Een der aanwezige luitenants bevel gegeven uit nog overgebleven personeel (gedeeltelijk zonder wapens) een sectie te formeeren en door patrouilles onderzoek instellen parachutisten z.m. gevangen nemen. De aanwezige manschappen geven aan het bevel om te verzamelen eerst gevolg na krachtig ingrijpen; daarna hebben zij zich zeer goed van hun taak gekweten; jammer genoeg zonder het gewenschte resultaat; misschien was het bericht ook wel valsch'. [112])

Dat denken wij ook; of liever gezegd wij weten het wel zeker. Zo ongeveer op het moment, dat de burgemeester zich naar de 'hooge officieren' in de Draak spoedde, kwam kapitein Isaäcs compleet met fiets terug in Willemstad. Hij gaf telefonisch een verslag van zijn bevindingen aan de chef-staf Zuidfront van de Vesting Holland, de

---

111 Nierstrasz, 412.

112 SMG, verslag W. E.H. Janssen, reserve-majoor Maasbataljon, 4.

kapitein Perreira. Of hij zijn boodschap niet goed gedaan had en of hij geen fiets meer kon zien, we weten het niet. In ieder geval kreeg hij: *'weder opdracht om nogmaals informaties in te winnen en zelf informaties te geven'* en hij ging dan maar weer op pad naar Oude Molen;
'ditmaal per auto met 2 man ter bescherming' [113]).
We kunnen hem dan ook met een gerust hart even in de steek laten en terugkeren naar Bergen op Zoom, waar de militaire scheepvaartagent weer eens naar Thalia trok en daar heeft hij, zo schrijft hij
'aan een Majoor, zich noemende commandant Peeldivisie meegedeeld, dat ik in opdracht van Luitenant Timmermans een paar motorschepen gereed had liggen voor het ververvoer van manschappen met rijwielen van Bergen op Zoom naar Middelburg of andere op te geven plaatsen. Het schip Bergen op Zoom 5 groot 125 ton heeft toen direct een aantal manschappen met rijwielen aan boord genomen en is met het tij van ongeveer 18.48 u. uit Bergen op Zoom naar Middelburg vertrokken.' [114])
Op het moment , dat de militaire scheepvaartagent zijn opwachting in Thalia maakte, stierf in het Algemeen Burger Gasthuis de eerste Franse soldaat. Hij overleed aan een schotwond en shock. Zijn naam was Eugène Didier [115]). Uit het verslag van de militaire scheepvaartagent blijkt, dat er wel degelijk iemand was achtergelaten door de staf en wel

---

113 SMG, verslag kapitein Isaäcs, 1.

114 SMG, verslag J. A. Smout, 2.

115 Gemeentsecretarie Bergen op Zoom, archief afdeling Burgerzaken, akte van overlijden. Aangifte *vond* plaats door Kees van de Kasteele, voor vele wat oudere Bergenaren bekend als portier van het A.B.G. en als zodanig altijd gekleed in een rose geruite kiel. Bovendien was hij in het A.B.G. de grote 'Marius van alles'. Zijn officiële titel was 'loopknecht'.

de waarnemend-commandant van de Peeldivisie zelve. Het is niet onmogelijk, dat hij kort daarna vertrokken is, evenals de reserve-majoor, die zojuist nog tevergeefs naar parachutisten liet zoeken. Uit het verslag van deze majoor blijkt, dat hij om omstreeks 18.00 uur op weg naar Middelburg is gegaan. Buiten onze stad gekomen ondergaat zijn afdeling een luchtaanval.
'Een van de ordonnansen ontving twee schampschoten langs den helm; overigens geen bijzonderheden' [116]).
Althans niet bij zijn afdeling, want in de lucht gebeurde wel iets bijzonders. De Franse generaal Molinié had eindelijk gedaan gekregen, dat er in onze streek eens opgetreden zou worden door de Franse luchtmacht. Het resultaat was, dat er een patrouille van drie jachtvliegtuigen verscheen. Het onvermijdelijke luchtgevecht speelde zich voor een deel boven onze stad af en werd door veel burgers met belangstelling gadegeslagen. Binnen vijf minuten werden vijf Duitse vliegtuigen neergeschoten door Franse Moranejagers [117]). De Duitse bombardementsvliegtuigen waren van het Type Heinkel 111, tevens verkenningsvliegtuigen [118]). Drie van de vijf vliegtuigen stortten neer in de buurt van Hoogerheide: één in de polders ten westen van Hoogerheide, één aan de Duintjes en één bij het Pannenhuis [119]). (foto 4 en foto 5).

---

116 SMG, verslag majoor Janssen, 4.

117 Lerecouvreux. 203 en kaart, 232 en 233.

118 Gevolgtrekking naar aanleiding van een brief van Dr. G. Hümmelchen van de 'Arbeitskreis für Wehrforschung' te Stuttgart aan de schrijver, 1 december 1969.

119 Volgens een verklaring van de heer P. Kostermans te Korteven.

Waar de andere twee zijn neergekomen, is ons niet bekend. Het is niet onmogelijk, dat die twee vliegtuigen helemaal niet zijn neergestort, maar wel beschadigd. In ieder geval hebben enkele Duitse vliegeniers kans gezien hun toestel tijdig te verlaten en per parachute naar de aarde terug te keren. Eindelijk dan toch parachutisten! In Hoogerheide werd er een aantal van hen door Nederlandse militairen gevangen genomen en vervolgens overgeleverd aan een Franse commandant [120]). In onze stad zouden twee parachutisten neergekomen zijn; één bij het station en één in een tuin van een van de huizen aan de oostzijde van de Wassenaarstraat. Zij werden door Franse militairen gevangen genomen.

Geruchten

Inmiddels was van de mug een olifant gemaakt en golfde door Bergen op Zoom het gerucht, dat er parachutisten waren geland in het centrum van de stad, met name in de tuin van Thalia. Dit gerucht was zelfs zo hardnekkig, dat de commissaris van politie, Hoeve, de luchtwachters op de Peperbus berichtte, dat zij de toren zo spoedig mogelijk moesten verlaten in verband met dreigende beschieting [121]).

---

[120] Nierstrasz, 393.

[121] Aldus een verhaal van wijlen luchtwachter A. (Toon) Juten.

Er moet nu een stroom van geruchten zijn losgekomen. Daaronder bevond zich o.a. het verhaal, dat een Nederlands militair aan de Noordoostzijde van Plein 13 (bij het voormalige slachthuis) met zijn karabijn de Peperbus beschoten zou hebben, omdat er zich parachutisten in genesteld hadden [122]) (Plattegrond 1) Zo'n gerucht

foto 4. Het staartstuk van een ten Westen van de Antwerpsestraatweg in de buurt van het Pannenhuis neergestorte Duitse bommenwerper, tevens verkenningsvliegtuig, van het Type Heinkel 111. (23 juni 1940)

kan ontstaan zijn doordat er zowel door Nederlandse als door Franse militairen op Duitse vliegtuigen, die laag overkwamen, met de karabijn werd geschoten. Zo ook op de zuidwesthoek van Plein 13, waar door

[122] Schriftelijke verklaring van A.Th. Gieles te Bergen op Zoom.

Franse militairen op de vliegtuigen is geschoten. Het gerucht dat van huisdeur tot huisdeur ging, want veelal bleef men die dag maar liever thuis of zo dicht mogelijk bij huis, bestond daaruit dat er parachutisten in de bomen op Plein 13 zaten. En hoe waren die er ingekomen? In die bomen hadden zij spijkers geslagen en daarlangs waren zij omhoog geklommen [123]). Het toeval wil dat de schrijver samen met enkele vriendjes bij een bepaalde boom wel eens moeilijkheden had ondervonden bij het bereiken van de eerste takken als hij erin wilde klimmen. Uw schrijver had van thuis grote spijkers meegenomen, die daarna heimelijk met een steen in de betreffende boom waren geslagen. Welnu, het waren wellicht dezelfde spijkers, die op deze dag door iemand uit de buurt ontdekt waren en gezien werden als een schepping van de vernuftige parachutisten.

Elders zijn takken van bomen gekapt om de parachutisten in geval van nood direct te kunnen ontdekken; zo geschiedde althans in een grote particuliere tuin in de binnenstad in de buurt van Thalia [124]).

Enkele vrachtwagens die op de militaire terreinen Plein 13 en Kijk in de Pot stonden, werden gezien als met opzet geplaatste obstakels om het landen van Duitse vliegtuigen te voorkomen [125]). En misschien was dat ook wel zo; we hebben echter nergens een order in die richting kunnen ontdekken. Hoogstwaarschijnlijk hebben deze vervoermiddelen er maar even gestaan en waren ze bestemd om de Peelmilitairen door te kunnen zenden (Plattegrond 1).

Het beeld dat zojuist hierboven geschetst is, kan uiteraard niet volledig zijn. Het is waarschijnlijk niet meer dan een greep uit een grabbelton.

---

[123] Verklaring van C.A. Nuyten te Wouw.

[124] Verklaring van H. Crusio te Bergen op Zoom.

[125] Verklaring van C.A. Nuyten te Wouw.

Wij verlaten thans weer even de heksenketel, waarin we terechtgekomen zijn. We trekken eerst naar Willemstad. Daar was omstreeks half zes kapitein Isaäcs teruggekomen ‘van hernieuwd contact’ met luitenant-kolonel Moslard [126]). Hij bracht opnieuw aan zijn chef verslag uit. Via deze laatste kreeg de opperbevelhebber van de Nederlandse Land- en Zeestrijdkrachten, generaal Winkelman,

foto 5. De resten van een Franse militaire vrachtwagen langs de Aniwerpse-straatweg tussen De Mattemburgh en Korteven: vermoedelijk door een Duits vliegtuig in brand geschoten, misschien op 12 mei (27 juni 1940).

eindelijk enige inlichtingen omtrent het optreden van de Franse strijdkrachten in onze provincie [127]). Blijkbaar waren de berichten van kapitein Isaäcs zo positief, dat generaal Winkelman 's-avonds om zeven uur zich persoonlijk met kolonel Scharroo, de verdediger van

126 SMG, verslag van kapitein Isaäcs, 1.

127 Nierstrasz, 388.

Rotterdam, liet verbinden. Hij deelde hem mede, dat een Franse pantserdivisie uit hel zuiden oprukte naar de Moerdijkbruggen [128]). Inderdaad rukte een pantserdivisie op naar de Moerdijkbruggen, maar het was geen Franse, doch een Duitse pantserdivisie. Van die negende pantserdivisie waren ondertussen 's middags om kwart over vijf al lichte verkennende pantserwagens de Moerdijk bruggen gepasseerd. Daarop volgden de eerste zware tanks van deze divisie [129]). De Franse tanks die naar de Moerdijk zouden hebben moeten oprukken, werden op dat moment volgens plan uit de trein geladen in het Belgische Mechelen [130]). Een aantal spoorwagons met zware tanks, dat tot Essen gekomen was, kwam muurvast te zitten door de gevolgen van Duitse bombardementen en kon niet bijtijds worden uitgeladen [131]). (Kaart 7). Ondanks de goede organisatie en het voor die tijd wel zeer snelle optreden van de Fransen, waren de Duitsers hen toch te vlug af. Tegen 19.00 uur komt de luitenant-kolonel Moslard door onze stad. Hij constateert hier de aanwezigheid van Vijfde-Colonnepaniek, zowel onder de burgerlijke als de militaire autoriteiten. Wat hij vaststelt is voor ons niets nieuws, maar nu hoort u het ook eens van een ander. Hij had op zijn commandopost te Oude Molen bevel ontvangen zich te vervoegen bij zijn baas, de kolonel de Beauchesne. Deze laatste had, zoals wij weten, zijn commandopost gevestigd in de boswachters-woning van De Mattemburg. Luitenant-kolonel Moslard krijgt er te horen, dat zijn verkenningsafdeling de terugtocht van de 25e Divisie Infanterie moet dekken, althans wat er van die divisie aan infanterie in

---

128 De Jong, dl. 3, 274.

129 De Jong, dl. 3, 251.

130 Lerecouvreux, 62.

131 Lerecou vreux, 96.

Breda aanwezig was. Tussen haakjes, dat is wel wat anders dan wat generaal Winkelman op dat moment dacht! Enfin, deze order moet de luitenant- kolonel uitvoeren in de komende nacht [132]). In het kader hiervan diende de commandopost van de 12e verkenningsafdeling (dus die van luitenant-kolonel Moslard) verplaatst te worden naar Zegge. Voorts diende het Nederlandse detachement van kapitein Isaäcs onder bevel van luitenant-kolonel Moslard geplaatst te worden. Bij een terugtrekkende beweging moest de luitenant-kolonel dit detachement meenemen. Terwijl Oudenbosch tot het operatiegebied van de 12e verkenningsafdeling werd verklaard, zou de 27e zich wat naar het oosten verplaatsen met de commandopost te Etten.
De 2e verkenningsafdeling, die zijn commandopost moest vestigen bij die van de 27e, zou de rechtervleugel vormen tussen Etten en Breda. De opzet hiervan was om voor het Franse bataljon infanterie, dat Breda bezet hield, de terugtocht te vergemakkelijken. In Etten zou dat bataljon dan weer in auto's kunnen stappen. Kolonel de Beauchesne vestigt zijn eigen commandopost in Rucphen teneinde alle commandoposten zo dicht mogelijk bij elkaar te hebben [133]). (Kaart 8)
Vooruitgeschoven afdelingen Franse militairen hadden gisteren reeds slag geleverd met oprukkende Duitse eenheden en wel in de buurt van Moergestel. Wat later geschiedde hetzelfde in Tilburg, dat na een gevecht met Franse militairen door de Duitsers was bezet. (Kaart 4).
Het hele terugtochtplan was ingegeven door het feit, dat de Belgen terugtrokken langs het Albertkanaal. De leiding van het Franse

---

132 Lerecouvreux, 201.

133 Lerecouvreux, 201; volgens C. van Kalmthout te Roosendaal: in de pastorie te Zegge.

Zevende Leger wilde voorkomen, dat de eenheden benoorden Antwerpen werden afgesneden van de rest van het leger [134]).
De Duitsers naderden nu met vrij grote snelheid Breda. De Franse militaire leiding had de dag tevoren nog gedacht daar een vijf- tot achttal dagen stand te houden [135]). Die gedachte was doorslaggevend geweest voor de beslissing tot de evacuatie van de bevolking van Breda. Bij nader inzien - vandaag - bleek dat de Duitse opmars te snel was geweest om alle Franse troepen, die bestemd waren voor de verdediging van West-Brabant, tijdig ter plaatse te doen zijn.
We laten nu luitenant-kolonel Moslard met de nieuwe orders op zak door onze stad terugkeren naar zijn eigen commandopost te Oude Molen [136]).
Omstreeks die tijd kwam na heel wat omzwervingen weer een groepje Nederlandse militairen onze stad aan. Onder hen bevond zich de reserve-majoor J.F.L. Bruijn, een bataljonscommandant uit de Peel-Raamstelling [137]). Wij laten hem zelf zijn bevindingen vertellen.

---

134 Lerecouvreux, 206.

135 Nierstrasz, 443.

136 Lerecouvreux, 201.

137 Nierstrasz, 412 en 464.

Kaart 8. Het operatiegebied en de omgeving van de 2e, 12e en 27e Franse verkenningsafdeling in de avond van de 12e mei en de vroege morgen van de 13e mei, alsmede de installatie van het detachement Isaäcs langs het mondingsgebied van de Dintel.

‘Daar in Bergen op Zoom geen commandant was en ik er slechts een paar man van de militaire politie aantrof, heb ik, mede op verzoek van de commandant der politie aldaar, het militaire commando van Bergen op Zoom dien avond op mij genomen. Alle manschappen, die uit het Oosten de stad binnenkwamen, heb ik naar het Westen laten dirigeren, richting Middelburg’ [138]).

Terwijl de reserve-majoor laat dirigeren, dienen wij wel even naar kapitein Isaäcs te gaan, want die had om

‘circa 19. 00 uur een contact O.O. met 3 man uitgezonden naar Brug Dinteloord ter bevestiging van het contact met de Franschen (aan sergeant een schriftelijke opdracht mee gegeven).

Circa 20.00 uur door ordonnans gehaald naar brug te Dinteloord, alwaar Lt.Kol. Moslard nieuwe orders gaf. namelijk om binnen 3 uur de linkervleugel van zijn posities in te nemen, opdat hij daar zijn krachten kon wegnemen ter verwending in Oostelijke posities. Overleg met kapitein Perreira. Mijn advies was, dat deze brug DE laatste overgang is, welke door de Franschen kan worden benut om aansluiting te maken met de troepen in de V.g. Holland, a.h.w. de laatste draad, waarlangs reddende hulp kan worden verschaft’ [139]).

Tijdens de voorgaande ontmoetingen met luitenant-kolonel Moslard was de verbinding van de Franse strijdkrachten met de Vesting Holland ter sprake geweest. Die verbinding zou dan via Willemstad (veer) Numansdorp kunnen verlopen. Daarom ook werd aan kapitein Isaäcs door kapitein Perreira toegestaan om met gebruikmaking van een bepaald gedeelte van de bezetting van de vesting Willemstad aan Moslards bevel te voldoen. Dit gedeelte bestond uit ongeveer vijftig

---

138 SMG, verslag majoor J.F.L. Bruijn, 3

139 SMG, verslag kapitein Isaäcs, 1 en 2.

man, waarbij een sectie mitrailleurschutters met auto. Deze laatste lieden waren 's avonds om zes uur in Willemstad aangekomen. Zij waren afkomstig uit de Peel. Zo kon het dat kapitein Isaäcs beschikte over een - de omstandigheden in aanmerking genomen - goed bewapende troep om aan de order van luitenant-kolonel Moslard te voldoen. Zij bestond uit een sectie tirailleurs van drie mitrailleurgroepen, een geweergroep en een sectie zware mitrailleurs van twee stukken onder een sergeant-majoor. Bovendien was deze groep mobiel, doordat zij over drie auto's beschikte [140]).

Nu weer terug naar de Bergse heksenketel, die nog steeds overkookte van de geruchten over parachutisten.

De kersverse militaire commandant, de reserve-majoor J.F.L. Bruijn, liet inmiddels alle Nederlandse militairen, die hier binnendruppelden, richting Middelburg dirigeren. We laten hem nu zelf weer aan het woord.

'Toch had ik laat op den avond, nadat ik verschillende huiszoekingen persoonlijk' (let wel: de reserve-majoor persoonlijk) 'verricht had in verband met mededelingen dat zich aldaar parachutisten zouden bevinden nog ongeveer een vierhonderd man over die wegens gemis aan voertuigen en door oververmoeidheid niet verder konden. Ik heb hen in verschillende gebouwen laten onderbrengen teneinde hun voedsel en nachtrust te verschaffen' [141]).

---

[140] Nierstrasz, 388; H van der Tuin, 'Willemstad'. 250 en SMG verslag kapitein Isaäcs, 2.

[141] SMG, verslag majoor Bruijn, 3.

Dat moest wel, want in Thalia, waar veel van de binnenstromende militairen terechtkwamen. ‘was het een bende; er was niets te eten en geen water', aldus een van de inwijkelingen [142]).
Ook bij het politiebureau meldden zich in de avond en nacht nog verscheidene Nederlandse militairen om onderdak te verkrijgen. Zij werden verwezen naar de Hollandsche Tuin, het gebouw van de St.-Jozefsgezellenvereniging en ‘Coppenolle’ (Café De Korenbeurs).
De kazernes werden niet voor de legering van militairen gebruikt. Dat was te gevaarlijk; elders waren kazernes gebombardeerd.
Om ongeveer 23.00 uur kwam op het politiebureau een melding binnen van ‘de politiepost luchtbeschermingsdienst Bolwerk’. Deze was gevestigd in Villa Helena. Van daaruit werd ‘kennis gegeven, dat lichtseinen werden gegeven, vanaf de richting Villa van Bierens. Door agent Van Eekelen en nog drie agenten is in die omgeving een onderzoek ingesteld doch niets ontdekt’ [143]) (Plattegrond 1). Dit was voor de zoveelste keer een, overigens weer officieel vastgelegd, geval van Vijfde-Colonnepaniek. Inmiddels waren kapitein Isaäcs en zijn ondergeschikten langs de Dintel druk bezig geweest met het uitvoeren van de order van luitenant-kolonel Moslard, althans dat moge blijken uit zijn verslag waarin hij bij het tijdstip 22.30 uur vermeldt:
‘Langs de zee opgerukt naar Dintelsas en aldaar een defensief bruggenhoofd bezet. dat tot het ochtendgloren Zuid van de brug was ingenomen’ [144]).

---

142 Verklaring van J. M. Withagen te Bergen op Zoom, die er als één van de latere militairen op 12 mei aankwam; hij behoorde tot de Maasbezetting.

143 GABoZ, archief gemeentepolitie inv, nr. 31, nachtrapport van 12 op 13 mei 1940.

144 SMG, verslag van kapitein Isaäcs, 2.

Wij zijn echter lang nog niet aan het ochtendgloren toe. Dat gold ook voor de vierde compagnie van het Derde Grensbataljon, die, zoals we reeds gezien hebben, zich had moeten terugtrekken op een klein bruggenhoofd in Wieldrecht. Kennelijk beschouwden de Duitsers hen als vastgenageld en ondernamen geen tegenacties meer. De totstandkoming van een vrije opmarsroute over het Eiland van Dordrecht naar Rotterdam was voor de Duitsers van veel meer belang geweest. Zoals we reeds hebben kunnen vernemen. waren vanavond na hun eerste verkennende pantserwagens ook de zware tanks van de Negende Pantserdivisie al gebruik aan het maken van deze opmarsroute. Aan het eind van een zeer bewogen dag met flinke verliezen aan mensenlevens en gewonden gaan onze militairen van de vierde compagnie in hun bruggenhoofd een onzekere nacht tegemoet [145]) (Kaart 2). Wij naderen nu het einde van deze wel zeer woelige Eerste Pinksterdag. We hebben niet eens gemerkt, dat het Pinksteren was. De maalstroom der gebeurtenissen overschaduwde al het andere. En toch had alles, wat we meemaakten voor het verloop van de krijgsgebeurtenissen, geen of vrijwel geen betekenis. In dit opzicht zonk alle opwinding, alle leed, alle angst in het niet bij het feit, dat vanmiddag reeds om vier uur de vooreenheden van de Duitse Zevende Pantserdivisie de Maas bij Dinant bereikt hadden. Deze divisie stond dus voor de zuidvleugel van de meest westelijke verdedigingslinie, die het Franse opperbevel zich had voorgenomen.
Daar komt nog bij, dat dit vier dagen eerder gebeurde dan het Franse opperbevel in zijn zwartste voorstelling van het verloop der krijgsgebeurtenissen had verwacht [146]). Voor veel burgers was het ook

---

145 De Jong, dl. J. 250; *Herdenkingsnummer De Avondster,* 4.

146 R. Cartier. *De Tweede Wereldoorlog,* Bussum 1977, 101.

een zwarte dag, al wisten zij dat thans nog niet. Het zou in de meeste gevallen nog enkele weken gaan duren eer de betrokkenen de droevige mare gebracht kon worden dat een van hun dierbaren was overleden. Het was wat dat betreft de droevigste van de vijf meidagen. Tien Bergse militairen sneuvelden. De slachtoffers waren:
Sergeant-majoor-instructeur W. J. Becht, oud 45 jaar, wonende Oude Huijbergsebaan 36, Huize 't Krekeltje, overleden te Barendrecht;
soldaat A. van den Boom, oud 20 jaar, wonende Stoelematstraat 18, overleden te Heinenoord;
sergeant J. J. van Dam, oud 22 jaar, wonende Steenbergsestraat 8, overleden te den Dungen;
sergeant C. J. Elst, bijna 30 jaar oud, wonende Balsebaan 13, gesneuveld te Dubbeldam;
sergeant C. A. Geervliet, oud 32 jaar, wonende Noordsingel 74, overleden te Dordrecht;
soldaat W. Gijzen, oud bijna 26 jaar, wonende Paralleweg 171a, overleden te Dubbeldam;
reserve-1e luitenant S. H. Prins, oud 27 jaar, wonende Antwerpsestraatweg 203, overleden te Yerseke;
soldaat C.A.W. Sibens, oud 35 jaar, wonende Moerstraatsebaan 252, overleden te Rotterdam;
soldaat C. Verdult, bijna 28jaar, wonende Van Dedemstraat 23, overleden te Dordrecht en
soldaat H.M. Withagen, 34jaar, wonende Zwarteweg 5, overleden te Dordrecht [147]).

---

[147] Lijst van Bergse oorlogsslachtoffers, samengesteld door C.D. Vanwesenbeeck in 1975. Voor meer gegevens raadplege men achter in dit boek de Erelijst van de in de Meidagen gesneuvelde Bergse militairen.

In de eerstgenoemde lijst staat voor C.J. Elst als datum van overlijden 10 mei 1940. Die vinden wij ook terug in G ABoZ, archief gemeentebestuur 1926-1971 (1 36/86), bij de afdeling Burgerzaken van de gemeentesecretarie te Bergen op Zoom en bij de Oorlogsgravenstichting.
Toch menen wij op grond van een archiefstuk (19/86 A), namelijk een brief van de burgermeester van Dubbeldam d.d. 20 juni 1940, de gevolgtrekking te kunnen maken dat sergeant C. J. Elst niet is gesneuveld op 10 mei 1940.
Zijn stoffelijk overschot is volgens dit schrijven in drijvende toestand aangetroffen in de Dort se Kil. Welnu, op 12 mei is de 4e Compagnie van het Grensbataljon pas opgerukt naar de Dortse Kil en dit water overgestoken. Bij de opmars langs de dijk vanaf Wieldrecht naar het zuiden is luitenant Gouverneur op een gegeven moment het contact met sergeant Elst, die toen aan de ander zijde van de dijk liep, verloren. Hoe hij van de binnendijk, (dus de landzijde van de dijk) in het water terecht is gekomen, is niet bekend.
Nadat luitenant Gouverneur door het moordende Duitse vuur gedwongen werd zich met de overgeblevenen in het te Wieldrecht gevormde bruggenhoofd terug te trekken, hebben zij sergeant Elst niet meer gezien.
Deze laatste verklaring hebben wij te danken aan één van de weinige thans nog levende militairen, die tot het 3e grensbataljon behoorden, namelijk niemand minder dan de in 1947 gedecoreerde reserveluitenant P. M. Gouverneur. Voor zijn moedig optreden op 12 en 13 mei 1940 ontving hij de Bronzen Leeuw. Twee van zijn andere Bergse strijdmakkers, de soldaten Ant. Franken en P. Visser kregen eveneens een onderscheiding, namelijk het Bronzen Kruis.
Het verdient alleszins aanbeveling op korte termijn een studie te maken van het 3e Grensbataljon.

17 MAART 1947.

No. 14.

Wij Wilhelmina, bij de gratie Gods,

Koningin der Nederlanden, Prinses van

Oranje-Nassau, enz., enz., enz.

Op de voordracht van Onzen Minister van Oorlog:

HEBBEN GOEDGEVONDEN EN VERSTAAN:

Toe te kennen den BRONZEN LEEUW aan:

den, als zoodanig tijdelijk benoemden, Tweede-luitenant

Petrus Marinus GOUVERNEUR,

van het wapen der infanterie,

wegens:

"Heeft zich door het bedrijven van bijzonder moedige en beleidvolle daden in den strijd tegenover den vijand onderscheiden door op 12 Mei 1940, nadat zijn compagnie bij 's-Gravenzeel per pontveer was overgezet met de opdracht een bruggehoofd te vormen bij WIERINGERWERF op den Oostelijken oever van de Dordtsche Kil, van dit pontveer naar het Zuiden op te zoeken en den vijand op onverschrokken wijze uit de huizen langs en nabij den dijk van deze rivier en uit het nabijgelegen stoomgemaal te verdrijven, o.a. met handgranaten, waar zij hem verliezen werden toegebracht.

Ondanks talrijke gesneuvelden en gewonden in zijn sectie de grogen erv an door zijn persoonlijk voorbeeld en directe inwerking, waarbij hij zich herhaaldelijk aan 's vijands vuur moest blootstellen, tot verder doordringen weten te bezielen. Nadat de munitie was uitgeput en tenslotte nog 2 man van zijn afdeeling over waren om weerstand te bieden aan een overmachtig bewapenden vijand, naar het pontveer terug te trekken en nog steeds onder vijandelijk vuur zijnde, te blijven standhouden, ook in den nacht van 12 op 13 Mei. Daarna, toen verscheidene vijandelijke pantserwagens het pontveer naderden, getracht deze met een lichte mitrailleur onschadelijk te maken, doch tenslotte wegens onvoldoende bewapening onder 's vijands druk genoodzaakt zijnde zich terug te trekken, zich niet te willen overgeven, doch de snelstroomende rivier over te zwemmen. Korten tijd daarna zich met een bootje wederom naar den vijandelijken oever te begeven tot het overbrengen van nog te WIERINGERWERF in de kelders of aan e re schuilplaatsen aanwezige militairen van zijn Compagnie. Steeds een voorbeeld voor een ieder te zijn en waar noodig bovendien onder 's vijands vuur gewonden te verzorgen en geestelijken bijstand te verleenen."

Onze Minister van Oorlog is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk zal worden geplaatst in de Staatscourant.

Soestdijk, den 17 Maart 1947.

(get.) WILHELMINA.

DE MINISTER VAN OORLOG,

(get.) A.H.J.L.FIEVEZ.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van het Ministerie van Oorlog,

(get.) RIETVELD.

Uitgegeven voor woordelijk gelijkluidend uittreksel,

DE SECRETARIS-GENERAAL,

No. 262e 13668 - '46

foto 6. Afschrift van het besluit tot de toekenning van de Bronzen Leeuw aan de heer P.M. Gouverneur.

Hoofdstuk V

Maandag 13 mei, tweede Pinksterdag

De dag begint al vroeg. Trouwens, was er nog wel verschil tussen dag en nacht? Voor de burgers in het algemeen wel, maar voor de militairen niet zozeer. Immers het nachtelijk duister maakte het de militairen mogelijk zich te verplaatsen zonder door de bemanningen van de schier eeuwig in de lucht aanwezige vijandelijke vliegtuigen opgespoord en aangevallen te worden. Dat wil echter niet zeggen dat er 's nachts geen bombardementen plaatsvonden. Menigmaal werden in het nachtelijk duister plaatsen aangevallen, waarvan de vijand wist of vermoedde, dat er zich troepenconcentraties bevonden. Niettemin leende de nacht zich uiteraard beter voor het verplaatsen van troepen dan de dag. Vandaar dan ook, dat de Franse militairen eveneens van deze wijsheid gebruik maakten. De Franse kolonel de Beauchesne ging persoonlijk naar Princenhage om wat wijzigingen aan te brengen in de samenstelling van zijn verkenningseenheden. Dit deed hij vooral om de terugtocht van de infanteristen uit Breda zo goed mogelijk te dekken (Kaart 8).

Terugtocht

Bij het begin van de terugtocht was er grote haast. Zo zelfs, dat een deel van de Franse infanteristen geen plekje vond op de kennelijk overvolle vrachtwagens. Zij moesten de soms wel 50 kilometer lange weg terug te voet afleggen. Dat vergde van de 2e verkenningsafdeling en van andere detachementen, o.a. dat van majoor Michon, extra

inspanningen om de Duitse opmars te vertragen [148]). Een deel van de infanteristen schijnt ook per bus in westelijke richting afgevoerd te zijn. Wellicht betrof het hier dezelfde bussen, die gisteren door Bergen van het zuiden uit oostwaarts getrokken waren. Nu moesten zij - de dag was nog maar nauwelijks begonnen - tegen één uur door onze stad gekomen zijn. Het is niet onmogelijk dat de sluiproute langs de Parallelweg werd genomen.
Deze terugtocht wordt ook vastgesteld door de wakkere commandant van het vliegveld Woensdrecht, de luitenant Ballot. Hij ziet dat omstreeks één uur Franse colonnes in zuidelijke richting door Hoogerheide trekken. De luitenant blijft wakker en vraagt zich af: Wat nu? Koffers pakken? Hij gaat overleg plegen met de twee officieren, die gisteren uit onze stad met hem mee waren gekomen [149]). Deze officieren was bekend dat al les, wat in onze stad aankwam, naar Middelburg was gedirigeerd. Inmiddels gaan wij naar het noorden om er te zien, wat kapitein Isaäcs aan het doen is. Hij zat ook niet stil. Hij liep met uitbreidingsplannen rond, wat blijkt uit zijn verslag. Hij vermeldt daarin, dat hij om twee uur zijn bruggenhoofd over de Dintel gedeeltelijk heeft uitgebreid. In dat gebied bevonden zich nu één lichte en twee zware mitrailleurs [150]). Een gevoel van groter veiligheid moet het gevolg geweest zijn. Tegelijkertijd moet kolonel de Beauchesne ook dat gevoel gekregen hebben, want na zijn tocht naar het roerige Princenhage keerde hij terug naar Rucphen. Van daar uit verplaatste

---

148 Lerecouvreux, 222 en 223; evenals
E.H. Brongers. *Breda en omstreken in de Tweede Wereldoorlog.* dl. 2, 8. 2.

149 Nierstrasz. 375.

150 SMG, verslag kapitein Isaäcs, 2.

hij weer vrij snel zijn commandopost naar Korteven. Dat gebeurde omstreeks 3.00 uur [151]).
Ondertussen deed hulpagent Warmoeskerken ook omstreeks 3.00 uur in de diepe duisternis van onze binnenstad een originele vondst. Hij stapt onmiddellijk naar het politiebureau en deponeert daar een voorwerp 'dat in de Zuivelstraat tegen een woning stond met vijf scherpe patronen'. Het was 'een soldatengeweer wapennummer 7983 S' [152]). De drager van dit staatseigendom zal het wel niet hebben weggezet om zich even af te zonderen in een portiek of zijstraatje teneinde geheel verzwolgen door de duisternis een kleine of misschien zelfs grote boodschap te doen. Het was voor de 'onbekende' soldaat wellicht toch al een hele opgave geweest om het geweer helemaal naar onze stad mee te dragen. Veel militairen waren 'het voor die tijd als overbodige ballast kwijtgeraakt.
Tegen 4.00 uur raakte de tweede Franse verkenningsafdeling in gevecht met Duitse pantserwagens. Dat geschiedde aan de rand van Breda. De opdracht was daar voorlopig tot nader order stand te houden, hetgeen dan ook gebeurde.
Terwijl was luitenant Ballot, de detachementscommandant van het vliegveld Woensdrecht, met zijn vers toegevoegde medeofficieren tot de conclusie gekomen, dat het nu toch wel tijd werd om te vertrekken. Als doorslaggevende reden voor het vertrek werd gevonden 'niet in handen van de Duitsers te vallen en mogelijk nog elders aan de strijd te kunnen deelnemen [153]). Dat was het ei van Columbus. Ga zo voort

---

151 Nierstrasz, 225.

152 GABoZ, archief gemeentepolitie inv. nr. 31, nachtrapport van de gemeentepolitie te Bergen op Zoom van 12 op 13 mei 1940.

153 Nierstrasz, 375.

en ge hoeft nooit te vechten. Enfin, om vier uur vertrekt de colonne, gedeeltelijk per rijwiel en gedeeltelijk per vrachtauto. Tot de kostbaarheden, welke de luitenant in de colonne meevoerde, behoorden de gezanten van Noorwegen (met echtgenote) en Peru. Deze excellente personen waren op JO mei op hun doorreis naar 's-Gravenhage in Hoogerheide aangekomen. In afwachting van betere tijden, hadden z:ij pas op de plaats gemaakt en in Hoogerheide hun tenten opgeslagen; bij wijze van spreken dan [154]). De colonne reed richting Antwerpen en daarom verliezen wij luitenant Ballot en zijn bijzondere konvooi voor goed uit het gezicht (Kaart 9). Dat is niet zo met kapitein Isaäcs; integendeel. Hij ontvangt om vijf uur bevel van luitenant-kolonel Moslard de brug over de Dintel
'te doen springen en de positie tot het uiterste te verdedigen' [155]).

Dat betekende op de eerste plaats, dat hij zijn drie uur geleden gevormd bruggenhoofd weer vaarwel moet zeggen en ten tweede zijn mitrailleurs achter de Dintel moet terugtrekken.
Terwijl de kapitein ijverig de brug van springladingen laat voorzien, ontvangt de Franse tweede verkenningsafdeling rond 5.30 uur het bevel de terugtocht van Breda naar Etten te dekken [156]). Even ten noorden van Dinteloord verbreekt een doffe knal de vroege ochtendstilte. Jawel, het was de brug van kapitein Isaäcs, die werd *'opgeblazen, hetgeen niet volkomen geschiedde wegens half werk van de vernielingsploeg (bericht aan Lt.-kol. Moslard)'* [157]).

---

154 Nierstrasz, 374.

155 SMG, verslag van kapitein Isaäcs 1, 2.

156 Nierstrasz, 223.

157 SMG, verslag van kapitein Isaäcs 1, 2.

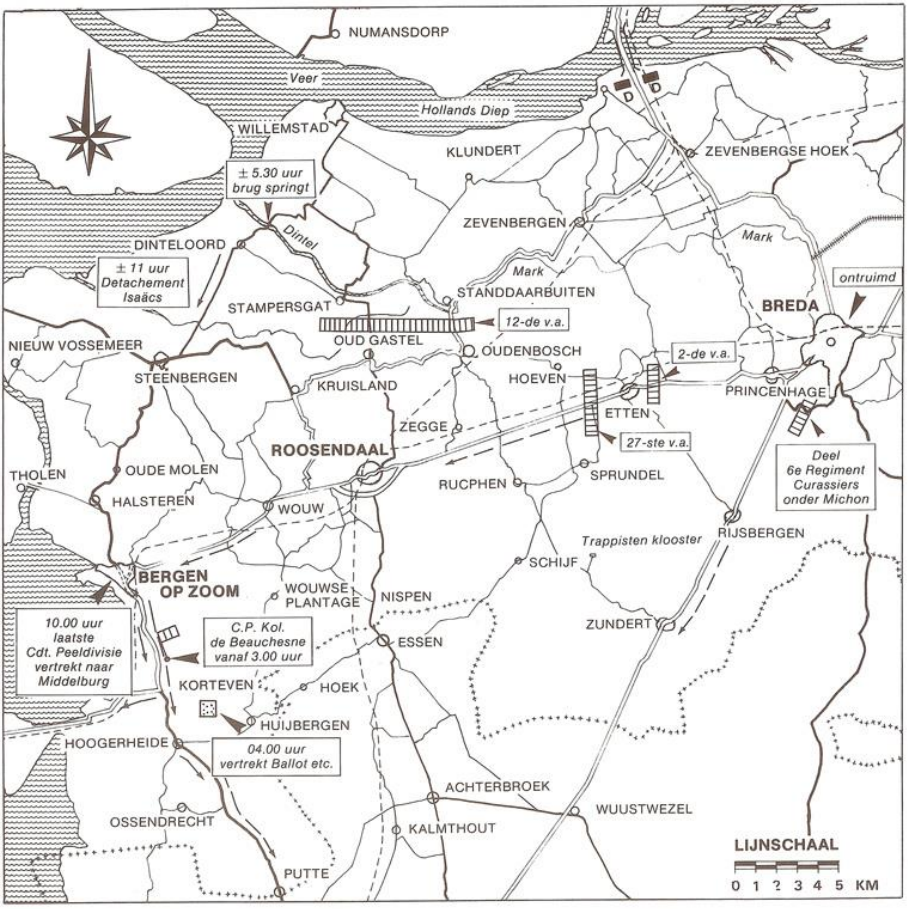

Kaart 9. Het operatiegebied en de omgeving van de 2e, 12-de en 27e Franse verkenningsafdeling in de morgen van de 13-de mei: de verrichtingen van het detachement Isaäcs; het vertrek van de 'laatste' Peelmilitairen uit Bergen op Zoom en het vertrek van het bewakingsdetachement van het hulpvliegveld Woensdrecht.

Het is niet bekend op welke wijze de luitenant-kolonel de boodschap van kapitein Isaäcs heeft verwerkt. Men kan zich voorstellen, dat zijn toch al niet te hoge pet over de bekwaamheden van ons leger nog platter werd. We laten kapitein Isaäcs en de zijnen voorlopig achter de 'niet volkomen' vernielde brug aan de zuidelijke oever van de Dintel liggen. Het was toen al ruimschoots over zessen.
In Bergen op Zoom was omstreeks die tijd de militaire scheepvaart-agent al druk in de weer. De avond tevoren waren door de nieuwe Nederlandse militaire opperbevelhebber hier ter plaatse, de reserve-majoor Bruijn, nog laat in de avond militairen ondergebracht. Hij had ze vandaag al vroeg uit de veren laten komen om ze door te zenden naar Middelburg. Herinnert U zich nog, dat de militaire scheepvaartagent gisteren
'een paar motorschepen gereed had liggen voor het vervoer van manschappen met rijwielen van Bergen op Zoom naar Middelburg'?
Dan is het misschien opgevallen, dat er maar van één gebruik gemaakt is. Er was er nog één n.l. het motorschip 'Zeelandia' met schipper L. de Pree. Daarop werden nu in alle vroegte
'een aantal manschappen aan boordgenomen, ook met rijwielen. Daar deze rijwielen met een kleed moesten worden afgedekt, om niet de aandacht te trekken van vijandelijke vliegtuigen is hiervoor een kleed van de Bergen op Zoomsche Stoomboot Mij. v/h J.C. Rubsaam geleend. Dit schip is vertrokken 's morgens omstreeks 7 uur met bestemming Middelburg. Door mij werd met dit schip medegegeven een lichte mitrailleur met volle trommel hetwelk door mij was overgenomen van eenige soldaten met keukenwagen, die deze langs den weg gevonden hadden. Ik heb dit wapen afgedragen aan sergeant-majoor J. Baaijen. Van de manschappen die met dit schip werden vervoerd werd door mij,

daar ik geheel af/een stond, met toestemming van sergeant-majoor Baaijen, een dienst pl. soldaat overgenomen welke als varensgezel met de Zeeuwsche Stroomen bekend was, n.l. de dienstpl. soldaat L.I. van Oost, 27 R.I. 3 III' [158]).

Gevechten in West-Brabant

Evenals de militaire scheepvaartagent prijzen wij ons gelukkig met de bijstand, die hij nu op deze lange, drukke en enerverende dagen verwierf. Ongetwijfeld zal de kwieke agent ook gedacht hebben aan zijn eigen vertrek naar Middelburg. Hoe vaak had hij in deze dagen al niet gehoord, dat deze plaats de bestemming was voor alle Nederlandse militairen? Maar voorlopig zou hij op zijn post blijven met alle plichtsbetrachting, die maar mogelijk was.

Inmiddels was de tweede Franse verkenningsafdeling op de terugtocht van Breda naar Etten en leverde slag op slag met de machtige vijand. De Duitsers leden daarbij zware verliezen. Drie uur lang werden zij tegengehouden. In Etten staat dan de 27e verkenningsafdeling gereed om de terugtocht van de tweede te ondersteunen [159]). In de loop van de nacht had een deel van de 12e verkenningsafdeling (escadron Bayard) bij Standdaarbuiten een aanval van een twaalftal Duitse pantserwagens afgeslagen. Niettemin weten de Duitsers elders over de Dintel te komen. Bij Oudenbosch wordt ook al slag geleverd.
De Franse officieren maken zich bezorgd. Terecht, want zij staan met hun manschappen tegenover een onberekenbare vijand. Bovendien zijn de militairen oververmoeid. Zodra ze gaan zitten, vallen ze in slaap,

---

158 Verslag J.A. Smout, 2-3.

159 Lerecouvreux, 223.

zij kunnen bijkans geen eten meer door hun keel krijgen. Het is in deze omstandigheden dat de verbindingen tussen de commandopost van kolonel de Beauchesne, sinds 3.00 uur vanochtend weer op De Mattemburg, en de commandoposten van de drie verkennings-afdelingen onderling nauwelijks meer functioneren. De 12e verkenningsafdeling schijnt het contact met de andere commandoposten geheel verloren te hebben [160]).
Zodra luitenant-kolonel Moslard verneemt, dat Breda in de morgen ontruimd is, neemt hij het besluit zijn 12e verkenningsafdeling ook terug te trekken. Het is dan een uur of negen. Zijn onderdelen staan nog in Stampersgat, Standdaarbuiten en Oudenbosch. Hij geeft ze opdracht zich te verzamelen in Oud-Gastel. Tevens laat hij een schriftelijk bevel bezorgen bij kapitein Isaäcs, dat hij van Dinteloord op Steenbergen dient terug te trekken [161]). De terugtocht dient wel per auto plaats te vinden. Of de luitenant-kolonel geen vertrouwen had in militairen op de fiets, wij weten het niet, maar wij kunnen het ons wel voorstellen. Kapitein Isaäcs verdubbelt daarom zijn wagenpark door in Dinteloord drie auto's te vorderen, o.a. van het vervoersbedrijf DARVl [162]). Zo zoeft men dan tegen het middaguur van Dinteloord naar Steenbergen. Kapitein Isaäcs laat daar een stelling inrichten bij de watertoren op het kruispunt van de noordelijke uitgang van Steenbergen met de wegen naar Dinteloord en Oud-Gastel [163]).
Hoe verliep de morgen in Bergen op Zoom eigenlijk? De avond tevoren kookte de heksenketel, waarin we terechtgekomen waren, al over van

---

160 Lerecouvreux, 223-224.

161 Lerecouvreux, 225.

162 SMG, verslag kapitein Isaäcs 1, 2.

163 H. van der Tuin, ‘Willemstad’, 253.

de geruchten over parachutisten. Het werd er vandaag niet beter op. Berichten over het naderend strijdgewoel sijpelden binnen. We hadden nog een militaire commandant in ons midden, de reserve-majoor J.F.L. Bruijn, al merkten we daar niet veel meer van. Hij had immers in alle vroegte met bekwame spoed de Nederlandse militairen naar Middelburg gezonden.
'Zelf heb ik', zo schrijft hij in zijn verslag*, 'gewacht tot ongeveer 10.00 uur teneinde nog groepen militairen, die in Bergen op Zoom binnen kwamen, door te kunnen zenden naar Zeeland. Toen ongeveer half elf het BERICHT kwam, dat de patiënten uit de ziekenhuizen, etc. van Bergen op Zoom geëvacueerd moesten worden en na een bespreking met het hoofd der politie, meende ik dat mijn verblijf te Bergen op Zoom als militair commandant niet meer noodig was en besloot ik per auto mij bij mijn manschappen* te voegen in Zeeland' [164]).
Vaarwel commandant. In ieder geval was hij uit de puree, waar wij volop in zaten. Het 'BERICHT' over de evacuatie zou later op de dag ook de burgers bereiken. Tegen het begin van de middag kwamen zowat de laatste Nederlandse militairen van de Peelgolf door onze stad. Het was een wat bont gezelschap van officieren en manschappen van verschillende onderdelen. Deze hadden zich aangesloten bij de reserve-luitenant -kolonel F.N.F. van der Schrieck, commandant van het 27e Regiment Infanterie. Hij had op de terugtocht niets vernomen omtrent een bevel dat de troepen zich in onze stad dienden te verzamelen. Daarom had de luitenant-kolonel maar besloten om naar Tholen te trekken. Hij strandde te Nieuw-Vossemeer, aangezien de pont (toentertijd niet meer dan een flinke roeiboot) uit de vaart genomen was. Dat betekende een gedwongen, maar dankbaar

[164] SMG, verslag reserve-majoor J.F.L. Bruijn, 3 en 4.

aanvaarde rustpauze voor de ongeveer tweehonderd militairen. De luitenant-kolonel werd in zijn rust aldra gestoord door een kapitein uit Tholen. Deze kwam hem namens de commandant Zeeland opdracht geven terug te trekken op Middelburg. Dat gebeurde omstreeks 8.00 uur. De luitenant-kolonel gaat dan aan de slag om dat doel te bereiken. Daarover laten wij hemzelf nu aan het woord.

'Voor zoveel nodig werden door mij van den burgemeester rijwielen op een vrachtauto gevorderd voor transport naar Middelburg. De vrachtauto zou met rijwielen terugkeren. Dit is niet meer kunnen gebeuren door den verderen loop der gebeurtenissen'.

Hij moet tegen twaalven door onze stad gekomen zijn, want

'Te ± 12.00 nabij Mattenberg (z. van Bergen) aan straatweg Bergen op Zoom - Antwerpen werd de colonne opgehouden op last van een Fransch Officier en werd verzocht of mijn troep hulp wilde verlenen bij de verdediging van West Brabant, waarbij werd gezegd, dat nog een troep van 300 man aanwezig was! Ik heb mij telefonisch in verbinding gesteld met de C. Zeeland, Schout bij Nacht van de Stadt; vernam uit diens mond dat Middelburg niet meer was te bereiken en daarom werd toestemming gegeven den Franschen hulp te bieden.'

Dat zal, hopen wij, niet de enige overweging van de Schout-bij-nacht geweest zijn om de Fransen te helpen. Luitenant-kolonel Van der Schrieck vervolgt dan:

' De te Mattenberg aanwezige Fransche Kolonel zou in afwachting van andere Fransche troepen met een gemotoriseerde afdeeling opstelling nemen bij Bergen op Zoom en bij Huijbergen. Hij verzocht mij in het daartusschen gelegen terrein opstelling te nemen tegen doordringende vijandelijke patrouilles. Hoewel het een onmogelijke opdracht was, te meer omdat de onder mijn bevelen staanden troep uit verschillende

onderdeelen was samengesteld, slecht bewapend was, slechts over één mitrailleur beschikte en door en door vermoeid was, heb ik vermeend het verzoek om steun niet te kunnen afwijzen nu de Franschen onzen bodem kwamen verdedigen. Toen de duisternis inviel opstelling genomen langs Huijbergsebaan N. van Woensdrechtsche heide.' [165]).
Een edelmoedig slot, voorlopig althans.
Wij gaan nu naar een ander slot, wel moedig, maar ook droevig: de overgebleven jongens van de vierde compagnie van ons Derde Grensbataljon. Wij hebben hen achtergelaten in het kleine bruggenhoofd te Wieldrecht op het Eiland van Dordrecht. De Duitse tanks waren er de middag tevoren op ruim één kilometer afstand al voorbijgetrokken met Rotterdam als voorlopig belangrijkste doel. De hele avond, nacht en deze morgen was het rustig geweest in het bruggenhoofdje. Onze jongens hebben zich ingegraven en beschikken over nog slechts enkele mitrailleurs. Omstreeks half twee in de middag doemen acht Duitse tanks op [166]) (Kaart 2).
'De tanks naderen meer en meer en het vuur wordt geopend. Soldaat Leys wordt door een granaat zwaar gewond, maar Sgt. Asselbergs houdt stand. De Duitse massieve gevaarten trekken zich echter van niets aan ..... en naderen intussen tergend langzaam de schuilplaatsen waar nog een handjevol dapperen moedig stand houden. Zowel Gouverneur als Asselbergs vuren hevig, alles echter zonder resultaat. Zelfs een handgranaat richt hier niets uit. De strijd is gestreden, iets verder ondernemen heeft geen enkele zin'.
De meesten van hen geven zich over. Enkelen willen dat niet, duiken in de Dordtse Kil en trachten de andere oever te bereiken. Hieronder

---

165 SMG, verslag reserve-luitenaru-kolonel F. N. F. van der Schrieck , 4 en 5.

166 De Jong, dl. 3, 301.

bevindt zich o.a. Ant. Franken [167]). Luitenant Gouverneur draagt er onder zeer moeilijke omstandigheden zorg voor dat een deel van de militairen nog per boot wordt overgezet [168]) (foto 6).
Terug nu naar Bergen op Zoom. Daar had ene Jacob de Vos, wonende Wassenaarstraat alhier een opwindend verhaal vernomen. Hij had van een bewoner van de Coehoornparkstraat gehoord, dat hij een persoon in de lompenfabriek [169]) had gezien. De heer de Vos meende dat het een spion was en meldde dat om ongeveer 14.30 uur aan het politiebureau. Voorwaar geen kleinigheid. Onmiddellijk wordt door de hoofdagenten Schreurs en de Bree 'in de fabriek een onderzoek ingesteld doch niemand daarin aangetroffen' [170]). De 'spion' was dus verdwenen. Met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid kunnen we aannemen dat de gesignaleerde persoon geen spion was, maar misschien iemand die op dat vreemde moment nog iets waardevols in 'ut bullefebriek' had denken te vinden, of misschien was er helemaal wel niemand geweest. Dit was het laatste staaltje van Vijfde-Colonnepaniek dat officieel geregistreerd werd. In werkelijkheid zullen er heel wat meer zijn voorgekomen. Na dit laatste blijk van standvastigheid in het geloof in de activiteiten van een alom aanwezige Vijfde-Colonne, wordt om 16.00 uur het politierapport voorlopig en ook onverwacht voor de duur van de Meidagen afgesloten met de volgende uiting van politioneel proza:

---

167 *Herdenkingsnummer De Avondster* 1947, 4.

168 Zie foto 5.

169 Wassenaarstraat 45, later in gebruik door carrosseriefabriek Roset, anno 2017 door Woonsquare.

170 GABoZ, archief gemeentepolitie inv. nr. 31, dagrapport van 13 mei 1940.

‘Door van Galen uit het Gasthuis aan het bureau gebracht een revolver met patronen van een Fransche Militair die in het Gasthuis ligt’ [171]). Waarom deze plotselinge en onwezenlijke afsluiting? Zij was onwezenlijk in die zin, dat dit in feite onbenullig einde in geen enkele verhouding stond tot wat zich in werkelijkheid afspeelde.

Evacuatie?

We hebben eerder kunnen vernemen dat de nu al lang en breed in Zeeland vertoevende laatste militaire commandant van onze stad ‘ongeveer half elf het BERICHT’ ontving, ‘dat de patiënten uit de ziekenhuizen etc. van Bergen op Zoom geëvacueerd moesten worden’. Daarna had hij nog ‘een bespreking met het hoofd der politie’ [172]) gevoerd. Daaruit kunnen wij de gevolgtrekking maken dat het voornemen tot deze evacuatie werkelijk heeft bestaan. De evacuatie van de hulpbehoevenden gaat altijd vooraf aan een algehele evacuatie. En was ook niet de bevolking van Breda gisteren geëvacueerd? Dat had men van sommige nog laat doortrekkende Nederlandse militairen vernomen [173]). Evacuatie was in de omstandigheden, waarin de bevolking van onze stad verkeerde, op dit moment de ‘logische’ oplossing.
Na de bedreigingen uit de lucht, de angst voor parachutisten en bombardementen, kwam nu immers ook nog de dreiging van het naderend oorlogsgeweld, de angst voor de slag leverende Fransen en

---

171 GABoZ, archief gemeentepolitie inv. nr. 31, dagrapport als voren.

172 SMG, verslag reserve-majoor J.F.L. Bruijn, 3 en 4.

173 Bijvoorbeeld van J. M. Withagen te Bergen op Zoom, die als late ‘Peel militair’ (Maasbezetting) op de fiets op weg naar onze stad door het geëvacueerde Breda was gekomen.

Duitsers. Daarbij werden de Duitsers gezien als almachtig sluwe lieden, die op alle mogelijke manieren onze dappere Nederlandse en Franse krijgers te slim af waren. Daartegen viel niet te vechten. De Duitsers schuwden zich niet de ondenkbaarst gemene streken uit te halen. Zouden diezelfde schurken niet plunderen en moorden? Deze wirwar van gevoelens overheerste het denken, verdrong het gezonde verstand bij veel van onze burgers. De betrekkelijke veiligheid van de woning, die men niet meer verliet, dreigde zijn laatste waarde als toevluchtsoord te verliezen. Wat restte dan nog om het vege lijf te redden? Wegwezen? Ja, maar waar naar toe? Dat was de voornaamste vraag, waarop geen antwoord kwam. Door de autoriteiten zelf kon ook geen antwoord gegeven worden. Daar heerste ook de grootste verwarring. Typerend hiervoor is een ervaring van Uw schrijver. In de loop van 12 mei had ons gezin de woning aan de Antwerpsestraat verlaten. Op deze straat bestond op dat moment een chaotisch aandoende concentratie van voertuigen met naar Middelburg doorgezonden militairen. De eventuele aantrekkingskracht die deze concentratie op de in de lucht aanwezige Duitse vliegtuigen uitoefende, was voldoende geweest om te beslissen tot vertrek. Wij hadden onze intrek genomen in de woning van de grootouders. Die woonden aan de destijds nog landelijke Zandstraat. Dat was toen buiten de stad. Enfin, vandaag moest er zo nodig gekeken worden of ons huis er nog wel stond. Eenmaal op de fiets gezeten om dit kloek besluit uit te voeren, reden wij op de verlaten Zoomweg ter hoogte van het, Ravelijn richting Arnoldus Asselbergsstraat. Van de tegenovergestelde kant, wellicht van het politiebureau kwam een agent. Hij stapte van de fiets en riep met opgewonden stem: ‘evacueren!’. De moeder van Uw schrijver vroeg hem; ‘Waar naar

toe?'. De agent zei: 'Dat weet ik niet', stapte weer op zijn fiets en ging zijns weegs; hoogstwaarschijnlijk naar huis, althans dat was de richting waarin deze mij niet onbekende figuur zich begaf.
Het 'bevel tot evacuatie zonder bestemming' kwam in feite neer op het zich gereed maken voor evacuatie. Dat zal oorspronkelijk wel de bedoeling zijn geweest. In menig Bergs gezin werden dan ook voorbereidingen getroffen om op het eerste bevel te kunnen vertrekken. Waardevolle zaken van geringe afmetingen, extra kleding en andere zaken die men dacht nodig te hebben, werden in koffers en tassen gestouwd. Niet zelden bevestigde men de bagage al op de fietsen, die in de gang of het poortje van de woning stonden. Dikwijls werd een deel van het beschikbare geld verdeeld onder de gezinsleden; men zou immers elkaar kunnen kwijtraken op de grote trek. Een van de daarbij toegepaste vernuftigheden was, de kinderen een washandje met geld op het hemd te spelden [174]).
Nu maar wachten op de bekendmaking van de plaats van bestemming. De militaire scheepvaartagent had, zoals reeds vermeld, hulp gekregen in de persoon van de dienstplichtig soldaat Van Oost. Laten wij hem nu verder zelf aan het woord.
'Des middags heb ik mij daar deze soldaat ongewapend was, naar het politiebureau begeven en aldaar een pistool met munitie gevorderd. Dit wapen werd geleverd door J. P. Segers te Bergen op Zoom. Hier ontmoette ik Overste van de Schrieck, welke vergezeld was van een Kapitein Adj. en bood hem als Mil. Scheepvaartagent mijn diensten aan'.
Dat was dus de luitenant-kolonel, die omstreeks 12.00 uur met zijn slecht bewapende troep van ongeveer 200 man bij De Mattemburg

[174] Mededelingen van J(an) Sanders te Bergen op Zoom en C. A. Nuyten te Wouw.

door de Fransen het bos was ingestuurd. Heel begrijpelijk, dat hij nog wat wapens te pakken probeerde te krijgen. Dat is ook te waarderen. Minder te waarderen is misschien, dat hij van het aanbod van de militaire scheepvaartagent gebruik maakte. De luitenant-kolonel vermeldt daar in zijn verslag allemaal niets van. Ook dat is begrijpelijk. Enfin, leest U maar, wat de militaire scheepvaartagent van hem vertelt. *'Hij vroeg mij of ik nog scheepsruimte beschikbaar kon stellen voor het vervoer van ongeveer 500 à 600 manschappen, waarop ik bevestigend heb geantwoord, waarna door den Kap. Adj. mijn adres genoteerd werd'* [175]).

[175] SMG, verslag J.A. Smout, 3.

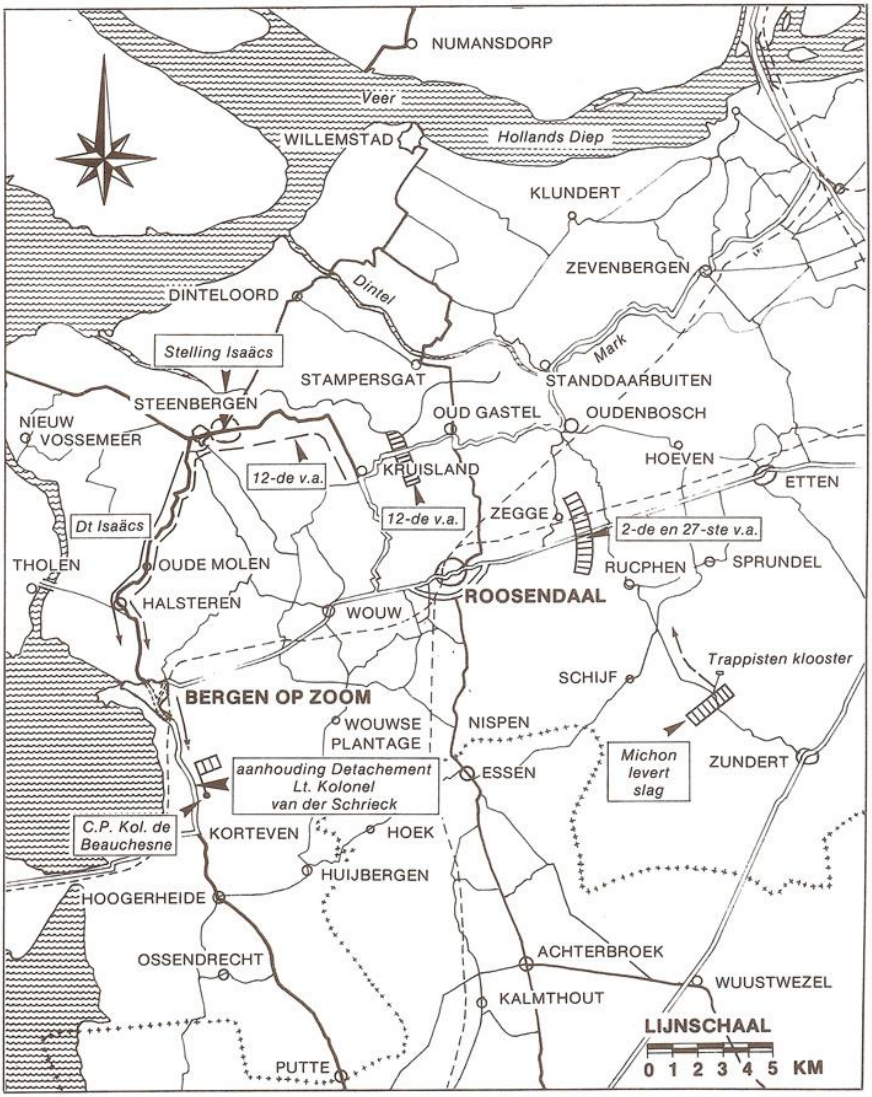

Kaart 10. Het operatiegebied en de omgeving van de 2e, 12e en 27e Franse verkenningsafdeling in de middag en vroege avond van de 11e mei; de verrichtingen van het Franse detachement Michon en het Nederlandse detachement Isaäcs; de aanhouding van het detachement van Luitenant-Kolonel Van der Schrieck bij De Mattemburgh.

Laten we nog eens alles op een rijtje zetten. Van der Schrieck was op weg naar Middelburg; hij wordt met zijn ongeveer 200 man door de Fransen aangehouden bij De Mattemburg. Zij verzoeken hem stelling te nemen, langs de Huijbergsebaan teneinde het gat op te vullen tussen Bergen op Zoom en Huijbergen. Hij hoort van de Fransen, dat er nog een Nederlandse groep militairen van 300 man aanwezig is. Hij hoort van de commandant Zeeland, dat Middelburg niet meer te bereiken is. Hij laat zijn troep voorlopig nog in het bos langs de weg achter. Hij gaat naar Bergen op Zoom ontmoet als een geschenk uit de hemel de militaire scheepvaartagent, die hem zijn diensten aanbiedt. Hij maakt daar gretig gebruik van en bestelt scheepsruimte voor (200+ 300) 500 à 600 manschappen. Zoals men ziet, heeft luitenant-kolonel Van der Schrieck, hoewel hij had
'vermeend het verzoek om steun niet Ie kunnen afwijzen nu de Franschen onzen bodem kwamen verdedigen' [176]).
er wel degelijk aan gedacht met zijn ongeveer 200 man en de andere 300 Nederlandse militairen zo spoedig mogelijk naar Middelburg te trekken. De trouwe militaire scheepsvaartagent gaat, verder van niets wetend, daarvoor aan het werk.
'Ik heb', zo schrijft hij, *'toen het stoomschip Bergen op Zoom 4, behoorende aan de N.V. Bergen op Zoomsche Stoomboot Mij. v/h Fa. J.* C. *Rubsaam welke geladen lag met vaten spiritus, doen aflossen. De Kapitein R. Veraart gaf ik opdracht het schip onder stoom te brengen en zich gereed te houden. Tevens heb ik het laden doen staken van het schip Machtilde, groot 662 ton, welke in lading was met aardappelen. Ook deze schipper gaf ik opdracht zich gereed te houden voor eventuele militaire transporten.*

---

[176] SMG, verslag luitenant-kolonel Van der Schrieck, 5.

Daar dit een sleepschip was en dit schip Dinsdag 's morgens 14 mei moest laden en nog vertrekken heb ik mij in verbinding gesteld met den Heer Jac. Smits te Wemeldinge en hem verzocht direct een sleepboot te zenden, voor het sleepen van dit schip. De heer Smits heeft hiervan direct werk gemaakt en is nog denzelfden avond de sleepboot genaamd 'Dorus Rijkers' in de haven van Bergen op Zoom aangekomen. Hij deelde mij mede, dat er geen terugtrekkende Nederlandse troepen meer over de spoordam van Zuid-Beveland richting Middelburg konden worden afgevoerd, doch dat dit moest geschieden in de richting Tholen; hij verzocht mij dit door te willen geven aan den Burgemeester.
Daarna heb ik den Burgemeester opgebeld en het bericht inzake het terugtrekken der troepen richting Middelburg tegen te houden en het vervoer richting Tholen te doen geschieden doorgegeven. Tevens verzocht ik den Burgemeester, mij gegevens te willen verschaffen inzake de stellingen van de Franschen en de positie van de Duitsche troepen.
Van den Burgemeester ontving ik de volgende inlichtingen: 'politie van Fijnaart door Duitschers ontwapend, troepen terug op Dinteloord' (in werkelijkheid waren zij al teruggetrokken op Steenbergen). *'Duitschers daar binnenkort te verwachten. Fransche troepen nemen stellingen aan de Noordelijke ingangen van Bergen op Zoom.*
Dit bericht heb ik direct aan Majoor Triebel stelling Rilland, doorgegeven. Deze verzocht mij dit door te willen geven aan het Commando Zeeland, toestel 6 of 26. Hieraan heb ik gevolg gegeven en werd mij door den commandant, stelling Middelburg verzocht nog meerdere gegevens te verzamelen.

Hierna heb ik wederom den Burgemeester opgebeld en ontving de volgende gegevens: Noordelijk deel Bergen op Zoom, richting Halsteren en Oostelijk deel richting Wouw worden stellingen ingenomen door de Franschen die uit Zuidelijke richting komen. Steeds komen uit zuidelijke richting meer gemotoriseerde Fransche troepen binnen, welke richting Halsteren gaan' [177]).

'Den burgemeester' moet eerlijk gezegd wel wat overdreven hebben. Wij kunnen het hem niet al te zeer kwalijk nemen. Ten eerste was de mededeling over de opmars van een sterke Franse strijdmacht verscheidene malen over de radio gekomen. In zoverre had hij gelijk. Ten tweede zal hij de dag tevoren ook onder de indruk zijn gekomen van de doortocht van de drie Franse verkenningsafdelingen en de autobussen met infanteristen. En ten derde waren onderdelen van de 12e verkenningsafdeling reeds bezig met de toegangen van Bergen op Zoom te gaan bewaken en af te sluiten in het kader van de vorming van een verdedigingslinie, die van deze stad via Huijbergen naar Turnhout zou lopen. Die onderdelen kwamen ten dele vanuit het zuiden. Maar wat het laatste betreft: we zijn nog niet zo ver, want we moeten nog even terug in de tijd, terug naar de middag. In het gebied ten oosten van Roosendaal streden toen een handjevol Franse detachementen tegen een over allerlei wegen naar het westen doordringende vijand (Kaart 10) Zij maakten echter uitstekend gebruik van het feit, dat hun afdelingen gemotoriseerd waren. Als een soort vliegende keepers reden deze afdelingen in het gebied tussen Oud-Gastel, Etten-Leur en Rijsbergen op en neer. Indien een van deze ergens een vijandelijke afdeling ontmoette, dan werd er slag geleverd. Zo kon het gebeuren dat een Franse afdeling 's middags van één tot vijf

[177] SMG, verslag, J.A. Smout, 3 en 4.

uur slag leverde, dus vier uur lang. Toch bestond deze afdeling slechts uit drie pantserwagens en een half peloton motorrijders. Deze kleine veldslag speelde zich af bij het Trappistenklooster ten westen van Zundert. De commandant van de bekwame verdedigers was majoor Michon [178]). Toen wij in het verslag van 11 mei deze naam noemden, hebben wij er op aangedrongen deze te onthouden. Wij hebben reeds gezien, hoe de 12e verkenningsafdeling in de loop van de morgen na gevechten geleverd te hebben, zich had teruggetrokken op Oud-Gastel. Op het eind van de middag trekt het gros van deze verkenningsgroep zich terug op Kruisland. De frontlijn, die door de Franse strijdkrachten werd gehouden, verliep toen ongeveer van Steenbergen over Kruisland, Zegge en Rucphen [179]). Naar aanleiding van de mededelingen van onze burgemeester aan de militaire scheepvaartagent, is zijn verslag wellicht wat plotseling onderbroken. We laten hem nu echter gaarne verder vertellen.

'*Voor zover ik zelf waarnam, waren geen Nederlandse militairen uitgezonderd ongeveer 20 manschappen in Bergen op Zoom aanwezig*. *Dit'* (ook het wat overdreven verhaal van de burgemeester) '*heb ik direct daarop aan het Commando Zeeland, toestel 76, Luitenant Heezen doorgegeven.*

Ik heb toen gevraagd wat ik verder doen kon en wat er met de aanwezige schepen, welke nog te Bergen op Zoom lagen moest geschieden. Hierop werd mij geantwoord, dat deze schepen moesten worden vernietigd.'

Dal de Fransen onze stad zouden gaan verdedigen en misschien daarbij nog wel eens gebruik zouden kunnen willen maken van schepen, kwam

---

178 Lerecouvreux, 223.

179 Lerecouvreux, 224 en 225.

kennelijk niet op in de stafbreinen; trouwens ook niet bij de militaire scheepvaartagent. Hij vervolgt:
‘*Ik heb toen geantwoord, dat ik hiervoor geen middelen had, maar dat ik zou trachten dit bevel uit te voeren. Om dit bevel uit te voeren heb ik getracht handgranaten of ander materiaal in handen te krijgen.*
Toen dit niet gelukte, heb ik wederom commando Zeeland opgebeld en hun dit medegedeeld. Ik kreeg toen toezegging dat de volgende morgen een patrouillevaartuig met manschappen van Yerseke naar Bergen op Zoom zou komen om mij behulpzaam te zijn bij het uitvoeren van deze order’ [180]).
Afwachten maar, of de toezegging gestand gedaan wordt. Inmiddels gaan we eens kijken naar kapitein Isaäcs. Deze had in het begin van de middag zijn stelling ingericht aan de noordzijde van Steenbergen. Hij had een schriftelijk bevel op zak,dat afkomstig was van luitenant-kolonel Moslard. Hij had het 's morgens om elf uur ontvangen. Behalve de toen bevolen terugtocht naar Steenbergen stond er in, wat kapitein Isaäcs en de zijnen in deze plaats te doen stond. Hij diende zich daar zo lang mogelijk te verdedigen. Ingeval van een zeer krachtige vijandelijke aanval mocht hij zich terugtrekken op Bergen op Zoom, waar hij contact diende op te nemen met luitenant-kolonel Moslard [181]).
De hele middag had de kapitein nog geen enkele Duitser zien opdagen. Ondertussen waren Franse afdelingen, zoals wij gezien hebben, verder naar het oosten vrijwel voortdurend in gevecht met de oprukkende Duitsers (Kaart 10). Luitenant-kolonel Moslard brengt omstreeks vijf uur 's middags een bezoek aan de stelling van kapitein Isaäcs [182]). De

---

[180] SMG, verslag J.A. Smout, 4.

[181] Nierstrasz, 388.

[182] Lerecouvreux, 225.

luitenant-kolonel is vergezeld van een aantal motorrijders [183]). Wellicht was hij vanuit Kruisland op weg naar Bergen op Zoom. Hij had kapitein Pacaud, zijn adjudant, naar kolonel de Beauchesne gezonden [184]). Had luitenant-kolonel Moslard hiertoe besloten uit vrees dat hij in een val kwam te zitten? Moest de adjudant daarom nadere orders gaan vragen? Waarschijnlijk had de luitenant-kolonel in de loop van de dag zijn pantserwagens al moeten afstaan aan de 2e en 27e verkenningsafdeling. Die hadden immers vandaag tezamen met andere detachementen de zwaarste lasten te dragen gekregen [185]).
Enfin het zit er dik in dat luitenant-kolonel Moslard op dit moment al op weg was naar onze stad om deze ter verdediging te gaan inrichten. Trouwens het feit dat kapitein Isaäcs vanmorgen bevel had ontvangen om in geval van een gedwongen terugtocht, zich bij de luitenant-kolonel te Bergen op Zoom te melden, wijst wel heel sterk in de richting van zijn huidige voornemen om naar deze stad te gaan. Dat voornemen werd echter vroeger uitgevoerd dan de luitenant-kolonel bevroedde.

Aanvallen op Steenbergen

Tot nu toe waren de Fransen vandaag nogal aardig ontkomen aan de vernietigende werking van Duitse luchtaanvallen. Dat was mede te danken aan de opsplitsing van de Franse verkenningsafdelingen in

---

183 Van der Tuin, 'Willemstad', 248.

184 Van der Tuin, 'Verdediging', 138, noot 6. Het in deze noot vermelde feit van de afwezigheid van kapitein Pacaud kan een oplossing zijn voor een aantal nog onopgeloste raadsels.

185 Die conclusie kan getrokken worden uit de samenstelling van de strijdmacht, die straks onze stad gaat verdedigen.

kleine eenheden en aan de goede camouflage [186]). Dat laatste kon niet gezegd worden van de stelling, die kapitein Isaäcs met behulp van zandzakken had doen opbouwen midden op de reeds genoemde kruising aan de noordzijde van Steenbergen. Bovendien had hij een zestal auto's vlak bij die kruising neergepoot. Welnu, juist op het moment, dat luitenant-kolonel Moslard in de stelling op bezoek komt, komt er nog 'hoger' bezoek. En dit laatste verscheen wel plotseling in de vorm van een aantal Duitse vliegtuigen, dat de stelling hevig mitrailleerde. Het resultaat was, dat vier Franse militairen zwaar gewond werden, waaronder de luitenant-kolonel Moslard. Hij werd door elf kogels getroffen, waarvan één de slagader van zijn linkerarm doorboorde. Ondanks zijn zware verwondingen geeft hij nog orders aan zijn ondergeschikten en draagt het commando tijdelijk over aan kapitein Bayard.

De Fransen vertrokken met medeneming van hun gewonden naar onze stad. Meestal brachten zij hun gewonden naar de naast bijzijnde ziekenhuizen. Dat was in dit geval het Algemeen Burger Gasthuis. De 12e verkenningsafdeling beschikte over een arts, n.l. Robert Guiguet. Deze kon uiteraard niet overal tegelijk zijn. Hij zal misschien, zoals dat militair gebruikelijk is, zijn centrale verbandpost gevestigd hebben, daar, waar de meeste gewonden te verwachten zijn. Waar dat op dit tijdstip was, weten we niet. Wel weten we, dat Robert Guiguet er zorg voor droeg, dat luitenant-kolonel Moslard naar Antwerpen werd gebracht [187]). Ook is bekend dat er zich vanmorgen een Nederlandse militaire arts in onze stad in het ziekenhuis gemeld had. Zijn bevinding was, dal er zeer veel gewonde militairen verbleven 'zonder voldoende

---

186 Lerecouvreux, 224.

187 Van der Tuin, 'Willemstad', 249.

hulp'. Hij besloot dan ook 'hier te blijven' en hij deed dat tot de zestiende mei. Hij vermeldt ook, dat op de vijftiende mei 'nog steeds veel Hollandsche, Fransche en enkele Duitsche gewonden' in het ziekenhuis aanwezig waren [188]).

Maar hoe was het tijdens de luchtaanval met de Nederlandse militairen afgelopen? Heel goed, d.w.z. de omstandigheden in aanmerking genomen. Er was slechts één militair licht gewond, n.l. sergeant Kortense. Onder de burgers waren er ook slachtoffers, waaronder twee zwaargewonden. Na enige tijd werd de stelling opnieuw vanuit de lucht aangevallen [189]). Er werd gelukkig niemand gewond. Maar de militairen van Isaäcs laden nu - 'na het paniekachtig terugtrekken van de Franschen' - [190]) hun mitrailleurs op de gereedstaande wagens en rijden weg in de richting van onze stad. Dat doen zij ongeordend [191]). Hoe luidde ook alweer het schriftelijk bevel, dat van luitenant-kolonel Moslard aan kapitein Isaäcs was overhandigd? Juist, dat hij zich zo lang mogelijk diende te verdedigen en ingeval van een zeer krachtige vijandelijke aanval mocht terugtrekken. Welnu, van verdediging was totaal nog geen sprake geweest. Met enige goede wil waren de luchtaanvallen wel als krachtig te zien. Desalniettemin was het hals over kop terugtrekken op zijn minst niet geheel in overeenstemming met het gegeven bevel. Dit gebeurde om ongeveer vijf uur 's middags.

---

188 SMG, verslag officier-gezondheid Ie klas, regimentsarts 27 Rl, L. L. Hüpscher, 2 en 3.

189 Van der Tuin, 'Verdediging', 131. Eén of meer keren; daaromtrent is uit de stukken geen duidelijkheid te verkrijgen.

190 SMG, verslag kapitein Isaäcs, 3.

191 Van der Tuin, 'Willemstad', 250.

Voorts stond nog in het schriftelijk bevel dat men in Bergen op Zoom contact moest opnemen met luitenant-kolonel Moslard. Dat kon letterlijk niet meer, doch wel kon men contact opnemen met zich reeds in deze stad bevindende Franse militairen. Kapitein Isaäcs vertrok als laatste per auto uit Steenbergen, vergezeld van een burger-chauffeur. Er zat voor hem niets anders op. Aangezien de order van luitenant-kolonel Moslard ook bij zijn manschappen bekend was, verkeerde kapitein Isaäcs in de veronderstelling, dat zijn manschappen aan de noordzijde van de stad op hem zouden wachten. Edoch, hij trof er niemand aan. Hij zag er ook geen Fransen [192]). Misschien was de wachtpost bij de Zoomdam in slaap gevallen, we weten het niet. In ieder geval heeft Dr. H. van der Tuin vóórdat het duister werd met een van de Franse militairen bij de dam gesproken [193]). En kapitein Isaäcs zegt, dat hij tegen de schemering in Bergen op Zoom aankwam. Zowel zijn ondergeschikten als hijzelf waren via Halsteren naar onze stad gekomen. Zij moeten dus de Zoomdam gepasseerd zijn. Wat een raadsel! Verscheidene van de manschappen van kapitein Isaäcs hebben op zijn verzoek na de Meidagen van 1940 rapport uitgebracht over hun bevindingen na de vlucht uit Steenbergen. Het meest' uitvoerig is het verslag van een van zijn groepscommandanten, de dienstplichtige sergeant Hendriksen. Hij schrijft:
‘Na het vertrek uit Steenbergen te 17.00 uur per open vrachtauto in de richting Bergen op Zoom bevond zich mijn complete groep op de auto met alle wapens inclusief de mitrailleurs. De Sergeant Donker met een gedeelte van zijn sectie was eveneens op deze wagen aanwezig. Op weg naar Bergen op Zoom werd herhaalde malen gestopt en dekking

192 Van der Tuin, ‘Willemstad’, 250.

193 Van der Tuin, ‘Verdediging’, 140.

gezocht tegen vliegeraanvallen. Onze auto reed in een colonne Fransche wagens waaronder eenige auto's bewapend met luchtafweermitrailleurs. In Bergen op Zoom hebben wij gestopt, nog steeds in gezelschap van de Fransche gemotoriseerde colonne en ben ik met Sergeant Donker direct op zoek gegaan naar de beide andere wagens, waarop zich o.a. de sgt. maj. van Vueren bevond teneinde overleg te plegen en nadere instructies te vernemen. Deze beide andere wagens waren evenwel reeds verder gereden en hadden zich, naar ik van een Fransch officier vernam, in de richting Middelburg begeven. Wij besloten eveneens deze route te volgen, waarop wij direct zijn gestart. Het was toen ongeveer 8.00 uur 's avonds Ned. Tijd' [194]).

Er zijn een paar feiten die opvallen. Als eerste is daar de colonne Franse wagens. Die moet deel uitgemaakt hebben van de 12e verkenningsafdeling. Het gros van deze afdeling was immers in de loop van de dag teruggetrokken op Kruisland en de dag tevoren via Steenbergen opgerukt. De weg tussen Kruisland en Steenbergen was dus bekend. Bovendien vertrok kapitein Bayard, die over een eskadron motorrijders beschikte, 's middags om drie uur uit Oud-Gastel. Hij begaf zich eerst naar Kruisland en van daaruit naar Steenbergen. Daar maakte hij de beschieting mee, waarbij luitenant-kolonel Moslard ernstig gewond werd [195]).

Het kan niet anders dan dat de vrachtwagen, waarop sergeant Hendriksen zat, zich, evenals de beide andere vrachtwagens van het detachement Isaäcs, heeft gevoegd in de 'colonne Fransche wagens'.

---

194 SMG, verslag sergeant Hendriksen, 1.

195 H. van der Tuin, 'Het strijdtoneel in West-Brabant, mei 1940, vooral in het licht bezien van Duitse Gegevens', in: *De Waterschans,* 4 (1970), 58.

In zo'n colonne hielden, zoals reeds vermeld, de afzonderlijke voertuigen, in verband met de gevaren uit de lucht, een voorgeschreven onderlinge afstand van ongeveer 50 meter aan.
Verder valt op dat sergeant Hendriksen als vertrektijd uit Steenbergen noemt 17.00 uur. Dat was ook het tijdstip dat genoemd werd voor het bezoek van luitenant-kolonel Moslard aan de stelling te Steenbergen. Volgens zijn verslag moest zijn wagen onderweg 'herhaalde malen' stoppen en 'dekking' zoeken tegen 'vliegeraanvallen'. Dat heeft tijd gekost evenals het zoeken naar de beide andere wagens in Bergen op Zoom. Maar dat dat alles drie uur tijd in beslag heeft genomen, lijkt ons wat rijkelijk veel.
Sergeant Hendriksen is hoogstwaarschijnlijk later dan 17.00 uur uit Steenbergen vertrokken en heeft even waarschijnlijk Bergen op Zoom eerder dan 20.00 uur verlaten.
Maar hoe het verder ook verlopen mag zijn, aan het Franse bevel hier ter stede te verzamelen werd door Isaäcs militairen niet voldaan. In de gegeven omstandigheden pleit het voor sergeant Hendriksen dat hij in Bergen op Zoom nog naar de beide andere wagens van het detachement, waartoe hij behoorde, heeft gezocht.
We laten nu een andere getuige aan het woord, n.l. de dienstplichtige sergeant J. H. Kroonenberghs, eveneens een van de commandanten van een sectie onder bevel van kapitein Isaäcs.
'*Wat het verblijf te Bergen op Zoom aangaat 't volgende. Toen we over een groot plein één der winkelstraten binnenreden kwamen er plotseling Duitsche vliegers boven Bergen op Zoom. We hebben toen een oogenblik de auto's verlaten om ons, vastgedrukt tegen de huizen, aan het oog der vliegtuigen te onttrekken. We dachten in Bergen op Zoom 'n verdedigingslinie te vinden en waren van plan ons daarbij aan*

te sluiten. We vonden er geen enkelen Hollandschen soldaat en volgden toen de route. die de Franschen genomen hadden. Ook die trokken buiten Bergen op Zoom de bossen in' [196]).
Was het grote plein het plantsoen van de Burgemeester Stulemeyerlaan? En de winkelstraat de Steenbergsestraat? Of was het plein de Grote Markt en de winkelstraat de Bosstraat? Er kan niet lang gezocht zijn naar andere Nederlandse militairen. Vergetend, dat de opdracht was, verzamelen te Bergen op Zoom, werd (gemakshalve) de route gekozen, 'die de Franschen genomen hadden'.
Voor de goede orde: dit alles speelde zich af vóórdat sergeant Hendriksen en de zijnen met hun vrachtwagen in Bergen op Zoom waren aangekomen.
De dienstplichtige soldaat S. de Grauw rapporteert, dat hij '*in Bergen op Zoom het volgende gesprek opving tussen een bevelvoerend generaal en zijn commandant Sergeant-majoor van Vuren na zijn taak bekend gemaakt te hebben, gekregen van zijn Kapitein Isaäcs van de M. C.-1-39.R. l. de opdracht kreeg onmiddellijk Bergen op Zoom te verlaten daar door groote troepenconcentraties al-daar de burgerij aan groot gevaar werd blootgesteld door aanvallen uit de lucht. Door deze opdracht en de verwarring daar ter plaatse (is) ons onderdeel uiteengeraakt en in de bosschen rond Bergen op Zoom terecht gekomen, naam mij onbekend dier bosschen'* [197]).
Wel weet hij te vermelden, dat hij terechtgekomen is in 'het dorpje Heimolen'.
Van de aanwezigheid van een bevelvoerend generaal hier ter plaatse is gedurende de meidagen nooit sprake geweest. De soldaat S. de Grauw

---

196 SMG, verslag sergeant J. H. Kroonenberghs, 1.

197 SMG, verslag soldaat S. de Grauw, 1.

moet iemand anders voor een bevelvoerend generaal aangezien hebben. Misschien was het wel de luitenant-kolonel Van der Schrieck, die rondom het middaguur door de Fransen bij De Mattemburg het bos was ingestuurd en zijn manschappen pas, toen de duisternis inviel, stelling liet nemen 'langs de Huijbergschebaan N. van Woensdrechtsche heide' [198]). In die tussentijd is hij nog in onze stad geweest, zoals we van de militaire scheepvaartagent hebben kunnen vernemen. Maar wacht, er is nog een oplossing voor het raadsel van de 'bevelvoerend generaal', die een gesprek had met sergeant-majoor Van Vuren. Die oplossing wordt aangedragen in het verslag van de dienstplichtige soldaat A. van der Graaf:
'*In Bergen op Zoom kreeg Majoor van Vuren opdracht de stad te verlaten van iemand van de luchtbeschermingsdienst'* [199]).
Het raadsel is nog niet compleet, want de dienstplichtige sergeant A.J. van Woerkens bericht van het voorval,
'*Toen wij in Bergen op Zoom aankwamen werden wij door een Fransche motorrijder gelast, onszelf naar Woensdrecht te begeven'* [200]).
Deze laatste mededeling vertoont nog de meeste overeenkomst met die van sergeant Hendriksen, die 'van een Fransch officier vernam', dat de andere wagens 'in de richting Middelburg' gereden waren [201]).
De verklaring voor het verward beeld dat de militairen van kapitein Isaäcs hier in Bergen op Zoom tonen, moeten wij voor een deel toch wel zoeken bij de gedragingen van de Fransen. De gang van zake bij de Franse militairen van de 12e verkenningsafdeling werd in belangrijke

---

198 SMG, verslag luitenant-kolonel Van der Schrieck , 1.

199 SMG, verslag soldaat A. van der Graaf, 1.

200 SMG, verslag sergeant A.J. van Woerkens, 1.

201 SMG, verslag sergeant B.J. Hendriksen, 1.

mate bepaald door het feit dat de commandant, luitenant-kolonel Moslard, werd uitgeschakeld. Voorts was zijn adjudant, kapitein Pacaud op dat moment daar niet aanwezig, maar op weg naar of bij kolonel de Beauchesne. De zwaargewonde luitenant-kolonel moest in Steenbergen plotseling zijn taak overdragen aan kapitein Bayard. Ondanks de zorgwekkende toestand waarin hij verkeerde, gaf hij toch nog orders [202]). Het ligt voor de hand dat hij aan kapitein Bayard opdracht heeft gegeven zo spoedig mogelijk naar kapitein Pacaud te gaan. Deze werd verondersteld zich te bevinden bij kolonel de Beauchesne op diens commandopost bij De Mattemburg. Welnu, wat is voor de hand liggend? Kapitein Bayard, of misschien nog luitenant-kolonel Moslard, laat zijn militairen naar de commandopost van kolonel de Beauchesne gaan. Dat was immers ook de uitvalsbasis voor de operaties van de verkenningsafdelingen.
De eerste twee auto's van kapitein Isaäcs' militairen zijn tussen de Franse voertuigen terechtgekomen en medegereden naar De Mattemburg. Sergeant Hendriksen, die met de zijnen later in Bergen op Zoom is aangekomen, heeft volgens zijn verslag werkelijk naar de twee andere wagens gezocht. Terwijl hij zocht - hij vermeldt niet waar hij dat precies gedaan heeft - moeten de Fransen vanuit De Mattemburg naar onze stad gestuurd zijn. Misschien heeft sergeant Hendriksen hen reeds ontmoet in de vorm van de ‘Fransch officier’ van wie hij vernam dat de andere Nederlandse militairen zich ‘in de richting Middelburg begeven’ hadden. Dat was nog waar ook.
Het moment waarop de Fransen naar onze stad zijn gezonden is moeilijk te bepalen, maar het moet ruim voor het invallen van de duisternis (zon onder om ongeveer 19.45 uur) geweest zijn, want Dr.

---

[202] Van der Tuin, ‘Willemstad’, 250.

H. van der Tuin beeft nog vóór die tijd gesproken met een schildwacht bij de Zoomdam [203]). Het feit dat kolonel de Beauchesne de Franse militairen weer vrij snel naar Bergen op Zoom gestuurd moet hebben, wordt ook bevestigd in het verslag van de militaire scheepvaartagent. Daarin staat, wanneer hij aan het begin van de avond van 'den Burgemeester' telefonisch het laatste nieuws ontvangt:
· 'Noordelijk deel Bergen op Zoom, richting Halsteren en Oostelijk deel richting Wouw worden stellingen ingenomen door de Franschen, die uit Zuidelijke richting komen' [204]).
De hierboven geschetste zienswijze geeft een mogelijke oplossing voor veel raadsels en geharrewar omtrent 'hoe een samenwerking tussen Nederlandse en Franse militairen in Bergen op Zoom werd verbroken' [205]).

---

203 Van der Tuin, 'Verdediging', 140: de genoemde tijd van zonsondergang is ontleend aan het *Dagblad de Avondster* van 10 mei 1940.

204 SMG. verslag J.A. Smout, 4.

205 H. van der Tuin ziet in zijn artikel 'Willemstad' niet de betekenis van de uitschakeling van luitenant-kolonel Moslard en de gelijktijdige afwezigheid van diens adjudant Pacaud op een beslissend ogenblik. Hij kende ook niet het verslag van de mil:taire scheepvaartagent J.A. Smout, althans het staat niet bij zijn geraadpleegde bronnen.
De militaire geschiedschrijver E.H. Brongers stelt de Fransen in een kwaad daglicht. Dat kapitein lsaäcs de Fransen in Bergen op Zoom niet ziet, verklaart hij als volgt: 'De laatsten waren daar overigens wel, maar hadden zich zo goed verborgen (o.a. in het Volkspark) dat ze niet werden opgemerkt' (Brongers, *Breda.* dl. 2. 11 - 12). Overigens gebruikt Brongers het werk van Van der Tuin wel als bron, maar besteedt verder weinig aandacht aan het voorgevallene. Het gaat bij het werk van Brongers om de gebeurtenissen in Breda. Misschien had hij zich daar dan ook maar beter toe kunnen beperken en zich niet inlaten met zo'n ingewikkelde zaak als die zich in Bergen op Zoom heeft afgespeeld

Inmiddels moet kolonel de Beauchesne in de loop van de dag om nog andere redenen dan de zorg om zijn verkenningsafdelingen, met zijn militaire handen in zijn hoogedelgestrenge haren gezeten hebben. Hij had de mededeling ontvangen dat een regiment van de 25e gemotoriseerde Infanteriedivisie op weg was naar West-Brabant. Dit regiment zou stelling nemen in de bossen bij Bergen op Zoom. Dat was dus in het gat tussen Huijbergen en deze stad. Edoch, het vervoer van deze infanteristen ondervond onderweg grote vertraging o.a. in de tunnel te Antwerpen [206]). Zij zijn nooit op de plaats van bestemming aangekomen. Men zou zich kunnen voorstellen, dat de Beauschesne dit al vreesde. Bovendien had hij wel de ervaring opgedaan, dat de Duitsers, indien mogelijk, binnenwegen namen om achter de Franse stellingen te komen. Deze wetenschap moet zijn vrees voor de dreigende leegte tussen onze stad en Huijbergen nog hebben doen toenemen. In dit kader is het niet onmogelijk dat de kolonel aan het eind van de middag en het begin van de avond alles bij elkaar schraapte, wat hij krijgen kon. Hij bezat weliswaar de ongeveer tweehonderd man van luitenant-kolonel Van der Schrieck, maar die waren ‘slecht bewapend’ en beschikten slechts over één mitrailleur. Bovendien hing die ‘troep’ als los zand aan elkaar, aangezien ‘die uit verschillende onderdeelen’ was samengesteld. Wij kunnen ons nu voorstellen, dat de mannen van kapitein Isaäcs bij kolonel de Beauchesne welkom waren, te meer omdat zij over twee zware en vier lichte mitrailleurs beschikten. Bovendien waren die mobiel, d.w.z. zij werden op auto's vervoerd. Dit laatste was in het bosgebied ten zuiden van onze stad niet van zoveel betekenis, want er was geen enkele verharde weg; ook de Huijbergsebaan en de Fianestraat waren

[206] Lerecouvreux, 225 en 227.

zandwegen met karrensporen, terwijl er zich aan één zijde een door koolas verhard fietspad bevond. Zo'n fietspad werd beschermd tegen gebruik door paard en wagens of door auto's. Dat geschiedde dan door op gezette afstanden geplaatste houten paaltjes met ronde witte koppen. Voor gemotoriseerd verkeer waren deze wegen dus praktisch onbruikbaar.

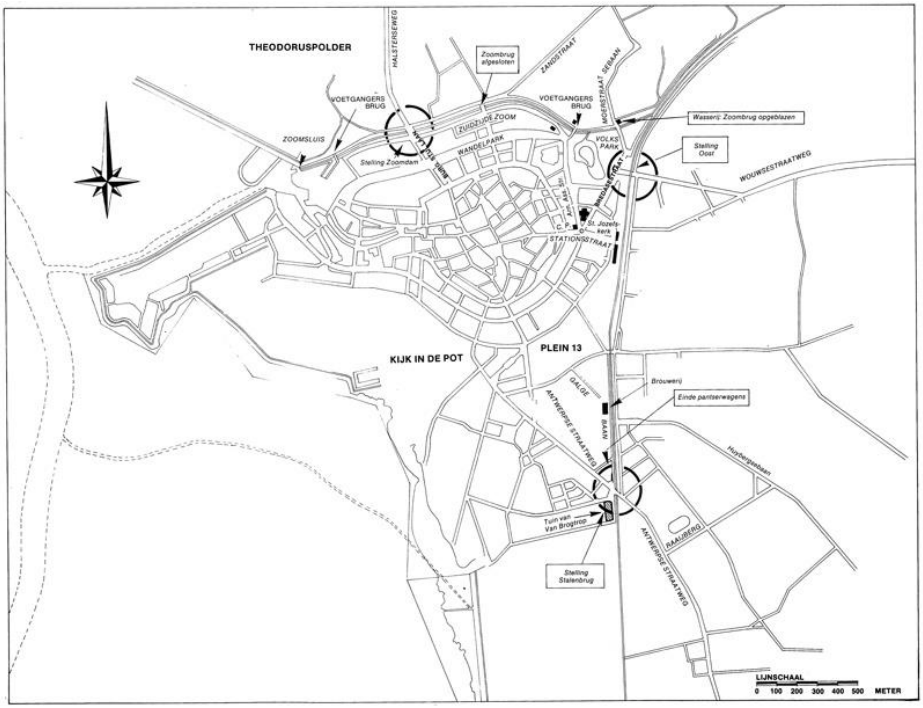

Plattegrond 2 van Bergen op Zoom. De stellingen van de Fransen op 14 mei 1940 alsmede een aantal andere topografische gegevens die in verband staan met de strijd op die dag.

Reeds eerder werd verteld dat kapitein Isaäcs omstreeks 20.00 uur te Bergen op Zoom aankwam. Na de fatale luchtaanval(len) van omstreeks 17.00 uur heeft hij eerst zijn lichtgewonde sergeant

Korstense verbonden en nog wat andere zaken geregeld. Wat er verder gebeurde laten wij hemzelf vertellen.
‘Toen ik daarna mijn ordonnans opzocht, bij wien ik mij een plaats op den duo van zijn motorrijwiel verzekerd had, bleek deze te zijn verdwenen, maar gelukkig was er behalve één achtergebleven man, die mij niet in den steek gelaten had (sergeant Hurkmans), nog één van de zes auto's achtergebleven en namelijk dien van den rustigen en zelfverzekerden burgerchauffeur Flintsenberg’ [207]).
Hij is dan ‘te 19.00 uur ook weggereden in de richting Bergen op Zoom’ [208]).
Per auto van Steenbergen naar Bergen op Zoom, duurt dat een uur? In zijn verslagen wordt geen enkel voorval op deze rit vermeld. Laten we aannemen dat kapitein Isaäcs onderweg nog eens een paar keer is uitgestapt om te kijken of er Duitse vliegtuigen in de lucht waren, dan kan hij toch niet later dan ongeveer 19.30 uur hier in Bergen op Zoom aangekomen zijn. Het is mogelijk dat de Fransen toen net nog niet de Zoomdam bezet hadden en dat kapitein Isaäcs daar geen Fransen heeft gezien. In ieder geval ging hij op zoek naar zijn ondergeschikten [209]). Wij laten hem nu maar ruimschoots de tijd nemen voor die nuttige bezigheid. En dat doet hij ook, althans volgens zijn verslag. Omstreeks dezelfde tijd, dus zo rondom 8.00 uur 's avonds, kwam de sleepboot ‘Dorus Rijkers’ de Bergse haven binnengevaren. Dit schip was, zoals al eerder uit het verslag van de militaire scheepvaartagent bleek, enkele uren geleden door hem besteld [210]). Dat was geschied vanwege de

---

[207] SMG. Isaäcs, 2, 2.
[208] SMG. Isaäcs, 1, 3.
[209] SMG. Isaäcs, 2, 2.
[210] SMG, verslag J.A. Smout, 3.

vraag van de luitenant-kolonel van der Schrieck. Deze kwam echter met de 500 à 600 man niet opdagen, 'voor het vervoer waarvan één sleepschip, n.l. de Bergen op Zoom' en een gewoon schip gereed lagen. De 'Dorus Rijkers' bleef nu maar in onze haven om met het tij van de volgende morgen weer te kunnen vertrekken. We laten nu gaarne de militaire scheepvaartagent weer aan het woord.
'*Dezelfde avond'* (het kan zeker niet later dan negen uur geweest zijn) '*zijn nog 2 schepen geladen met kunstmest en enkele visschersvaartuigen uit Bergen op Zoom vertrokken. Op enkele van deze vaartuigen is door de Fransen nog het vuur geopend'* [211]).
We veronderstellen, dat de Fransen, die zeker de Zoom reeds als goede verdedigingslinie hadden zien liggen, hebben geschoten vanaf het sluisje aan het eind van de Zoom. Dat sluisje bevond zich vroeger aan de oostzijde van de inham, die de jachthaven vormde bij de uitgang van de (oude) haven naar de Oosterschelde [212]). Van daaruit kon men de toegang tot de haven in de gaten houden en tevens naar het noorden de Theodoruspolder (waar zich nu de nieuwe haven bevindt) overzien, althans overdag (Plattegrond 2). De Franse militair, waarmee Dr. H. van der Tuin bij de Zoomdam nog vóór het invallen van de duisternis een gesprek had, vertelde hem, dat het niet goed ging en dat de Duitsers uit het noorden komen [213]). Het kan dus alleszins waardevol geweest zijn om ook meer naar het westen langs de Zoom reeds een wachtpost gehad te hebben te meer, omdat het daar ook een overgang over de Zoom betrof. De militaire scheepvaartagent was kennelijk geschokt door de beschieting van de schepen, die de haven

---

211 SMG, verslag J.A. Smout, 4.

212 Voorbij Smitsvest.

213 Van der Tuin, 'Verdediging', 140, noot 9.

verlaten hadden. Hij neemt dan ook onmiddellijk maatregelen om herhaling te voorkomen.
'Ik heb toen nog het postkantoor gebeld en gevraagd den Franschen commandant te verzoeken om, indien op Dinsdagmorgen, 14 Mei 1940, schepen uit de haven van Bergen op Zoom zouden vertrekken hierop niet te willen vuren, daar het hier Hollandsche schepen betrof. welke de haven van Bergen op Zoom verlieten om aan de handen van den vijand te ontkomen. Van het postkantoor kreeg ik bericht, dat ze hiervoor zouden zorgdragen' [214]).
Wij hopen, dat deze toezegging hem voldoende vertrouwen inboezemde. Hoe was inmiddels de toestand bij de strijdende Franse militairen die zich ten oosten van onze stad bevonden? Na het invallen van de duisternis bevinden de 2e en 27e verkenningsafdeling zich in Roosendaal; voor een deel zelfs nog ten oosten van deze plaats.

Naar Bergen op Zoom

Omstreeks 21.00 uur ontvangt majoor Michon in Roosendaal het bevel om zich naar Bergen op Zoom te begeven teneinde het bevel van de Franse militairen op zich te nemen [215]). Tot op dat moment was hij commandant van een detachement pantserwagens en motorrijders, dat deel uitmaakte van een legerafdeling, die niet behoorde tot de ons tot nog toe meest bekende verkenningsafdelingen. Wij hebben de houwdegen Michon met een deel van zijn manschappen reeds zien optreden bij Moerdijk en Zundert. Hij neemt dit onderdeel met zich mee. Het bestond op dit moment uit een detachement dat was samengesteld uit zeven pantserwagens en een peloton motorrijders.

---

[214] SMG, verslag J.A. Smout, 4.

[215] Lerecouvreux, 224; **H.** van der Tuin, 'Verdediging', 158.

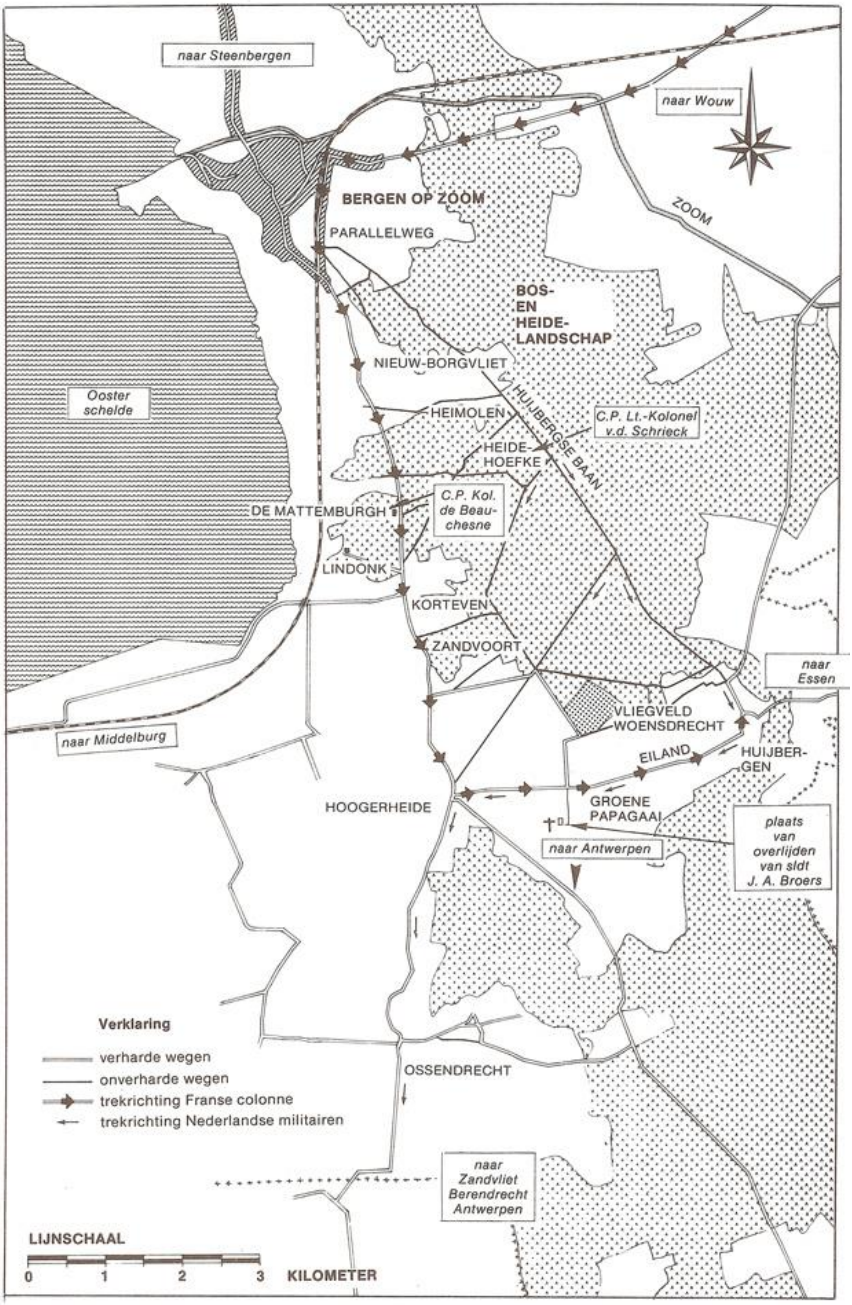

Kaart 11. Tocht van de 2e en 27e Franse verkenningsafdeling van Wouw via Bergen op Zoom en Hoogerheide naar Huijbergen tussen ongeveer 22.30 uur in de avond van de 13-de mei en 2.20 uur in de morgen van de 14-de mei, alsmede het vertrek van de Nederlandse militairen uit het gebied langs de Huijbergsebaan omstreeks l.00 uur 's morgens op 14 mei.

Dit laatste onderdeel stond onder bevel van kapitein Lelièvre. Voorts voerde majoor Michon in zijn kielzog mee een kleine afdeling infanteristen. Deze stond onder leiding van kapitein Chabalier en werd vervoerd met een vrachtauto.
Kapitein Pacaud, die, zoals hierboven beschreven, reeds in onze stad vertoefde, beschikte over een afdeling motorrijders onder bevel van kapitein Bayard en een eskadron gemotoriseerde mitrailleurs en geschut onder leiding van luitenant de Bertoult. Tenslotte dient nog genoemd te worden een niet tot de 12e verkenningsafdeling behorende kleine verkenningsgroep van een peloton motorrijders [216]), dat onder bevel stond van luitenant de Montalembert [217]). Deze groep telde ongeveer 56 man en kwam het laatste in onze stad aan. In totaal beschikte majoor Michon over ruim 280 man. Deze 'strijdmacht' beschikte behalve over de bewapening en het gemotoriseerde materiaal, dat reeds genoemd is, nog overeen reparatieauto, een bevoorradingsauto en een ambulancewagen.
Inmiddels bevindt de 2e verkenningsafdeling zich om ongeveer half elf in Wouw en wordt weldra gevolgd door de 27e verkenningsafdeling. De 2e heeft opdracht gekregen zich in Huijbergen te installeren; de 27e ten westen van Huijbergen om de weg naar Hoogerheide af te

---

216 Volgens een aantekening van een overigens anonieme lezer in het bibliotheekexemplaar betreft dit het 1er Détachement de Découverte.

217 In het artikel 'Verdediging' geeft Van der Tuin (met medewerking van de schrijver dezes) hem ook nog eens zeven pantserwagens, maar dat is te veel van het goede, zoals nog 'wel zal blijken. In de vertaling van het artikel in de *Revue historique de l'Armée,* nr. 2(1973) wordt dit dan ook tactvol weggelaten (95). Brongers houdt het op 14 (in zijn *Opmars naar Rotterdam,* dl. 3, 167), maar hij heeft het Franse artikel ook niet gelezen, althans het staat niet in zijn literatuurlijst.

grendelen [218]). Beide afdelingen trekken via de Wouwseweg, Parallelweg en Antwerpsestraatweg door Bergen op Zoom [219]). Het is stikdonker en het schiet niet op. De 2e verkenningsafdeling, gevolgd door de 27e, doet er vier uur over om van Wouw via Bergen op Zoom en Hoogerheide naar Huijbergen te komen, een afstand van een goede twintig kilometer. Waarom gingen de Fransen niet rechtstreeks van Wouw naar Huijbergen, zo kan men zich afvragen. Het zou hun weg toch ongeveer de helft bekort hebben. Wij weten daar geen precies antwoord op (Kaart 11). Wel weten wij dat de Fransen geen Nederlandse militaire stafkaarten bezaten, maar gebruik maakten van hun eigen nationaal product: de Michelinkaarten. Deze waren in feite onvoldoende voor militair gebruik. Op de Michelinkaart stond de weg van Wouw naar Huijbergen als een soort derderangsweg aangegeven [220]). Men had aan de hand van verkenning per motorrijwiel toch de kwaliteit van deze route kunnen vaststellen, terwijl in Wouw zelf door een A.N. W.B.-bord ook de weg naar Huijbergen stond aangegeven. Aannemelijker dan de cartografische verklaring lijkt een andere, die reeds eerder te berde werd gebracht. De Duitsers waren er vandaag al verscheidene malen in geslaagd om via binnenwegen, die op de Michelinkaarten niet stonden aangegeven, achter de Franse eenheden op te duiken. Bij een kleine afdeling behoeft een dergelijke gang van zaken nog geen ramp te betekenen, maar wel bij een troepenbeweging, waarbij toch naar schatting zo'n tachtig min of meer grotere voertuigen waren betrokken. Er was vastgesteld, dat de Duitsers het snelst oprukten in het grensgebied tussen Nederland en

---

218 Lerecouvreux, 247.

219 Van der Tuin, 'Verdediging', 105, *noot 5.*

220 Michelinkaart, no. 1 herzien 1937, schaal 1 : 200.000.

België. Voor 14 mei hadden zij als order, alhoewel de Fransen dat uiteraard niet wisten, o.a. Woensdrecht te bereiken [221]). De eventuele vrees, dat de colonne, die zich stapvoets door de volslagen duisternis verplaatste, overvallen zou kunnen worden, was dus niet ongegrond. Vandaar misschien, dat de langere meer westelijk gelegen route werd gekozen. Deze weg liep bovendien grotendeels achter de voor hen geheimzinnige bosgordel.
Terwijl de uitgestrekte colonne zijn ongeveer vierurige mars maakt, keren wij terug naar Bergen op Zoom. Het 'bevel' tot evacuatie was ontkracht door het feit dat er geen bestemming was opgegeven. En wie wil er na de ingevallen duisternis nog het laatste oord van betrekkelijke veiligheid, de woning, verlaten? Trouwens een andere gedachte kreeg vleugels.
Wij hebben reeds gezien, dat de bemanning van een van de vrachtauto's van het detachement Isaäcs 'opdracht' kreeg 'de stad te verlaten van iemand van de luchtbeschermingsdienst'. Kapitein Isaäcs zelf heeft in de loop van de avond nog wat door de stad gezworven. Hij kende onze stad nog uit de tijd van de Eerste Wereldoorlog. Hij lag destijds in garnizoen inde Oranje-Nassaukazerne (Korenmarkt). Hij wist ook waar het Militair Hospitaal was. Hij kwam op het luisterrijke idee daar eens heen te gaan om er te kijken, of er niet een van zijn manschappen te vinden was. Zij hadden immers onderweg van Steenbergen naar onze stad rijkelijk de kans gekregen om gewond te raken. Zou hij er een van zijn mannen aantreffen, dan kon hij mogelijk van deze vernemen, waar de overigen naar toe getrokken waren. Kapitein Isaäcs vernam in het Militair Hospitaal, dat er zich geen enkele Nederlandse soldaat bevond. Hij kreeg er wel een waarschuwing:

---

[221] Nierstrasz, 397.

‘*Bergen op Zoom is een open stad, er is geen bezetting, maak maar, dat je wegkomt’* [222]). Daar is dan het gevleugelde begrip, dat ons, nu de evacuatie dreigde niet door te gaan, moest sparen voor het oorlogsgeweld: Bergen op Zoom open stad. Dat betekende, dat er in de stad geen militairen zouden zijn, dat er geen schot gelost zou worden en dat de Duitsers er zonder slag of stoot doorheen zouden kunnen trekken. Dat was een vrome wens, want op hetzelfde moment waren de Fransen bezig zich hier te verzamelen en die waren beslist van plan strijd te leveren, of reeds bezig met de vorming van een verdedigingslinie.
We mogen aannemen, dat kapitein Isaäcs in zekere zin, of misschien zelfs in hoge mate, opgelucht het Militaire Hospitaal verliet en zo snel mogelijk de stad trachtte uit te komen. Volgens zijn eigen verslag is hij ‘tot middernacht te Bergen op Zoom’ gebleven [223]) en heeft zich daarna ‘teruggetrokken in de richting van de bosschen’ [224]). Hij belandt dan in Huijbergen volgens zijn verklaring in 1973 [225]). Welnu dat kan niet; met zijn auto via de Huijbergsebaan was onmogelijk. Trouwens hij zou dan langs zijn eigen manschappen gekomen zijn. Nee, hij kan hier in de stad wel vernomen hebben dat alle Nederlandse militairen naar Zeeland waren gestuurd, maar dat Middelburg nu via de Kreekrakdam onbereikbaar was. Hij is hoogstwaarschijnlijk naar Hoogerheide getrokken en is misschien zelfs wel voor een deel van de rit meegetrokken in de colonne van de 2e en de 27e verkenningsafdeling.

---

222 Van der Tuin. ‘Willemstad’, 251.

223 SMG, verslag kapitein Isaäcs, 2, 2.

224 SMG, verslag kapitein Isaäcs, 1. 3.

225 Van der Tuin, ‘Willemstad’, 251.

Hij zou niet de enige Nederlandse militair geweest zijn, die dat deed. Wij zien hem verder straks wel weer opduiken.
Wellicht is er tot nog toe in de literatuur te veel aandacht besteed aan het raadsel van het niet gehoorzamen aan de Franse order door de ondergeschikten van kapitein Isaäcs. De kapitein zelve is daardoor buiten schot gebleven. De ijver waarmee hij een verklaring heeft gezocht voor het verzuim van zijn ondergeschikten, kon wel eens een rookgordijn zijn voor de leemte in het verslag van zijn eigen belevenissen tussen zijn aankomst in Bergen op Zoom en de plaats waar hij zich op 14 mei bevond.

Te Bergen op Zoom had majoor Michon aan een deel van zijn uiterst vermoeide ondergeschikten voorlopig bevel gegeven de drie toegangen tot de stad te bezetten of de bewaking daar te versterken. Het ging hier om de Zoomdam in de Halsterseweg, de spoorwegovergang bij de Wouwsestraatweg en de Stalenbrug. Naar alle waarschijnlijkheid heeft de majoor zich door iemand van de luchtbeschermingsdienst naar het politiebureau laten gidsen. De leden van deze dienst hebben zich in de woelige Meidagen bijzonder verdienstelijk gemaakt, ook al wordt daar in deze studie weinig aandacht aan geschonken.
Het politiebureau bevond zich toentertijd op de hoek van de Stationsstraat en de Van de Rijtstraat. Op deze hoek staat thans het warenhuis van Vroom en Dreesmann, hetgeen ook geldt voor de andere hoek, n.l. die van de Stationsstraat en de Arnoldus Asselbergsstraat. Daar stond het gebouw van het kantongerecht, los van het politiebureau en omringd door een tuin, afgezet door een ijzeren hek. (foto 7)

Welnu, majoor Michon, vergezeld van vier soldaten, betreedt het politiebureau. De soldaten houden het geweer in de aanslag, want in deze dolle dagen is voor de Fransen ook de Nederlandse politie verdacht. Achter het loket zitten de agent eerste klasse J. J. de Bree en agent tweede klasse N. Roelse. De majoor overspoelt hen met een stortvloed van woorden, zoals Fransen dat in het algemeen plegen te doen, daarbij veronderstellend,dat iedereen direct begrijpt. wat zij bedoelen te zeggen. Nou, de beide agenten begrepen gelukkig, wat de majoor wenste, n.l. een onderkomen voor zijn commandopost. Daar moesten zij toch hun commissaris voor raadplegen. Deze autoriteit was onbereikbaar [226]). Daarop namen de agenten een kloek besluit en stelden het naast het bureau staande gebouw van het kantongerecht ter beschikking.
Agent Roelse opent de poorten van het kleine Vredespaleis teneinde majoor Michon de gelegenheid te geven daar zijn krijgsplannen voor de komende uren of dagen voor te bereiden. In zijn gezelschap bevindt zich zijn adjudant, kapitein Pacaud [227]). Het is dan ongeveer 23.00 uur. Majoor Michon (foto 8) laat zijn officieren bij zich komen om alle inlichtingen over de toestand hier ter plaatse te verzamelen. Daarna geeft hij hen zijn orders [228]). Ondertussen was de kleine strijdmacht verspreid opgesteld langs het Bolwerk, het Volkspark en het pleintje van de Arnoldus Asselbergsstraat. Spoedig worden de veiligheidsbezettingen aan de drie hoofduitgangen van de stad

---

[226] Misschien was hij wel al op weg naar de 'Brouwerij' aan de Galgenbaan, waar het hoofdkwartier van de luchtbeschermingsdienst was gevestigd. Hij heeft daar op 14 mei alle aantekeningen in beslag genomen en vernietigd, aldus de heer J. M. E. van Duren; eeuwig zonde.

[227] Van der Tuin, 'Verdediging', 140 en 141.

[228] Lerecouvreux, 248.

versterkt. Bij de stelling Noord, Zoomdam worden opgesteld (zie Plattegrond 2):

1 peloton motorrijders (luitenant Sénesse);
1 peloton motorrijders (adjudant Buvet);
1 groep mitrailleurschutters (wachtmeester Lucas);
1 peloton Panhard pantserwagens, bestaande uit 3 stuks, elk voorzien van een 25 mm kanon(netje);
2 60 mm mortieren.

Het geheel stond onder bevel van kapitein Bayard.

Dwars op de Zoomdam was reeds in de mobilisatieperiode een brede dikke muur opgetrokken. Deze was voorzien van een opening om de verkeersmogelijkheden te behouden. Dat gat kon worden afgesloten

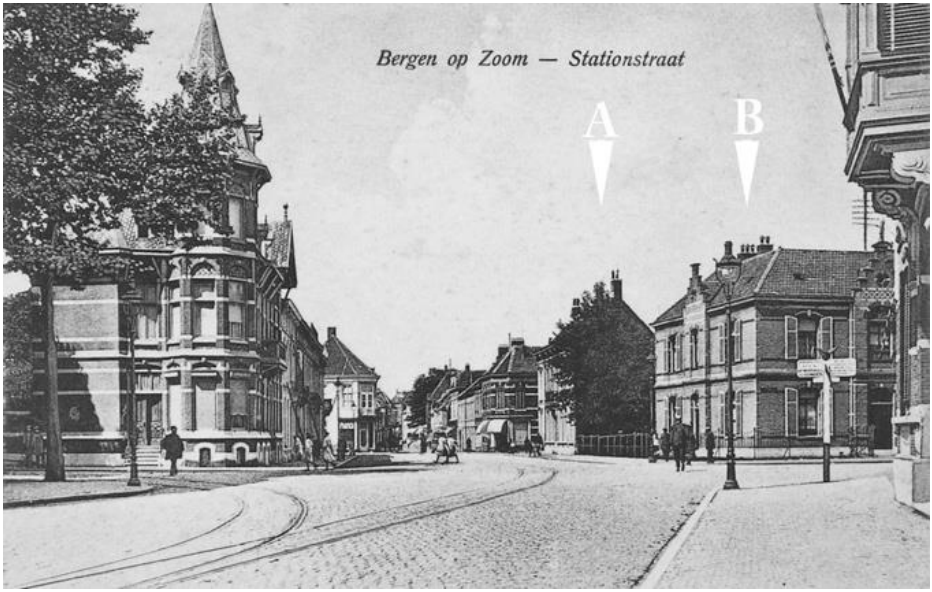

foto 7. Het politiebureau (A) en het gebouw van het kantongerecht (B) aan de Stationsstraat te Bergen op Zoom. De foto dateert uit omstreeks 1930.

door er gereedstaande zware putringen in te plaatsen en deze dan met keien en aarde op te vullen. Dat deden de Fransen dan ook [229]).
Ongeveer 200 m. naar het westen, waar men niet verder kon dan het Smitsvestje (omdat dat in verbinding stond met de Zoom) werd nog een kleine stelling opgebouwd. Deze werd bemand door 12 militairen onder bevel van wachtmeester Pierre-Paul Groo [230]). Van daar uit kon men wel in de Zoom vallei afdalen.
Daar bevond zich een houten bruggetje. Ging men daar overheen, dan kon men via een voetpaadje linksaf wat omhoog gaande de sluis bereiken, waarmee de afwatering van de Zoom op de jachthaven en daarmee op de Oosterschelde geregeld kon worden. We hebben op die plaats omstreeks 21.00 uur al even vertoefd.
Bij de stelling Oost (Jan van Asbank) mogen we de aanwezigheid veronderstellen van minstens één pantserwagen en een tweetal antitank-kanonnen, alsmede enkel mitrailleurs. Deze stelling stond onder bevel van kapitein Lelièvre.
De stelling Zuid (Stalenbrug) kon beschikken over een peloton motorrijders, twee antitank-kanonnen, een tweetal pantserwagens en een peloton mitrailleurs [231]).
Bij deze opsommingen dienen een tweetal opmerkingen gemaakt te worden.

- Ten eerste pantserwagens zijn mobiel. De eigenlijke taakstelling ervan was: verkenningen verrichten. Behalve dat moesten zij bij de verdediging van onze stad als een soort rijdende artillerie gebruikt worden.

---

229 Van der Tuin, ‘Verdediging’, 144.

230 Van der Tuin, ‘Verdediging’, 140.

231 Van der Tuin. ‘Verdediging’, 149, noot 22.

- Ten tweede waren de kanonnen, waarover de Fransen beschikten, evenals die op de pantserwagens, van een klein kaliber, n.l. 25 mm. Daarmee kon men slechts op korte afstand succes boeken.

Voorts was zowel het aantal manschappen als de hoeveelheid materiaal om de lange linie met succes te kunnen blijven verdedigen, onvoldoende Infiltraties waren vooral aan de oostzijde niet zo moeilijk. Naar onze maatstaven gemeten althans, waren de Franse militairen ongelooflijk goed bewapend. Het hele Nederlandse leger beschikte over één tank, een Franse occasie uit de Eerste Wereldoorlog, en 18 pantserwagens [232]). Uiteraard bevond deze hele rijkdom zich binnen de Vesting Holland. De aanwezigheid van de Franse pantserwagens hier ter stede maakte dan ook een diepe indruk, d.w.z. voor men ze te zien kreeg en voor het tot de burgers doordrong.
Wij hebben reeds kunnen vernemen dat de meeste burgers niets anders overgebleven was dan de wel zeer betrekkelijk geworden veiligheid van de eigen woning. De laatste strohalm waaraan men zich soms vastklampte, was de hoop op het reeds aangestipte open-stad-sprookje. Het contact met de werkelijkheid was in hoge mate verloren gegaan.

We kunnen ook bij de Fransen een gebrek aan inzicht in de werkelijkheid vaststellen, maar dan in een heel ander opzicht. Het betrof bij hen een gebrek aan inzicht in de ruimtelijke structuur van onze stad. Omdat hun commandopost gevestigd was in het gebouw van het kantongerecht, was het kruispunt van straten aldaar voor hen het centrale kruispunt van onze stad; en de St.-Jozefkerk was voor hen de katholieke kerk van onze stad. Voorts bestond onze stad uit

---

[232] De Jong, dl. 2, 326.

ongeveer twee vierkante kilometer alleenstaande huizen [233]). Hun sterk afwijkend beeld van de werkelijke toestand moet gevormd zijn door het feit, dat zij vooral gevochten hebben langs de Zoom en aan de oostzijde van het Volkspark.
Evenals wij, wisten ook de Franse militairen in onze stad niet, dat in hun eigen verre vaderland de Duitsers een achttal uren geleden al over de Maas waren getrokken. Dat geschiedde bij Sedan. Alhoewel men zich in het Franse Algemeen Hoofdkwartier daar tegen het eind van de avond nog niet ongerust over maakte, betekende dit wapenfeit het begin van het einde voor het gehele Franse leger [234]).
Wij zijn ook aan het einde gekomen van deze dertiende mei. De tijd gaat door. Daarom is het, dat we helaas nog moeten stilstaan bij het feit dat er op die dag één Bergse militair omgekomen is. Dat was de adjudant-onderofficier W. W. H. Monté, gesneuveld te Serooskerke, 53 jaar oud, wonende Zuidoostsingel 14 [235]).

---

233 Lerecouvreux, 248.

234 Cartier, *De Tweede Wereldoorlog*, 101 en 102;
A. Horne, 'DE doorbraak bij Sedan', in *Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, Antwewrpen, z.j., 222.

235 GABoZ, lijst van Bergse oorlogsslachtoffers, samengesteld door C.D. Vanwesenbeeck in 1975. Voor meer gegevens raadplege men achter in dit boek de 'Erelijst van de in de meidagen gesneuvelde militairen'.

foto 8. Generaal Michon in 1944. Hij was toen bevelvoerend kolonel van het 1-ste Regiment Marokkaanse Spahis aan het Atlantisch front. In 1940 had hij de rang van majoor

Hoofdstuk VI

Dinsdag 14 mei, de langste dag

Een tolk voor de Fransen

Evenals gisteren begon de dag al weer vroeg. Men kan zich afvragen of er nog wel verschil was tussen dag en nacht. Dat slaat op dat moment vooral op de militairen, maar vandaag geldt dat ook voor een deel van de burgerij. De burgers, die aan de Noordzijde Zoom en omgeving woonden, zullen in het algemeen wel begrepen hebben, wat er aan de hand was. Bovendien schijnt er omstreeks twaalf uur (00.00 uur) alarm te zijn gegeven [236]). In ieder geval zal menig gezin in die buurt zijn toevlucht genomen hebben tot de kelder onder het huis of indien die niet aanwezig was en dat was meestal het geval, trok men zich terug in een ander deel van het huis, waar men zich zo veilig mogelijk waande. Zo hadden de heer en mevrouw Van der Tuin daarvoor het gedeelte van de gang achter de hal van hun huis (Zuidzijde Zoom 15) bestemd. Achter de voordeur hadden zij een aantal matrassen neergezet om hen tegen de eventuele kogels uit het noorden te beschermen. Tegen één uur 's nachts wordt er aan de voordeur geklopt. Wat kon dat in 's-hemelsnaam zijn? De matrassen worden aarzelend opzijgeschoven en de deur geopend. En daar stond de heer M. J. Schreinemakers, chef van de verbindingsafdeling van de luchtbeschermingsdienst. Hij deelde Dr. van der Tuin mede dat de Franse commandant om een tolk had gevraagd. Teneinde die te verwerven was de heer Schreinemakers eerst aan de deur geweest bij de ‘professeur’ Marius H. Reijen, leraar

[236] SMG. verslag kapitein Isaäcs, 4.

aan de katholieke HBS, wonende aan het Bolwerk Zuid. Doch de lange Marius achtte zich niet in staat om aan de wens van de Franse commandant te voldoen, aangezien er te zijnen huize spoedig gezinsuitbreiding werd verwacht. Dr. van der Tuin was er ook niet zo happig op om de betrekkelijke veiligheid, die hij thuis dacht te genieten, zo maar prijs te geven. Hij beschikte echter niet over een voor de hand liggend excuus en zeker -niet over een dat zo bevallig was als dat van zijn collega Reijen. Hij zei tegen de heer Schreinemakers dat hij het toch maar gevaarlijk vond om zich te begeven langs de Franse opstellingen op de hoek van het Lange Park en de Van Overstratenlaan. De heer Schreinemakers stelde hem evenwel gerust door te vertellen dat hij het wachtwoord kende.
Daarna zijn ze samen door het pikkedonker naar het gebouw van het kantongerecht gelopen. Daar werden zij ontvangen door de commandant die een arm miste (majoor Michon dus) en een andere wat korte, stevige officier (kapitein Pacaud). Deze laatste was aan het woord. Men bevond zich in een van de kamers aan de straatzijde. De dunnen katoenen overgordijnen waren dicht geschoven. De kamer werd verlicht door drie kaarsen.
Korte tijd nadat Dr. Van der Tuin en de heer Schreinemakers hun intrede gedaan hadden, kwam een lid van de luchtbeschermingsdienst binnen. Hij waarschuwde dat het licht van buitenaf zichtbaar was en dat er een Duits vliegtuig in de lucht rondcirkelde. ‘Gotfer’ [237]), ‘als dat hier zo moet doorgaan’ zei kapitein Pacaud en hij kneep twee van de drie kaarsen uit.
Ondertussen zag Van der Tuin in de gang van het kantongerecht allerlei lieden in uniform lopen. Het viel hem op dat ze niet te

[237] Vrije vertaling van het Franse woord ‘merde’ [……..].

onderscheiden waren. Evenals vele anderen hier ter stede was hij bevreesd voor parachutisten, die in velerlei gedaanten en overal konden opdoemen. Hij vroeg dan ook aan kapitein Pacaud of hij al deze mensen kende. Het antwoord was: 'welnee'. Dr. Van der Tuin hoopte er maar het beste van en begon de vragen te beantwoorden die kapitein Pacaud hem stelde. Deze vragen waren voor een deel gericht op de terugtochtmogelijkheden in de richting van Woensdrecht.

Pacaud: 'De commandant wenst een ander huis, in deze omgeving, met drie kamers'.

Van der Tuin: 'Dat zal moeilijk te vinden zijn.'

Pacaud: 'De commandant gaat slapen' (Deze trekt zich terug). 'Is dat waar al die verhalen over die parachutisten?'

Van der Tuin: 'Ik geloof van wel'.

Pacaud: 'De Noordgeest, hoe is dat gebied?' (Hij had een Michelinkaart) [238]).

Van der Tuin: 'Dat gebied bestaat vooral uit zand'.

Pacaud: 'De hoogte van de spoorweg?'

Van der Tuin: 'Maar weinig'.

Pacaud: 'Nou dat is ingewikkeld. Bestaat er (naast de hoofdweg) nog een andere hoofdweg naar Woensdrecht?'

Van der Tuin: 'Ja, maar die is weinig bruikbaar' .

Pacaud: 'Hoe laat is het hoog water?'

Van der Tuin: 'Om negen uur' (agent van politie N. Roelse, die ook aanwezig was, kon dit tijdstip mededelen). 'Maar de zandbanken zijn niet te gebruiken door gemotoriseerde eenheden'.

---

[238] Op deze kaart stond het woord Noordgeest op de plaats van de Theodoruspolder.

Pacaud: ‘De grote weg, staan daar bomen (of bossen) langs?’
Van der Tuin: ‘Er zijn op verscheidene plaatsen dennenbossen aan beide zijden van de weg. De bomen staan vrij verspreid. Het is volgens mij de enige aangewezen weg. U zult daar toch de meeste bescherming vinden. Gaat U Bergen op Zoom verdedigen?’
Pacaud: ‘Daar ben ik voor gekomen’.
Van der Tuin: ‘Moet de stad dan niet worden geëvacueerd?’
Pacaud: ‘Hebt u ooit zo'n onnozelheid gehoord?’
Kennelijk doet Van der Tuin of hij die opmerking nooit heeft gehoord en vraagt: ‘Waarheen als het door zou gaan?’
Pacaud: ‘Dat weet ik niet. Weet ik wat de Duitsers zullen doen? Van der Tuin: ‘Zou men eerder hebben moeten laten evacueren?’
Pacaud: ‘Ja’.
Van der Tuin: ‘Men kan toch zo maar niet 22.000 mensen achterlaten’. (In werkelijkheid waren het er 26.000).
Pacaud: ‘Ja, dat zou een misdaad zijn’
Van der Tuin: ‘Zullen de Duitsers de stad gaan bombarderen?’
Pacaud: ‘Zij bombarderen zelfs de evacués’.

Daarmee kon Van der Tuin het doen; trouwens alle Bergenaren. Het onderhoud was afgelopen. De chef van de verbindingsafdeling, de heer Schreinemakers, zei Van der Tuin gedag en ging zijns weegs zonder hem weer thuis te brengen.
Daar stond Van der Tuin dan in het pikkedonker voor het gebouw van het kantongerecht. Op de terugweg zou hij opnieuw, maar nu alleen, de gevaarlijke zone moeten doorkruisen.
Maar het toeval kwam hem te hulp. Enige tijd nadat hij op weg gegaan was naar het gebouw van het kantongerecht, moesten de bewoners

van de huizen aan de Zuidzijde Zoom hun panden verlaten. De woningen zouden in het frontgebied komen liggen.
Het werd mevrouw van der Tuin niet toegestaan naar het kantongerechtsgebouw te gaan teneinde zich bij haar echtgenoot te voegen. Nee, regelrecht met de buurtbewoners naar de kelder van het stadhuis. Mevrouw van der Tuin was wanhopig. Zij dacht dat haar man naar huis zou terugkeren zonder op de hoogte te zijn van de nieuwste ontwikkelingen in de gevaarlijke toestand. Als een geschenk uit de hemel ontmoet zij onderweg een haar bekend lid van de lucht-beschermingsdienst. Zij legt hem haar probleem voor. Hij belooft haar, dat hij nadat hij zijn dienstronde gedaan heeft, haar echtgenoot zal waarschuwen.
Juist als Van der Tuin aan de deur van het kantongerechtsgebouw zich staat af te vragen hoe hij levend naar huis moet komen, verschijnt het lid van de luchtbeschermingsdienst en vertelt hem dat hij zijn echtgenote in de kelder van het stadhuis kan vinden [239]). (foto 9)
Verder gebeurde er in onze stad gedurende de nacht niet zo veel. We mogen veronderstellen dat de Franse militairen, die de stellingen moesten inrichten en die wachtdienst hadden niettemin toch eindelijk eens een beetje slaap konden inhalen.
Dat gold niet voor hun lotgenoten, die ten zuiden van onze stad in de weer waren. Trouwens ook niet voor de Nederlandse militairen, die langs de Huijbergsebaan waren opgesteld (Kaart 11).

---

[239] Veel van deze gegevens hebben wij kunnen putten uit persoonlijke aantekeningen, die Van der Tuin indertijd meteen van zijn belevenissen heeft gemaakt, met name van het gesprek in hel gebouw van het kantongerecht. Deze aantekeningen hebben een latere huiszoeking door de Gestapo overleefd.

foto 9. Het stadhuis te Bergen op Zoom. terwijl voor een van de kelders (links van het bordes) zandzakken zijn opgestapeld om de ingang tegen bomscherven te beschermen (23 juni 1940).

De luitenant-kolonel Van der Schrieck begint zijn verslag van de veertiende mei als volgt:

'Door een per motor uitgezonden officierspatrouille was mij inmiddels gebleken, dat het wel mogelijk was Middelburg via Goes te bereiken' [240]).

De middag tevoren had hij nog bij de militaire scheepvaartagent scheepsruimte besteld voor 500 à 600 man teneinde naar Middelburg te kunnen gaan. Hij had immers vernomen dat Middelburg over land niet meer bereikbaar was. Wij verdenken hem ervan, dat hij niet zo

[240] SMG. verslag Van der Schrieck , 5.

lang daarna de 'officierspatrouille' heeft uitgezonden om na te gaan of hij toch niet sneller in Middelburg kon komen.
Maar voorlopig had de Franse kolonel hem aangewezen om het gebied tussen Huijbergen en onze stad te doen verdedigen. Hij vestigde zijn commandopost in het Heidehoefke [241]). Dat bevindt zich ongeveer 100 meter ten westen van de Huijbergsebaan; van onze stad uit even voorbij de Heimolen ligt (Zandven).
Wat er allemaal in het bos gebeurd is, is een duistere zaak.
De Fransen beweren, althans de door ons vaak geraadpleegde Lerecouvreux, dat de Nederlandse militairen, die waren aangewezen om de bossen ten oosten van Korteven te verdedigen, op een gegeven moment onvindbaar bleken. Alle Franse militairen, die belast waren contact met hen op te nemen, troffen slechts een verlaten commandopost aan [242]).
Nierstrasz schrijft:
'In de vroege morgen kreeg C-27 *RI' (dat was Luitenant-kolonel van der Schrieck) 'de indruk, dat de Fransen waren vertrokken, omdat de cp. te Korteven verlaten bleek en hij Franse troepen in* z. *richting had zien terug trekken'* [243]).
Hoe kan dat? Dat de luitenant-kolonel Franse troepen in zuidelijke richting had zien trekken, dat kan. Hij moet dan wel naar de Antwerpsestraatweg zijn gegaan, want daar bewogen zich, gedekt door de duisternis, inderdaad de 2e en 27e verkenningsafdeling. De 2e verkenningsafdeling zou echter stelling gaan nemen in Huijbergen aan de zuidzijde van de linie van onze stad naar laatstgenoemde plaats. Dat

---

241 Nierstrasz, 414. Zandven

242 Lerecouvreux, 246.

243 Nierstrasz, 246.

deed zij tegen drie uur [244]), d.w.z. tegen 2.20 uur Nederlandse Tijd. Ja, we moeten de tijd nu wel zo nauwkeurig mogelijk in de gaten gaan houden. Om enige klaarheid in de zaak te krijgen, kunnen we op de eerste plaats weer de militairen van kapitein Isaäcs, die verslag hebben uitgebracht, aan het woord laten komen.
Evenals de militairen van luitenant-kolonel Van der Schrieck waren de ondergeschikten van kapitein Isaäcs door Franse militairen het bos ingezonden. Zij hadden zich met de stukken (zware en lichte mitrailleurs) langs de Huijbergsebaan moeten opstellen. Naarmate de duisternis was gevorderd, was het steeds moeilijker geworden om niet in slaap te vallen.
'Zelf heb ik zo lang mogelijk gewaakt', aldus dienstplichtig sergeant J.H. Kroonenberghs, 'en de jongens sliepen als ossen erachter' (achter de stukken). 'Tenslotte ben ik er door oververmoeidheid ook bij neergevallen en was korporaal Oerlemans zoo actief op te letten. Om ± 2 uur in de morgen moesten we plotseling opbreken' (Let op het tijdstip dat de uit zijn slaap gerukte sergeant opgeeft)
'De majoor heeft toen nog de leiding genomen bij het opladen der stukken. Ik herinner me nog hoe er ook nog 'n paar vreemde piepjonge vaandrigs aan te pas kwamen. Ieder van hen nam in een der wagens plaats. Majoor van Vuren reed in de voorste wagen, ik volgde in de tweede.
De bosweg die we volgden ' (het moet de Huijbergsebaan geweest zijn)*, 'was buitengewoon slecht berijdbaar (zeer los) en wagens, die in de eerste versnelling reden, konden bijna niet vooruit. Langs de mulle zandweg liep een vrij hard fietspad, en de chauffeur van de voorste wagen probeerde plotseling met de beide rechterwielen hier over te*

[244] Lerecouvreux, 247.

rijden. De wagen schoot echter te ver door en kantelde in de talud langs het pad. Ofschoon allen van de wagen rolden, kwamen er geen persoonlijke ongelukken voor. Wij moesten passeren en doorrijden. Er scheen geen eind te komen aan die zandige bosweg. Herhaaldelijk moesten we achter de wagen duwen om vooruit te komen'. 'Voorbij een driesprong' (vermoedelijk waren zij reeds van de Huijbergsebaan de Wouwbaan ingereden. Thans zijn beide wegen geheel of grotendeels door het vliegveld opgeslokt en uitgewist.) *'kwamen we eindelijk voor een zware wegversperring van betonnen ringen met de asperges. De vaandrig gaf de chauffeur opdracht terug te rijden naar de driesprong en de andere weg te nemen. Ik moest hem vergezellen en over de versperring heen langs akkers en weilanden de groote weg zoeken'.*

De versperring behoorde bij een van de toegangen tot het toen veel kleinere vliegveld Woensdrecht, dat, zoals wij reeds vernomen hebben, met behulp van putringen onbruikbaar gemaakt was. *'zonder', zo vervolgt Kroonenberghs dan, 'dat we het in de gaten hadden, kwamen we in de buurt van een vliegterrein, waar juist een toestel startte'.*

Dat eerste was wel waar; het tweede niet, want het opstijgen was onmogelijk vanwege de op het vliegveld aanwezige putringen. *'Daar we niet wisten', aldus Kroonenberghs, 'dat we met vriend of vijand te doen hadden lieten we het terrein zo veel mogelijk links liggen en slopen verder. Zelden ben ik zo geschrokken als toen ik die machine zo plotseling goed bij me hoorde opgaan. Spoedig daarna bereikten we de groote weg'.* (Dat moet ongeveer bij het Zandfort geweest zijn) *'Daar het nog donker was en we niet zien konden wat daar in grote files passeerde, wachtten we verscholen achter de hooge berm en*

luisterden naar de taal die gesproken werd. Toen we merkten dat het Frans was, gingen we de weg op, korte tijd daarna zagen we onze auto naderen. De vaandrig en ik namen weer plaats in de cabine en we reden in de zelf de richting als de Fransen. Kort daarna stopte de wagen en een paar Hollandsche officieren gaven onze nieuwe route aan'. (Dat gebeurde hoogstwaarschijnlijk in Hoogerheide. De wagen was terecht gekomen tussen de wagens van de 2e en 27e Franse verkennings-afdeling, die op weg waren naar Hoogerheide en Huijbergen).
'De Hollandsche officieren' verwezen de auto naar Ossendrecht. *'Al spoedig',* zo bericht ons Kroonenberghs*, '·· bereikten we de Belgische grens en voelden ons zeer gelukkig U en Hurkmans weer te kunnen begroeten'* [245]).
Het kwam dus hier op neer dat in Hoogerheide de 'Hollandsche officieren' de Nederlandse auto's er uit pikten. Ze lieten die dan rechtdoor rijden naar Ossendrecht en verder; in ieder geval weg van het aan rollend strijdtoneel. De Fransen van de 2e en 27e verkenningsafdeling sloegen daar in Hoogerheide echter linksaf naar Huijbergen en reden de vijand tegemoet om slag te gaan leveren. Wie waren de 'Hollandsche officieren' in Hoogerheide, die als richtingaanwijzer fungeerden? Behoorden die tot de eerst vertrokkenen uit de opstellingen langs de Huijbergsebaan? Dat lijkt ons wel waarschijnlijk.
We volgen nog even sergeant Kroonenberghs tot over de Belgische grens. Wie was de persoon, die deze even van geluk stralende sergeant daar ontmoette? We lezen in het verslag van die persoon:

[245] SMG, verslag J. H. Kroonenberghs aan kapitein Isaäcs, 1 en 2.

‘*Te Berendrecht weder een Darvi gevonden met de bezetting van een stuk zw.-mitr. sgt. Kroonenbergh e.a.’* [246]).
Het was niet waar dat hij Kroonenberghs vond, maar Kroonenberghs vond hem. En wie was het dan wel? Het was de ons bekende kapitein Isaäcs, die de avond tevoren ruim vier uur door Bergen op Zoom had gezworven, zonder een Fransman te zien en die dan verder in zijn verslag vermeldt:
‘14/5. 0.00 uur alarm te Bergen op Zoom en teruggetrokken in de richting van de bosschen, alwaar geen enkel contact met de andere wagens meer bestond’ [247]).
Hij is hoogstwaarschijnlijk moeiteloos van Bergen op Zoom naar Hoogerheide gereden, misschien zelfs tussen de wagens van de colonne van de 2e en 27e verkenningsafdeling, in Hoogerheide rechtdoor gegaan en in Berendrecht terecht gekomen. Daar vond hij dan zijn ondergeschikte sergeant Kroonenberghs.
De omkering van dit feit paste geheel in het kader van het door hem opgetrokken rookgordijn om zich te verschuilen achter de gedragingen van zijn ondergeschikten inzake het niet voldoen aan de Franse order om in geval van nood van Steenbergen op Bergen op Zoom terug te trekken. Van der Tuin's gevolgtrekking dat we hier te doen hebben met een ‘reserveofficier die zich als een goed militair heeft gedragen en in moeilijke en gevaarlijke omstandigheden zijn hoofd heeft weten koel te houden’, kunnen we dan ook niet geheel onderschrijven. Dat hij ‘zijn hoofd heeft weten koel te houden’, geloven wij wel, maar dan misschien in een andere betekenis dan Van der Tuin het bedoelt.

---

[246] SMG, verslag kapitein Isaäcs, 3.

[247] SMG. verslag kapitein Isaacs, 3.

Thans gaan we, een naar we geloven in zijn verslag wat nauwkeuriger ondergeschikte van kapitein Isaäcs, aan het woord laten. Het is de dienstplichtig sergeant B.J. Hendriksen. Ook hij was met zijn wagen en manschappen bij De Mattemburg door Franse militairen het bos ingestuurd.
'Na informatie' zo schrijft Hendriksen (en dat pleit voor hem), *'vernam ik dat nieuwe afdeelingen zouden worden geformeerd, waar een 2e. luit der cavalerie ons onze opstellingsplaats aanwees. Een Majoor van het Ned. leger was met deze opdracht belast en werd ons bevolen onze stukken in stelling te brengen met het front Roosendaal. Inmiddels was ook de afdeling van sergeant Majoor van Vuren in het bosch gearriveerd en kreeg deze majoor een soortgelijke opdracht. Inmiddels was de duisternis ingetreden en werd de nacht onder de grootste waakzaamheid ingegaan. De afstand tusschen de mannen bedroeg 4 Meter en Patr. tegen parachutisten waren per rijwiel in actie. Even na middernacht'* (onthoudt dit tijdstip) *'kregen wij opdracht den wagen te starten en te trachten in de richting Huijbergen te vertrekken en via Putte het Ned. Zeeuws Vlaanderen te bereiken. Dit was een rit met ongeloofelijke moeilijkheden. De weg was abnormaal slecht, slechts een zanderige boschweg en deze rit beteekende een prachtprestatie voor onzen chauffeur de soldt. Bergkotte.*
Bij Huijbergen passeerden wij de Belgische Grens en werd ons door een Belgisch officier den weg naar Antwerpen gewezen, hetgeen volgens zijn meening ook den weg naar Putte beteekende'.
Hendriksen en de zijnen moeten, het zal straks nog blijken, gewoon van de Huijbergsebaan afkomende, Huijbergen zijn binnengereden en ongeveer ter hoogte van de kerk de Belgische officier hebben ontmoet. Deze officier behoorde hoogstwaarschijnlijk tot een aantal

Belgische militairen, dat van Essen uit zich had teruggetrokken op Huijbergen. Daardoor dacht Hendriksen ten onrechte dat hij bij Huijbergen de Belgische grens was gepasseerd. De Belgische officier wees hem gewoon de weg naar Hoogerheide.
'Nog steeds', zo vervolgt Hendriksen*, 'was het donker en naar mijn schatting te ongeveer 4 uur stuitte onze wagen op een colonne Fransche afdeelingen oprukkende in de richting Bergen op Zoom'.*
Voor sergeant Hendriksen was de richting Bergen op Zoom een voor de hand liggende zaak. Hij was daar immers zo'n uur of zes geleden doorheen gekomen en had hier nog een klein uur vertoefd. Daarna was hij door de Fransen het bos ingestuurd, had in feite na enige tijd zijn weg uit Bergen op Zoom vervolgd en was nu op weg naar Hoogerheide. Overigens is het tijdstip van 4.00 uur dat hij noemt wel wat aan de late kant. De colonne die hij en zijn mannen ontmoetten, was echter op weg naar Huijbergen. Het was de 2e verkenningsafdeling, die van Hoogerheide kwam.
Hendriksen vervolgt dan: *'Aanvankelijk trachtten wij deze colonne te passeeren, maar spoedig moesten wij deze poging opgeven en werd op commando van een der officiers* (die bij hem in de Huijbergsebaan in de auto gestapt waren) *'den grooten weg verlaten en links afwijkend een landweg ingereden. Dezen landweg werd een groote 500 Meter gevolgd en besloten in een boerderij iets te eten en via landwegen te trachten alsnog ons doel te bereiken'*
Deze boerderij werd bewoond door de familie Pijnen-Belde en bevindt zich aan de Groene Papagaai ten oosten van Hoogerheide' [248]).

[248] Dit gegeven hebben wij te danken aan mevrouw P.A. Timrners-van Goch.die wij even verder nog eervol dienen te vermelden.

‘Tegen vijven’ zo vervolgt Hendriksen, ‘werd de oprukkende Fransche colonne door een zeer groot aantal vliegtuigen aangevallen.’ (Had Kroonenberghs er hiervan een of meer vlakbij zich gehoord?) *‘Wij waren toen ook zeer kort in de buurt van de colonne dekking zoekend in den stal van de boerderij’* (Dat ‘zeer kort in de buurt’ is maar betrekkelijk) *‘Tientallen stukken luchtafweer der Franschen verspreidden zich in het terrein en wij hebben gedurende twee uur onafgebroken aan een bombardement van vliegtuigen en zware artillerie blootgestaan die als door een wonder slechts het dak der boerderij beschadigde terwijl om ons heen den grond doorploegd was van bominslagen’* [249]).
Een hele poos voordat Hendriksen en de zijnen al deze verschrikkingen doormaakten, waren zij, zoals U zich zult herinneren, stapvoets door het mulle zand van de Huijbergsebaan gereden. De eentonigheid van de rit werd nog doorbroken door een voorval, waar men snel aan voorbijging.
‘Onderweg’, zo weet Hendriksen te berichten*, ‘was een van de Nederlandsche auto’s in de bosschen gekanteld, waarschijnlijk die wagen waarop den sergeant Kroonenberghs gezeten was’* [250]).
Dat een van de auto's van zijn onderdeel gekanteld was, heeft Hendriksen goed gezien, doch niet dat het de wagen betrof, waarop zich de sergeant-majoor Van Vuren bevond. De wagen, waarop Kroonenberghs zat, hebben wij er achter zien rijden. Doch wat belangrijker is, de uit zijn slaap gerukte Kroonenberghs bericht dat hij om ongeveer twee uur vertrokken is. Hendriksen's vertrek vond even na middernacht plaats. Dus degene die even na middernacht vertrokken is van ongeveer dezelfde plaats, zag een wagen in de

---

249 SMG, verslag B.J. Hendriksen, 2 en 3. Zie digitale kaart

250 SMG. verslag B.J. Hendriksen, 2.

greppel liggen, die om ongeveer twee uur vertrokken is. Dat klopt dus niet. Trouwens dat Hendriksen nog zonder slag of stoot door Huijbergen gekomen is, wijst ook al op een vroeger vertrek dan twee uur.

Gevecht te Huijbergen

De Franse 2e Verkenningsafdeling bereikt tegen 2.20 uur Huijbergen. Zij bezet de westelijke en de noordelijke toegang. Er worden verkenners uitgezonden om bij de dageraad het hele dorp te kunnen bezetten, maar de Duitse verkenners zitten al in het dorp. Zij openen plotseling van verscheidene kanten het vuur op de Fransen (2.20 uur). Onmiddellijk ontstaat er een verward gevecht, waarover U straks meer zult vernemen. De Duitsers waren in de zeer vroege morgen van Essen naar Huijbergen getrokken. Zij behoorden tot de SS-Verfügungsdivision (Regiment Deutschland) en hadden hun gevechtspost aan de westelijke uitgang van Essen [251]).

Als nu de wagen, waarop de sergeant Hendriksen aanwezig was, eens om twee uur vertrokken zou zijn, dan waren hij en de zijnen vermoedelijk in handen van de Duitsers gevallen of zij zouden eerder contact met de Franse militairen hebben gehad. Zo verging het althans de bemanning van een andere wagen, zoals straks nog aan de orde komt. In ieder geval kan de conclusie zijn dat de sergeant Kroonenberghs wel aanmerkelijk eerder vertrokken moet zijn dan 2.00 uur in de morgen.

Tot slot is daar dan het getuigenis van de dienstplichtig sergeant A.J. van Woerkens, die in zijn verslag weet te melden:

---

[251] Lerecouvreux, 247: ll. van der Tuin. ‘Het strijdtoneel’, 62; Nierstrasz, 397.

‘Tezaam met andere auto's naar een stelling gebracht, n.l. een bosrand van de Woensdrechtse Heide’.
Dat was dus de avond tevoren gebeurd. Van Woerkens was, zoals U reeds vernomen hebt, ook een van de ondergeschikten van kapitein Isaäcs. Hij vervolgde dan:
‘Hier wachtdienst tegen eventuele parachutisten. ± Half 1 order te vertrekken. Over Rilland naar Middelburg’ [252]).
Het is wellicht nu wel duidelijk dat de Nederlandse militairen die langs de Huijbergsebaan waren opgesteld, eerder vroeger dan later dan één uur in de vroege morgen vertrokken. Dat tijdstip klopt dus niet met hetgeen Nierstrasz beweert. Hij laat de Nederlandse militairen vertrekken naar Antwerpen en Zeeland om ongeveer 3.00 uur [253]). Dat gebeurde dan op last van de luitenant-kolonel Van der Schrieck; U weet wel, de hoge militair, die 's middags de trouwe militaire scheepvaartagent nog had opgedragen scheepsruimte in gereedheid te brengen voor het vervoer van 500 à 600 man naar Middelburg. Eveneens hebt U kunnen vernemen dat hij al een officierspatrouille naar Middelburg had gezonden teneinde de mogelijkheden van een tocht over land naar genoemde stad te onderzoeken.
Overigens noemt Van der Schrieck in zijn verslag helemaal geen vertrektijd. Wat zegt hij er zelf van?
‘Toen dan ook’ (na zijn ontdekking dat Middelburg rechtstreeks bereikbaar was)*’ de Fransche troepen in de loop van den nacht terugtrokken van de hoofdwegen zonder mij hiervan in kennis te stellen, bleef mij niets anders over dan mijn troep, waarbij zich o.a. de*

---

252 SMG, verslag A. J. van Woerkens, 1 en 2.

253 Nierstrasz, schetskaart 11.

reserve Majoor Sicherer bevond, de opdracht te verstrekken terug re trekken op Middelburg' [254]).
Waar komt het door Nierstrasz genoemde tijdstip van 3.00 uur nu vandaan? Dat was de tijd waarop kolonel de Beauchesne zijn commandopost te Korteven (hoogstwaarschijnlijk nog steeds de boswachterswoning van De Mattemburg) heeft verlaten, d.w.z. tegen 2.50 uur Nederlandse tijd [255]).
Tegenover het vermoeden van de luitenant-kolonel Van der Schrieck dat de Fransen waren vertrokken - nergens is in zijn verslag te vinden dat hij dat heeft nagetrokken - staat de keiharde bewering van Lerecouvreux dat de commandopost van de Nederlanders 'leeg werd aangetroffen door alle Fransen, die belast waren contact met hen op te nemen' [256]).
Al zouden, in tegenstelling met hetgeen Lerecouvreux hier beweert, de ondergeschikten van luitenant-kolonel Van der Schrieck de commandopost van kolonel de Beauchesne leeg hebben aangetroffen, dan nog had hij de zaak verder kunnen onderzoeken. Het zou voor hem gemakkelijk geweest zijn om 'een per motor uitgezonden officierspatrouille' te doen vaststellen dat de Fransen oprukten naar Huijbergen en dat zij zich in Bergen op Zoom genesteld hadden. Dat zou wel licht nog gemakkelijker geweest zijn dan te laten vaststellen 'dat Middelburg via Goes te bereiken' was [257]). Maar zijn hoofd stond er niet naar. Van der Schrieck's hele verslag is doordrongen van de gedachte Middelburg te bereiken, terwijl daarin in feite geen enkele

---

[254] SMG, verslag Van der Schrieck, 5.

[255] Lerecouvreux, 249.

[256] Lerecouvreux, 246.

[257] SMG, verslag van der Schrieck, 5.

overweging is te vinden met de Fransen samen één front te vormen tegen de oprukkende Duitsers. Wij moeten helaas vaststellen dat de door ons menigmaal geciteerde militaire historicus Nierstrasz. wiens werk schijnt uit te munten door zijn zakelijkheid, in de hier bovenstaande kwestie toch niet uit de problemen gekomen is. Wij hebben het vermoeden dat hij te veel waarde heeft gehecht aan het verslag van luitenant-kolonel Van der Schrieck en te weinig aan de verslagen van diens ondergeschikten, met name dan van de oorspronkelijk bij kapitein Isaäcs behorende militairen. Voorts is het mogelijk dat Nierstrasz ook een onvoldoende inzicht heeft gehad in de locale ruimtelijke geografische omstandigheden, waardoor de bewegingen van de Nederlandse en Franse militairen voor hem niet zo duidelijk zijn geweest.
Een jonger militair historicus, E.H. Brongers geeft de feiten uit Nierstrasz' werk zodanig weer, dat de Fransen in een kwalijk daglicht komen te staan. Wij lezen bij Brongers letterlijk:
‘ 's *Nachts hoorde men veel krijgsrumoer en het geratel van pantservoertuigen die - naar het geluid te oordelen - in zuidelijke en westelijke richting trokken. Hierdoor werd de indruk gewekt dat de Fransen weer terugtrokken; een mening die nog werd versterkt toen men bij het aanbreken van de dag inderdaad troepen in zuidelijke richting zag gaan. Even later ontdekte Van der Schrieck tot zijn verbazing dat de commandopost van zijn Franse chef in Korteven was verlaten. Hij was er nu van overtuigd dat zijn detachement in de steek was gelaten en besloot terug te gaan naar Antwerpen of Zeeland’* [258]).
Het hierin gestelde ‘bij het aanbreken van de dag’ werkt, op zijn minst, hoogst verwarrend. De dag brak immers aan om 4.15 uur.

---

[258] E.H. Brongers, *Opmars naar Rotterdam,* 3, (Baarn 1983), 164 en 165.

Daarna 'ontdekte overste Van der Schrieck tot zijn verbazing dat de commandopost van zijn Franse chef in Korteven was verlaten' en daarna besloot hij terug te gaan naar Antwerpen of Zeeland. Hebben wij al niet uit de verslagen van zijn ondergeschikten kunnen vernemen dat zij langs de Huijbergsebaan opbraken omstreeks 1.00 uur?
Wij hopen met de voorgaande analyse van feiten - ook al hebben wij het gevaar gelopen langdradig geweest te zijn - een onrechtvaardigheid t.o.v. de Franse strijders, die ver van hun vaderland een hopeloze strijd streden, te hebben weggenomen.
Tussen twee haakjes: opvallend dat twee sergeants in hun verslag spreken over wachtdienst tegen parachutisten. Zouden de Nederlandse militairen vaak niet geweten hebben dat zij een afweerfront moesten vormen tegen de snel oprukkende Duitsers? Was dit mede een gevolg van de parachutisten psychose? Wellicht, maar zeker ook een gevolg van onvoldoende communicatie tussen Van der Schrieck en zijn ondergeschikten. Door kolonel de Beauchesne was wel degelijk tegenover Van der Schrieck duidelijk gemaakt wat zijn plannen waren met het stelling laten nemen langs de Huijbergsebaan [259]), ook al maakt Brongers daar dan van: 'inlichtingen omtrent de Franse plannen werden niet of nauwelijks verstrekt' [260]).
Hoe ging het met de Franse militairen in hun commandopost die volgens de luitenant-kolonel van der Schrieck verlaten bleek 'in de vroege morgen'?
Tegen twee uur (1.20 uur Nederlandse Tijd) verschijnt de commandant van de 2e bataljon van het 92e (Franse) Regiment Infanterie in deze commandopost. Hij komt kolonel de Beauchesne vertellen dat zijn

---

[259] SMG, verslag Van der Schrieck, 5.

[260] Brongers, *Opmars naar Rotterdam,* 164.

bataljon nog onderweg is. Dat bataljon had 's middags al opgesteld moeten worden op de lijn Bergen op Zoom-Huijbergen [261]). Dan had de Beauchesne de Nederlanders ook niet nodig gehad. Na dit onheilsbericht had hij ze wel nodig maar waren zij er niet meer. Wij kunnen ons voorstellen dat de kolonel, nadat verscheidene malen geconstateerd was dat de Nederlandse militairen verdwenen waren, zich achter het onverdedigde bosgebied nog al 'bloot' voelde. Tijdens het inpakken vond hij kennelijk geen gelegenheid meer om de Franse militairen hier ter stede mee te delen dat hij zijn commandopost verplaatste naar Stabroek. Als stille getuigen van het tweedaags verblijf van de kolonel en zijn medestrijders bleven in het bos een groot aantal wijnflessen achter. Deze flessen hadden, maar dan vol, enkele dagen geleden nog keurig in het gelid gelegen in de wijnkelder van de Graaf de Chambure, die het buiten De Mattemburg bewoonde, doch zelf sinds 1939 in Frankrijk verbleef, omdat hij daar als officier zijn militaire dienstplicht vervulde [262]).
Hoe was het afgelopen met de manschappen van de wagen 'waarvan de chauffeur ..... probeerde plotseling met de beide rechterwielen over' het verharde fietspad van de Huijbergsebaan 'te rijden' en die daarop 'kantelde in de talud langs het pad'? 'Ofschoon allen van de wagen rolden, kwamen er geen persoonlijke ongelukken voor' [263]). Zoals reeds eerder gemeld, had de dienstplichtig sergeant Hendriksen op zijn nachtelijke rit naar Huijbergen de gestrande wagen ook gezien.

---

261 Lerecouvreux, 246.

262 Van der Tuin, 'De verdediging'. 137. De mededeling over de flessen is afkomstig van P. van Velthoven, kleinzoon van de toenmalige boswachter van De Mattemburg (1984).

263 SMG, verslag J. H. Kroonenberghs, 1.

Het was de wagen waarop sergeant-majoor Van Vuren zich bevond. Wellicht zijn er nog pogingen gedaan de wagen uit het talud te krijgen. Indien die pogingen zijn ondernomen. lijn ze niet gelukt. We beschikken nu nog slechts over het beknopte en niet op alle punten juiste verslag van de dienstplichtig soldaat A. van der Graaf, die zelf op de ongelukswagen gezeten heeft.

'Wij kregen opdracht van Majoor van Vuren de mitrailleurkarren af te laden en te voet verder waar we kwamen in Heimolen'

Dat laatste kan niet; dat moet Huijbergen geweest zijn. Zij waren immers op weg daarheen.

'daar werden we opgevangen door een Fransch onderdeel en die commandant gelastte Van Vuren in stelling te komen, waarop de Franschen direct het vuur openden op een passeerende Duitsche colonne. Hierop vluchtten de Franschen, er stond niets anders op dan zelf ons in veiligheid te brengen. Dat' (wat?) 'was het laatste wat we hoorden van Vuren. Daarna werden we gevangen genomen, dit was Blaas, de Jager, Flegaar en v.d. Graaf'.

Zij werden door de Duitsers naar Nispen gebracht [264]).

Hoogstwaarschijnlijk waren sergeant-majoor Van Vuren en zijn mannen via de Huijbergsebaan en een stukje Torenbaan (verharde weg van Huijbergen naar Pindorp; nu Bergsestraat geheten) terecht gekomen in de kom van het dorp Huijbergen. Dat moet omstreeks 3.00 uur geschied zijn.

---

[264] Rapport van de gevechtshandelingen van 2e stuk 3e sectie M.C.I. 39 R.I., A.v.d.Graaf, 1.

Uit hetgeen L.P.E. Looijen weet te melden, kan men vaststellen dat de plaats, waar de Fransen de sergeant-majoor van Vuren zijn mitrailleurs in stelling hebben laten brengen, in de buurt van of op de T-kruising

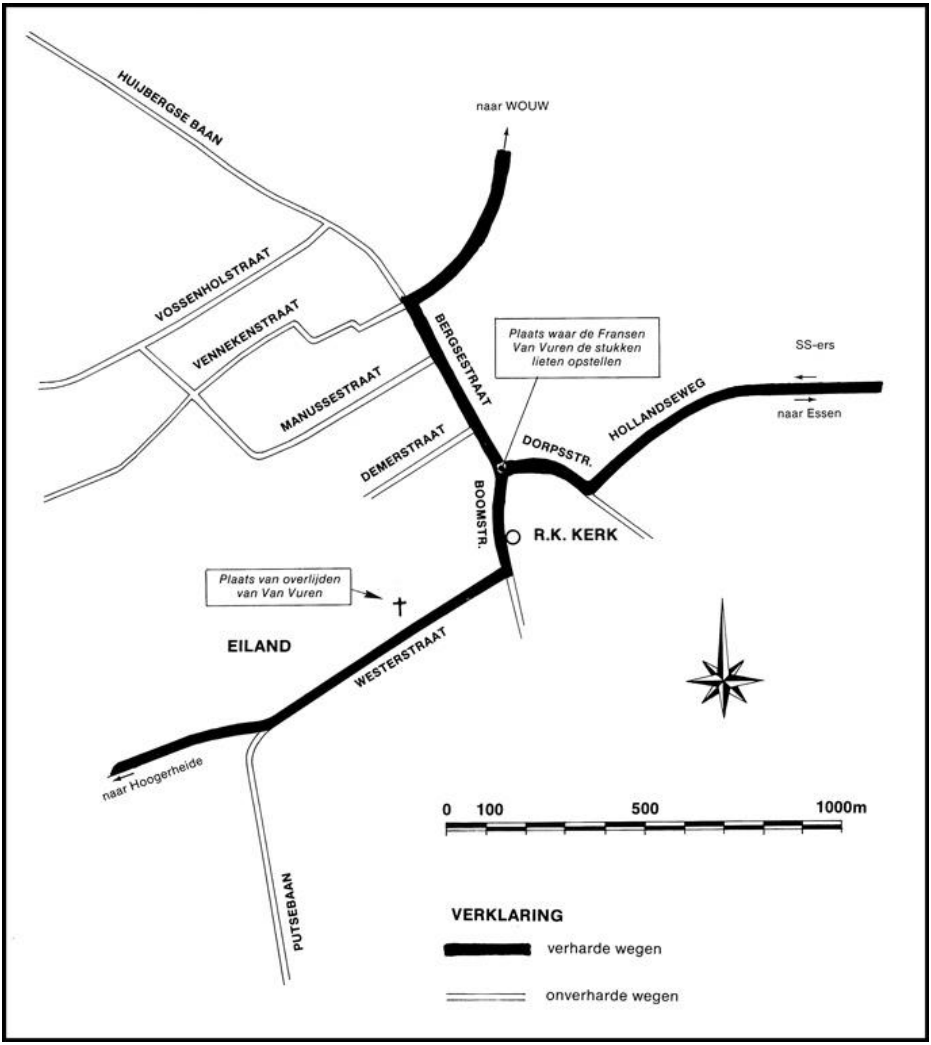

Kaart 12. Het waarschijnlijke verloop van de laatste tocht van sergeant-majoor C. van Vuren in het dorp Huijbergen.

van de Bergsestraat-Dorpsstraat-Boomstraat geweest moet zijn. Of de Fransen met hun eigen wapens of met de mitrailleurs van Van Vuren en de zijnen op de 'passeerende Duitsche colonne' vuurden is niet duidelijk. Wel weten we dankzij het verslag van soldaat A. van der Graaf, dat er vier Nederlandse militairen gevangen genomen werden, zoals we reeds vernomen hebben.
Voorts hebben de Fransen en sergeant-majoor van Vuren plus een aantal Nederlandse militairen zich snel uit de voeten gemaakt, waarbij de wegen van de Franse en Nederlandse militairen zich gescheiden moeten hebben. Het aantal Nederlandse militairen zou een man of acht geteld kunnen hebben. Immers een mitrailleurkar werd meestal door een man of zes met behulp van touwen voortgetrokken.
Hoe is het met Van Vuren afgelopen? Uitermate slecht. In het bos vóór het begin van de tocht langs de Huijbergsebaan was het al niet zo best met hem gesteld. De dienstplichtig sergeant J. H. Kroonenberghs rapporteert aan kapitein Isaäcs:
'Ik herinner me nog, hoe de majoor erg onder den indruk was en vooral er mee tobde, dat U niet meer van de partij was. Hij was zeer zwijgzaam en het huilen stond hem nader dan het lachen. Bijna de hele nacht' (d.w.z. tot het moment van vertrek) '*heeft hij plat op zijn buik gelegen zonder zich ergens mee te bemoeien'* [265]).
Nu bij Huijbergen was Van Vuren weliswaar ontsnapt aan gevangenneming, maar toch liep hel wat later slecht met hem af. Hij is ten westen van Huijbergen overleden tengevolge van een schot door het voorhoofd. 'Hoe het gebeurd is, is nooit opgehelderd kunnen worden' ,schrijft Van der Tuin [266]). Een verklaring, die niet

---

[265] SMG. verslag J. H. Kroonenberghs, 1.

[266] Van der Tuin, 'Willemstad', 251.

onaannemelijk is, komt van een van de gebroeders Scheermakers te Huijbergen. Van Vuren zou de dodelijke kogel uit een Frans wapen ontvangen hebben en wel op Het Eiland, het gebied tussen de Westerstraat (weg naar Hoogerheide) en de Demerhoeve. Dit wordt bevestigd door de heer A.P.A.M. van Agtmaal. In afwijking van het verhaal van de heer Scheermakers is Van Vuren niet door een Frans, doch door een Belgisch militair doodgeschoten, hetgeen niet onmogelijk is. We hebben immers al wat eerder een Belgisch militair in Huijbergen zien optreden. Overigens waren de Belgische militairen wat hun uiterlijke verschijningsvorm betreft zeer sterk gelijkend op hun Franse collega's, terwijl de uniformen van de Nederlandse militairen voor de Fransen vrijwel totaal vreemd waren; zij werden gemakkelijk aangezien voor Duitsers. Dat heeft wel meer tot tragische vergissingen geleid.

Indien sergeant-majoor Van Vuren en de zijnen vanaf het moment van het vuurcontact met de Duitsers op de hiervoor genoemde T-kruising in gezelschap waren gebleven van de zich ijlings uit de voeten makende Fransen, dan zou de sergeant-majoor misschien een ander lot ten deel gevallen zijn. Het dodelijk schot zou afgegeven zijn tegen 7.00 uur [267]), hetgeen ons rijkelijk laat voorkomt. Hebben Van Vuren en zijn ondergeschikten zich verborgen tot er een gevechtspauze was opgetreden en zijn zij toen te voorschijn gekomen? Zij zijn gebukt door een roggeveld in westelijke richting getrokken (zie Kaart 12). De Belgische of Franse militair, die hen voor Duitsers heeft aangezien en het fatale schot op Van Vuren heeft gelost, is daarna meteen met zijn medestrijders in een auto of ander voertuig gestapt en via de

---

[267] .P.E. Looijen, **'I**n Huijbergen gesneuvelde militairen', in:*Den Iechtetrekker,* Jaarboek van de Heemkundekring Huijbergen, (1984), 83-96.

Westerstraat richting Hoogerheide gereden [268]). Voor de goede orde dienen wij de visie van E.H. Brongers op het overlijden van sergeant-majoor Van Vuren te citeren.

‘*Een deel van de Nederlandse troep kwam bij Hoogerheide tussen terug/rekkende Fransen terecht en heeft daar nog aan het gevecht deelgenomen. Daarbij sneuvelde onder andere sergeant-majoor Van Vuren. Hij reed met zijn mitrailleurs in twee auto's over een zandweg, toen een van de wagens kantelde. Dit oponthoud werd hem fataal. In een gevecht met de al vlug naderende vijand verloor hij het leven. De meeste Nederlanders bereikten tenslotte Antwerpen: een kleiner deel kwam in Zeeland terecht’* [269]).

Het is duidelijk dat hier niet voldoende gebruik gemaakt is van de bronnen die ter beschikking stonden.

Terug nu naar de dorpskom van Huijbergen. Daar hadden omstreeks 2.50 (3.30 uur Franse Tijd) de Duitsers plotseling het vuur geopend op de in stelling komende Franse militairen van de 2e verkennings-afdeling. Een van de Franse pantserwagens wordt in brand geschoten. Daarbij verliezen twee militairen het leven, namelijk Pierre Cabarat en Adri en Coudrier [270]). (foto 10)

---

268 Dat bleek uit navraag bij de Heer L.P.E. Looijen, die dit gegeven van een ooggetuige, de heer L.A. Damen te Huijbergen heeft ontvangen.

269 Brongers, *Opmars* 165.

270 Deze gegevens hebben wij te danken aan de welwillende medewerking van de heer L.P.E. Looijen, gemeente-secretaris van Huijbergen. Deze twee militairen, evenals Noël Taillewis, waren begraven op de R.K.begraafplaats te Huijbergen bij de kerk. In juli 1949 zijn de stoffelijke resten van Pierre Cabarat en Adrien Coudrier overgebracht naar Frankrijk, respectievelijk Bloisen Meilhards. De stoffelijke resten van Noël Taillewis (al die tijd abusievelijk Taillebois genoemd) zijn overgebracht naar de Franse militaire begraafplaats te Kapelle in Zeeland.

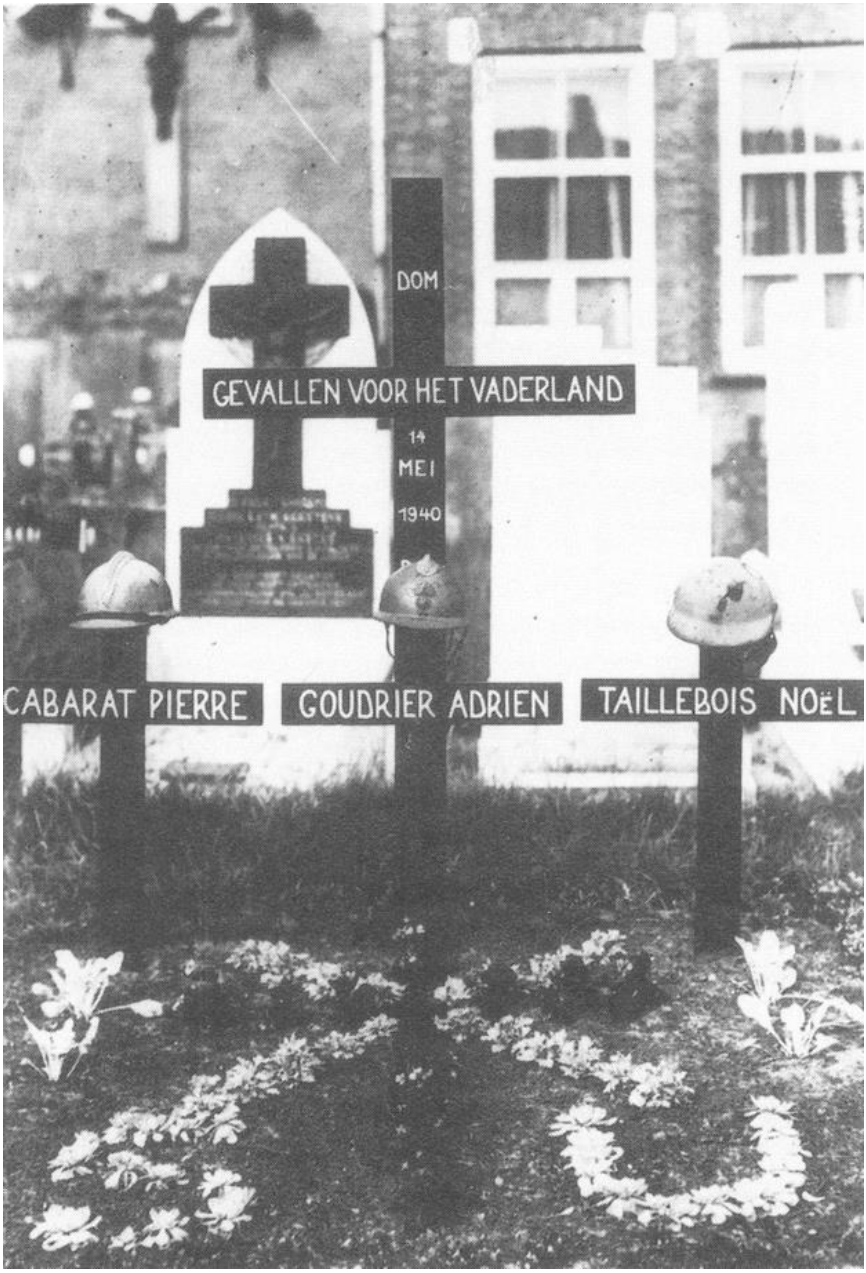

foto 10. Het graf van drie Franse militairen bij de R.K. kerk te Huijbergen.

Volgens een Duitse bron bereikte het SS-Regiment Deutschland tegen 3.20 uur (5.00 uur Duitse Tijd) de oostrand van Huijbergen [271]). Merkwaardig is dan dat in de Franse bron wordt gesteld dat de Duitsers al in Huijbergen waren doorgedrongen toen zij er in stelling wilden gaan [272]), terwijl in de Duitse bron te lezen valt dat de vijand aan beide zijden van Huijbergen reeds klaar was voor het gevecht [273]), voordat de SS-ers naderden.

Tijdens het gevecht van de 2e verkenningsafdeling nestelt de 27e zich ten westen van Huijbergen om de weg naar Hoogerheide te beheersen. Ten zuiden van deze weg verhindert een compagnie van een regiment gemotoriseerde infanterie het doordringen van de Duitsers naar Putte. Hetzelfde geschiedt ten oosten van Huijbergen in de bossen en aan het Kanaal van Roosendaal tussen Essen en Kalmthout.

De strijd in Huijbergen zelf wordt met grote hardnekkigheid gevoerd. Op den duur infiltreren kleine groepen Duitsers in de bossen van de omgeving. Omstreeks negen uur komt de order tot terugtrekken op Ossendrecht. Nadat de laatste Franse militairen uit Huijbergen vertrokken zijn, krijgt het dorp nog een artilleriebeschieting te verduren; die was kennelijk bedoeld om de laatste Franse weerstand te breken [274]). Verscheidene huizen worden vernield. Ook bosbranden breiden zich uit. En als de Huijbergenaren hun schuilplaatsen hebben verlaten, zien zij Franse gevangenen die oostwaarts gevoerd worden.

---

271 O. Weidlinger,Die *Division das Reich,* Osnabrück, 1969 en 1971, dl. 1, 77.

272 Lerecouvreux, 247.

273 Weidlinger, *Die Division ,* 77.

274 Lerecouvreux, 247.

foto 11. Het voorlopig graf van drie Franse militairen. Dit bevond zich bij de Molenberg aan de Huijbergseweg te Hoogerheide.

Dat zou voor hen voor de rest van de dag een steeds terugkerend, maar droevig beeld worden [275]).

Een voorbeeld van de grote taaiheid, waarmee de Franse militairen soms vochten, is dat van het gedrag van de mitrailleurschutter Noël Taillewis. Toen een medestrijder hem op de hoogte bracht van de order tot de terugtocht, weigerde hij en bleef op zijn post. Nog tot ongeveer een half uur daarna hoorden zijn strijdmakkers bij herhaling het geratel van zijn mitrailleur tot hijzelf gedood werd. Ruim negen jaar lag zijn stoffelijk overschot met dat van zijn reeds gesneuvelde

[275] Gegevens te danken aan de heer L.P.E. Looijen,die ze ontvangen heeft van Mr. J.B.A.S. van Agtmaal.

medestrijders, Pierre Cabarat en Adrien Coudrier, in de Huijbergse bodem begraven [276]). (foto 10)
De terugtochtbeweging van de 2e verkenningsafdeling uit Huijbergen werd gedekt door de 27e verkenningsafdeling. Deze laatste raakte meteen hevig in de strijd gewikkeld. Het strijdtoneel schuift langzaam in de richting van Hoogerheide, waar in Hotel William gedurende enige tijd nog een commandopost werd gevestigd [277]). (foto 11)
Het wordt tijd om terwijl eens te kijken naar het handjevol Nederlandse militairen dat zijn toevlucht had gezocht in de boerderij van de familie Pijnen-Belde aan de Groene Papagaai. We kunnen dan weer het verslag van de sergeant Hendriksen citeren.
'Tegen acht uur viel er een schot door een der ruiten van de boerderij. Kennelijk een geweerschot. Even daarna een handgranaatinslag die een gedeelte van de keukenmuur wegnam. Het vuur werd heviger nu van beide zijden'.
Hendriksen moet hiermee wel bedoelen van Franse en van Duitse zijde; niet van de kant van de Nederlandse militairen. Men krijgt uit Hendriksen's verslag wel sterk de indruk dat hij en zijn makkers eerder als burgers dan als militairen tussen de strijdende partijen zaten.
Vooruit dan maar weer, laten we hem verder laten vertellen.
'Een gedeelte van de sectie had op eigen initiatief' (!) 'tijdens het bombardement de boerderij verlaten en dekking in een sloot gezocht uit welke richting ook een levendig vuur klonk. Door het bombardement was het ons onmogelijk geworden ons oorspronkelijk voornemen uit te voeren, reden waarom wij op dat moment nog in de boerderij aanwezig waren'.

---

[276] Zie noot 268.

[277] Volgens de heer L.W. Lijmbach (zie noot 279.

Om, indien nodig, Uw geheugen op te frissen, de laatste opdracht die zij hadden ontvangen, luidde als volgt:
'*den wagen te starten en te trachten in de richting Huijbergen te vertrekken en via Putte het Ned. Zeeuwsch Vlaanderen te bereiken'*.
We laten nu sergeant Hendriksen weer gewoon verder vertellen.
'*Door de herhaalde handgranaat inslagen was een langer verdedigen van de boerderij onverantwoordelijk geworden, daar zich in een soort keukenkelder een vrouw en drie kinderen bevonden*'.
Wat hadden zij dan ter verdediging van de boerderij gedaan? voor bekend niets. Hendriksen vervolgt dan:
'Hierop besloten beide luitenants na overleg met ons de boerderij over te geven en werden 1rij *door middel van het uitsteken van de witte vlag krijgsgevangen gemaakt. Via het Belgische Esschen zijn wij toen naar Nispen vervoerd en hebben daar de nacht doorgebracht. Vervolgens ging het transport naar St.Oedenrode. Bij de overgave maakte de soldt. Broers jammerlijk een vluchtende beweging waarop hij een schot even boven de hartstreek ontving. Wij hebben getracht hem alsnog te verbinden en daarna werd hij opgenomen in een lazaret naar wij hoorden. Ik vrees voor hem het ergste'* [278]).
Die vrees was volkomen gerechtvaardigd. De soldaat Broers is echter niet naar een lazaret gebracht, maar hij is in de boerderij van de familie Pijnen-Belde binnengedragen. Hij is daar verzorgd door mevrouw Timmers-van Goch, toentertijd in Hoogerheide actief werkzaam als medisch medewerkster van de luchtbeschermingsdienst. Tot zijn laatste ogenblik heeft zij hem bijgestaan. Soldaat Johannes A.

[278] SMG. verslag B.J. Hendriksen. 3.

Broers overleed 's middags om twee uur [279]). Het Nederlandse militaire niet-optreden had aldus toch nog een tragisch einde; helaas.
Ondertussen was de 27e verkenningsafdeling in een urenlang gevecht via Hoogerheide en Ossendrecht teruggetrokken op Zandvliet (Kaart 13).
Ook de 2e verkenningsafdeling was nog van de partij. Tegen het middaguur overschreed zij de Belgisch-Nederlandse grens [280]). Met een numerieke minderheid wisten de Fransen zich te verdedigen tegen de felle SS-ers van het eliteregiment 'Deutschland', Alhoewel de Fransen verscheidene lichte pantserwagens verloren [281]), wisten zij de Duitsers nog aanmerkelijk zwaardere verliezen toe te brengen [282]).
Vermeldenswaard in dit verband is nog een flinke tegenaanval van een 80-tal Franse tanks tussen drie en vijf uur 's middags in het gebied tussen Kalmthout en Wuustwezel. Zij vinden tegenover zich een 150-tal Duitse voertuigen. De superieure Franse tanks zuiveren het hele gebied en de Duitsers moeten een honderdtal vernielde en onbruik-bare voertuigen op het slagveld achterlaten [283]). In het geheel van de verdediging tegen de Duitse aanval op de landen in West-Europa was dit succes nog niet eens een druppel op een gloeiende plaat. Als gevolg van de kritieke toestand in Frankrijk (en België) krijgen de Fransen in de loop van de avond de orders voor de grote terugtocht, eerst op Antwerpen en weldra verder naar het zuidwesten.

---

279 Ook deze gegevens hebben wij te danken aan de welwillende medewerking van de heer L. W. Lijmbach, eertijds waarnemend gemeente-secretaris te Woensdrecht, die ons een copie van de overlijdensakte toezond.

280 Lerecouvreux, 248.

281 Van der Tuin, 'Duitse visie', 62.

282 Lerecouvreux. 247.

283 Lerecouvreux. 255 e.v.

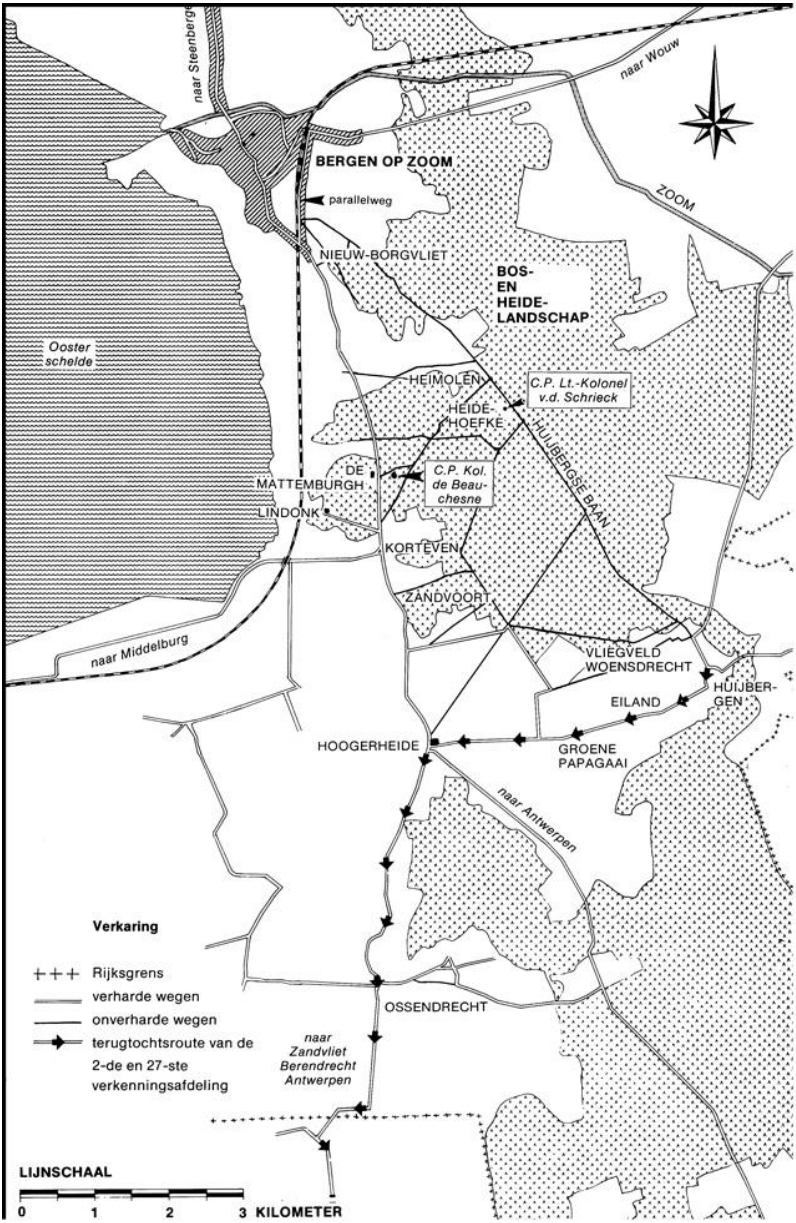

Kaart 13. Terugtocht van de 2e en 27e Franse verkenningsafdeling vanaf Huijbergen op 14 mei te omstreeks 9.00 uur via Hoogerheide en Ossendrecht raar het Belgische Zandvliet, terwijl de grens wordt overschreden tegen 12.00 uur.

In het moederland was de toestand zorgwekkend, alhoewel dat in het algemeen nog niet werd ingezien. We keren nog even terug naar de ochtend in de omgeving van Huijbergen. Tijdens de hevige strijd die gedurende de hele morgen woedde op en nabij de weg Huijbergen - Hoogerheide was een bataljon van het regiment 'Deutschland' door de bossen tussen Bergen op Zoom en Hoogerheide getrokken. Dit bataljon bereikte omstreeks acht uur de toegang tot de Kreekrakdam [284]). Daarmee was dus de verbinding tussen de Fransen in Bergen op Zoom en Huijbergen doorsneden. Hoe was dat mogelijk? De Franse infanteristen, die dat hadden moeten verhinderen, waren daarvoor te laat. Zij waren nu ten zuiden van Huijbergen al druk in de weer en namen later op de dag nog deel aan gevechten in Putte, die ernstige verwoestingen tot gevolg hadden (foto 12). De Nederlandse militairen, die de Franse infanteristen langs de Huijbergsebaan hadden moeten vervangen, waren, zoals reeds breedvoerig beschreven, zonder dit zelfs maar aan de Fransen medegedeeld te hebben al op weg naar Antwerpen en Middelburg. De Westerschelde lag nu onder Duits bereik; o.a. daardoor zat er voor de Fransen niets anders op dan te trachten de provincie Zeeland zo snel mogelijk en met zo min mogelijk verliezen te verlaten.

Het is nu de hoogste tijd om weer eens naar Bergen op Zoom terug te keren. De Franse militairen waren de gehele nacht met rust gelaten. Althans in die zin, dat zij niet door de Duitsers werden aangevallen. Uiteraard waren zij wel waakzaam en hebben zij hun stellingen verder ingericht.

De commandant, majoor Michon, voelde zich echter niet zo gerust omtrent de tijdige aankomst van het bataljon infanterie dat de linie

[284] Van der Tuin, 'Verdediging', 142 e.v.

tussen Bergen op Zoom en Huijbergen zou verdedigen. Dat was niet ten onrechte.

foto 12. Een beeld van de verwoestingen langs de hoofdstraat te Putte ten gevolge van oorlogshandelingen op 14 mei 1940.

Majoor Michon is dan ook al weer vroeg uit de veren. Hij zendt zijn adjudant, kapitein Pacaud, om zeven uur naar Korteven om in de commandopost van kolonel de Beauchesne nadere inlichtingen te verkrijgen. Maar deze was, zoals wij reeds vernomen hebben, vertrokken. Kapitein Pacaud keert dus onverrichter zake terug. Daarna, omstreeks acht uur, zendt majoor Michon kapitein Chabalier naar het zuiden teneinde de commandopost van kolonel de Beachesne te zoeken en hulp te vragen. Majoor Michon vreest de omsingeling van de stad en dat, zoals wij reeds weten, niet ten onrechte. Kapitein Chabalier trekt op zijn tocht naar het zuiden door Hoogerheide achter

langs de strijdende 27e verkenningsafdeling. Hij bereikt de commandopost te Stabroek en verneemt daar dat de 2e en 27e verkenningsafdeling bevel gekregen hebben tot de terugtocht op de vesting Antwerpen. Kapitein Chabalier kan echter niet meer naar Bergen op Zoom terugkeren, omdat, zoals bekend, de eerste Duitsers de Kreekrakdam bereikt hadden.

Strijd te Bergen op Zoom

Op het moment waarop kapitein Pacaud naar Korteven werd gezonden, vond het eerste vuurcontact tussen Franse en Duitse militairen aan de rand van de stad plaats. Dat gebeurde bij de Zoomdam. Een aantal Duitsers had zich verschanst in één of meer huizen aan de Noordzijde Zoom en loste van daaruit geweerschoten op de Franse stelling. De Fransen beantwoordden deze uitdaging met mitrailleurvuur [285]). Dit vuur werd hoogstwaarschijnlijk afgegeven door een Franse militair, die zich bevond in een van de slaapkamers van de woning op de hoek van de Burgemeester Stulemeyerlaan en de Zuidzijde Zoom. Hier werden de Franse militairen in staat gesteld om over de muur op de Zoomdam heen te kijken en o.a. de Halsterseweg in de gaten te houden [286]). Volgens een verslag van wachtmeester Groo vond hel korte vuurgevecht reeds om zes uur 's morgens plaats. (foto 13)

Inmiddels wordt de ongerustheid van majoor Michon groter. Kapitein Chabalier is nog niet teruggekeerd van zijn speurtocht naar de

---

285 Van der Tuin, 'Verdediging', 142.

286 Schriftelijke mededeling van de heer A.T. Gieles, die voorts vermeldt dat er voor de ramen bedden lagen opgesteld, dat er ook een plas geronnen bloed lag en dat er volop kogelhulzen op de vloer lagen toen de familie Huijsmans in de woning terugkeerde.

commandopost van kolonel de Beauchesne. Omstreeks negen uur zendt majoor Michon zijn adjudant, kapitein Pacaud, dan nog maar eens naar het zuiden. Pacaud komt niet ver. Op zo'n drie à vier kilometer van de stad, op de Antwerpsestraatweg, wordt hij verrast op een mitrailleursalvo. Daar heeft hij het niet op, maakt met zijn auto rechts- of linksomkeert en rijdt als de gesmeerde bliksem terug naar de betrekkelijke veiligheid van de stelling Stalenbrug . Alhoewel, zo gesmeerd ging het nou ook weer niet, want het carter van zijn wagen was doorschoten.
Kapitein Pacaud had blijkbaar ook als lokeend gediend, want niet zo lang na zijn gehavende terugkeer, krijgen de Franse militairen in de stelling Stalenbrug een uit het Zuiden komende Duitse pantserwagen in het vizier. De pantserwagen wordt begeleid door enkele militairen in motorfietsen met zijspan. Er volgt een kort gevecht. De pantserwagen wordt vernietigd. De militairen zoeken met hun al of niet beschadigde motorrijwielen een veilig heenkomen. De bemanning van één motor met zijspan lukt dat niet. De twee berijders worden door de Franse militairen gevangen genomen [287]). Ongeveer tegelijkertijd was de in ijver nooit aflatende militaire scheepvaartagent ook al weer druk in de weer.
De luitenant-kolonel Van der Schrieck, die met zijn manschappen niet was komen opdagen, zat hoogstwaarschijnlijk al lang in Middelburg. Dat betekende dat de sleepboot Dorus Rijkers gisteravond van Wemeldinge uit voor niets naar onze haven gekomen was. Voorts waren in gereedheid gebracht het sleepschip Mechtilde en het stoomschip Bergen op Zoom. Het moet wel teleurstellend zijn geweest voor de militaire scheepvaartagent dat er nog niemand was komen

[287] Van der Tuin, 'Verdediging', 143 en 149.

foto 13. Een gedeelte van de met sneeuw bedekte versperringsmuur op de Zoomdam.

opdagen. Nou ja, dan maar wachten op de komst van het patrouillevaartuig, die hem gisteren was toegezegd en waarvan de bemanning hem behulpzaam zou zijn bij het vernielen van de in onze haven liggende schepen.

‘Dinsdagmorgen, 14 mei 1940’, aldus de militaire scheepvaartagent (het moet ruimschoots vóór hei tijdstip van het hoogwater zijn geweest; dat was te ongeveer 9.30 uur) *‘heb ik mij naar het havenhoofd begeven in gezelschap van schipper A. Verschuren om het patrouillevaartuig dat volgens commando Zeeland van Yerseke zou komen, op te wachten. Toen bleek dat dit vaartuig niet afkwam heb ik schipper Verschuren van het sleepschip Mechtilde, 660 ton, welke geladen lag met ongeveer 70 ton aardappelen voor de regering, verzocht zijn schip vaarklaar te maken. Tevens werd door mij de sleepboot Dorus Rijkers opgedragen dit schip weg te sleepen. Den schipper verzocht ik zijn Nederlandsche vlag te hijschen om de Franschen er op attent te maken, dat het een Nederlandsch schip was, hetwelk uit de haven vertrok. Door mij werden aan boord genomen ongeveer 10 manschappen van het Nederlandsche leger, welke zich nog kwamen aanmelden. Voor mijn vertrek sprak ik met den havenmeester den Heer Veraart af, om de schepen welke nog in de haven lagen zijnde ongeveer 3 tankschepen, stoomschip Bergen op Zoom 4, één schip geladen met kolen en nog enkele vissersvaartuigen en verschillende roeiboten, indien ik niet met een patrouillevaartuig terugkwam, deze te willen vernietigen, of indien zij bemand konden worden, deze uit te laten varen richting Zeeland. Later is gebleken dat deze order correct door den havenmeester is uitgevoerd.*
Er is geen schip vernietigd, maar op eigen kracht en door sleepen hebben deze vaartuigen de haven van Bergen op Zoom verlaten en in havens in Zeeland en op de Schelde ligplaats gevonden. Toen ik met het sleepschip Mechtilde de haven van Bergen op Zoom verlaten had werden door mij bij het passeren van het havenhoofd nog 9 manschappen van het Nederlandsche leger, welke tot hier waren

teruggetrokken'(!) *'aan boord genomen. Hierna werd de reis in de richting Zeeland voortgezet. Met den schipper Verschuren sprak ik af, dat wanneer wij het patrouillevaartuig dat van Yerseke zou komen, nog zouden ontmoeten, ik hierop met soldaat van Oost zou overgaan, om naar Bergen op Zoom terug te keeren, betreffende de te nemen maatregelen schepen te Bergen op Zoom, uit te voeren. Ik heb steeds naar het patrouillevaartuig uitgezien, doch zonder resultaat.*
Tussen Gorishoek en Wemeldinge ontmoetten wij het Nederlandsche oorlogsschip Florus. De Commandant hiervan verzocht mij met mijn schip op zij Ie komen. Toen dit was geschied ben ik persoonlijk aan boord moeten komen en heb daar verslag uitgebracht inzake mijn bevindingen Bergen op Zoom en den Commandant er tevens op attent gemaakt, dat alsnog de mogelijkheid bestond dat er een patrouillevaartuig van Yerseke naar Bergen op Zoom zou gaan, welke maatregelen zou nemen om de schepen welke nog in de haven van Bergen op Zoom lagen, door vernietiging of onklaarmaking aan de handen van den vijand te onttrekken. Verder kreeg ik order, met het schip Mechtilde, Wemeldinge binnen te loopen. Hieraan heb ik gevolg gegeven en ben in Wemeldinge met 20 man aan land gegaan'.
De plichtsgetrouwe militaire scheepvaartagent had dus per sleepboot het Bergse zinkende schip verlaten. Na allerlei wederwaardigheden werd hij op 16 mei met een aantal Franse militairen '*op het Goesche Sas*' door de Duitsers gevangengenomen. Na een verblijf in krijgsgevangenschap keerde hij 'den 10e juni' terug [288]).
Onder de burgers van onze stad was het gevoel van angst veelal de andere gevoelens gaan overheersen. Dat was het ergst waar men reeds met de nadering van het krijgsgewoel had kennisgemaakt.

---

[288] SMG. verslag J.A. Smout, 4, 5 en 6.

Het duurt echter niet lang of vrijwel alle burgers krijgen ook nog een geweldige morele klap en wel door het bericht dat onze Koningin vertrokken is. Diepe verslagenheid en onzekerheid maken de angst compleet. Zij die in de afgelopen dagen inspiratie voor kracht en hoop was geweest, althans zeker in het begin, was gevlucht. Tenminste zo kwam het bij velen over. Zij voelden zich verraden.
Voor velen was nu het enige streven alles zien te overleven. Weliswaar dient hier opgemerkt te worden dat er toch nog heel wat stadgenoten waren, die in deze dagen en zelfs vandaag nog hun beroeps-werkzaamheden verrichtten. Het ging hierbij meestal niet om de industriële bedrijven, want daar viel in verband met het ontbreken van de toevoer van de elektrische stroom sinds de elfde mei niet veel meer te doen. Wel waren er de openbare diensten, welke, zij het dan op een laag pitje, bemand waren. Men denke daarbij bijvoorbeeld aan de P.T.T., een aantal gemeentelijke instanties en de overbelaste politie en luchtbeschermingsdienst. Zeker mogen in dit verband de winkels niet worden vergeten. Zij voorzagen voor een aanzienlijk deel in de dagelijkse behoeften.
Zo rondom tien uur - na een rustpauze van een uur of drie - wordt het bittere ernst aan de stelling Zoomdam. De Duitsers tasten kennelijk eerst nog eens de stelling af. De Franse groep van wachtmeester Opillart (behorend tot het peloton motorrijders van luitenant Sénesse) opent het vuur en verwondt verscheidene van de aanvallers. Daarna komt een bataljon Duitsers over de trottoirs en langs de voortuintjes van de woningen aan de Halsterseweg naar de Zoomdam. Bij de afsluiting beraden enkele Duitse officieren zich kennelijk over de te nemen maatregelen. De wachtmeester Groo zegt hiervan:

‘Deze officieren hebben vast en zeker besproken wat hun troepen moesten doen om onze groep van achteren aan te vallen, die steeds weerstand bood tegen de Duitsers aan de overkant. Wij zijn op onze posten gebleven en ik heb order gegeven het vuur pas te openen op mijn bevel. Op het ogenblik dat de vijand de dam wilde oversteken heb ik het vuur laten openen’.

Een kanon werd bediend door de lader Carly en de schutter Godard. Zij stonden onder commando van korporaal Rondeaux. Een tweede stuk geschut werd bediend door de schutter Bernaud, welke onder bevel stond van korporaal Coquelin.

‘Ondanks’, aldus Pierre Groo, ‘het indrukwekkende aantal aanvallers heeft dit personeel een grote moed, koelbloedigheid en veel kalmte getoond. De korporaals en manschappen zijn doorgegaan met hun stukken te bedienen als op een schietbaan. Ik denk dat meer dan 300 vijanden buiten gevecht werden gesteld (waarvan om en nabij de honderd doden). Het overgebleven deel van de Duitsers heeft een toevlucht gezocht in de naburige huizen. Deze handelingen hebben als getuige de militaire arts Kapitein Guiguet die mij heeft aangemoedigd en opgetogen was over de behaalde resultaten’.

Het aantal van ongeveer honderd gesneuvelden bij de vijand wordt bevestigd door kapitein Bayard. Deze vertelt dat de Duitse kapitein Kasse van de SS-divisie (moet zijn regiment) Deutschland, bij wiens groep hij later gevangen geraakte,

‘zijn waardering uitsprak over de wijze waarop wij weerstand hadden geboden en zei dat hij ons had aangevallen met een bataljon plus een reserve eskadron motorrijders en dat een honderdtal van zijn manschappen was gesneuveld’.

Daartegenover stond dat de bij de Zoomdam aanwezige militaire arts, kapitein Guiguet, slechts één lichtgewonde Franse soldaat heeft behoeven te behandelen. Deze arts geeft ook een verklaring voor dit geweldige verschil met de Duitse verliezen; het zat hem in de sterkte van de stelling. Het lijkt ons een wat eenzijdige verklaring. Eén Stuka met een aantal goed gerichte bommetjes zou van de hele stelling niets overgelaten hebben. Waarom het niet gebeurd is, wij weten het niet [289]). Was op dat moment Rotterdam zo belangrijk, dat de in onze contreien opererende Duitse troepen het zonder luchtsteun moesten doen?

Overigens had dokter Guiguet niet ver van de Zoomdam wel een eerste hulppost gevestigd:

'Verscheidene malen ben ik naar de groep gegaan, die onder commando van Groo stond en waarvan fret vuur een breed vlak bestreek, waar de Duitsers onder beschutting van de huizen naar voren trachtten te komen zonder daarin te slagen en niet zonderverliezen te hebben geleden. Ik heb geen Duitse gewonden te behandelen gehad, omdat de hele dag de vijand verhinderd werd in onze stelling door te dringen'.

Het vuren gaat door tot ongeveer 12.00 uur. Dan treedt er een rustpauze in [290]).

Wij hebben reeds gezien dat er zo'n paar honderd meter ten westen van de Zoomdam een kleine stelling was ingericht. Teneinde het doordringen tussen deze stelling en de Zoomdam te voorkomen, reed

---

[289] Een aantekening in het bibliotheekexemplaar van dit boek door een anonieme lezer luidt: 'Het betrof een nevenaanval; de hoofdaanval lag op de as Huybergen-Hoogerheide-Kreekrakdam'.

[290] Van der Tuin, 'Verdediging', 145-147.

er daar langs de zuidzijde van de Zoom een pantserwagen heen en weer. Hetzelfde geschiedde tussen de stelling Zoomdam en het Volks-park.
In de loop van de morgen werden er ook nog verkenningen verricht door een Franse pantserwagen ten noorden van de Zoom. Deze reed daartoe dan bij wasserij de Zoom over de brug die niet was versperd. Voorts volgde hij de Noordzijde Zoom tot aan de Zandstraat, sloeg deze straat in, reed tot de Moerstraatsebaan (thans Sibeliusstraat) en keerde daarlangs weer terug naar de stelling Wouwsestraatweg (Jan van Asbank). De in de koepel van zijn pantserwagen staande commandant werd door burgers, die langs zijn route stonden, hartelijk gegroet.
Hoe stond het met de bewoners van de huizen aan de Zuidzijde Zoom, die de nacht tevoren geëvacueerd waren naar de kelders van het stadhuis? Zij hadden veelal een slapeloze nacht gehad. In de loop van de ochtend werd hun toegestaan de kelders te verlaten op voorwaarde dat men in het centrum onderdak kon vinden. Een aantal van deze van huis en haard gescheiden personen maakte van de gelegenheid gebruik om neer te strijken op een der terrasjes van de uitspanningen aan de Grote Markt. Een kopje koffie, thee of andere consumptie kon er wel in, en er scheen zo'n heerlijk zonnetje. Soms was het genoegen van korte duur, want af en toe reed er een Franse pantserwagen door de Steenbergsestraat naar de Markt op en neer [291]). Deze loste zo nu en dan een schot, waardoor men zich ineens in het oorlogstumult waande en snel een veilig heenkomen zocht. Het is mogelijk dat de Fransen dit deden om indrukwekkender bij de vijand over te komen.

---

[291] Van der Tuin, ‘Verdediging’, 140 en 145.

Inmiddels stellen de verbindingsagen:en tussen de Franse stellingen vast dat er zich in de stad verdachte personen bevinden. Wellicht geheel ongegrond. De Vijfde-Colonnepaniek had ook de Fransen in zijn ban gekregen. In het kader hiervan is het volgende voorval wel erg kenschetsend. Het stamt uit het verslag van majoor Michon.
'Een auto met radio en luidspreker rijdt rond teneinde luchtalarm bekend te maken? Bij de Oost uitgang van de stad tot stilstand gebracht, wordt op bevel het toestel vernietigd'.
Wat een misverstand. Enerzijds de wagen in dienst van de luchtbescherming die in alle onschuld langs de Franse stelling bij de Jan van Asbank rijdt om de burgers in dit gedeelte van onze stad te waarschuwen voor de gevaarlijke toestand; anderzijds onze Franse verdedigers die in hun ogen terecht alles verdacht vinden wat in de richting gaat van het gebied waar de vijand zich bevindt. Het was heel normaal dat zij vreesden, dat ieder persoon die de stad verliet, aan de vijand gegevens door zou kunnen geven over de plaats en de sterkte van hun stellingen; ook al was het een onnozele hals. Minder normaal, doch in die dagen toch wel begrijpelijk, was, dal majoor Michon de politiefunctionarissen niet vertrouwde. Hij had hen opdracht gegeven alle verdachte burgers te controleren. Ten eerste kon majoor Michon formeel de politie geen opdrachten verstrekken. Doch verder zou de opdracht onmogelijk uit te voeren zijn geweest. Het was zoeken naar een naald in een hooiberg en ook had de politie wel wat anders te doen dan moeizaam vaststellen wie iemand was. Er was immers nog geen persoonsbewijs. Deze lichte Vijfde-Colonnepsychose ging gepaard met een toenemende vrees voor infiltraties door de Duitsers. Deze omstandigheden leidden er toe dat de verbindingen tussen de drie stellingen vanaf ongeveer twaalf uur door een pantserwagen

werden onderhouden [292]). Wellicht mede in verband hiermede en omdat de stelling Oost de meest kwetsbare was, verplaatste majoor Michon zijn centrale commandopost naar deze stelling, d.w.z. naar het Volkspark tussen de vijver en Jan van Asbank [293]).
Zo rond een uur of twee worden de Duitsers weer actief. Allereerst gaan we even naar de stelling Stalenbrug. Daar nadert onverwachts vanuit het zuiden een Nederlandse vrachtwagen. De Franse militairen aarzelen niet en schieten een granaat midden in de voorruit. De wagen stopt onmiddellijk. Er springen twee Duitse officieren uit. Zij verdwijnen via de berm van de weg. Direct daarop onderneemt luitenant de Montalembert met zijn pantserwagens een verkenningsactie naar het zuiden. Hij wordt bijgestaan door het peloton motorrijders van luitenant Franqueville. Ver komen zij niet. Voorbij de Raayberg staat op de hoger liggende wegberm een stuk Duits geschut. Of daaruit nog vuur is afgegeven is niet bekend. Wel dat luitenant de Montalembert met zijn mannen en spullen weer snel terugkeerde naar de betrekkelijke veiligheid van de stelling Stalenbrug [294]).
Ongeveer tegelijkertijd worden bij dezelfde stelling een drietal personen gevangen genomen. Zij kwamen uit de stad. Het waren burgers, die van hun werk huiswaarts keerden, althans dat waren zij van plan. Twee van hen dragen een P.T.T.-uniform en de derde werkkleding. Zij worden in een kelder van één van de huizen op de hoek van de Prins Hendrikstraat ondergebracht. In eerste instantie waren zij verdacht, omdat het verklede Duitsers hadden kunnen zijn. Kennelijk hebben zij de Franse militairen van hun onschuld kunnen

---

292 Van der Tuin, ‘Verdediging’, 147.

293 Van der Tuin, ‘Verdediging’, 151.

294 Van der Tuin, ‘Verdediging’, 149.

overtuigen, want na ruim een uur werden zij vrijgelaten. Uiteraard mochten zij niet hun weg naar Borgvliet vervolgen, maar werden stadwaarts gezonden [295]). Dat de vrees voor het optreden van als burgers of anderszins verklede Duitsers niet geheel ongegrond was, zal straks nog blijken.

Terwijl aan de Stalenbrug de rust weerkeerde, hadden de Duitsers aan de noordzijde van de stad hun activiteiten hervat. In de stelling Zoomdam kunnen de Fransen horen hoe de Duitsers aan de overzijde muren doorhakken [296]).

Enige tijd voordien had zich bij de Zoomdam een twintigtal Nederlandse militairen ter beschikking gesteld van de Fransen. Zij stonden onder bevel van een onderofficier [297]). Zij moeten uit de richting Halsteren gekomen zijn. Kapitein Bayard voegt ze toe aan de groep van wachtmeester Rousseau, die de Zoom linie van de dam tot de sluis bewaakte. Er zijn ook nog andere Nederlandse militairen, die naar Zeeland willen gaan. Van hen zijn er slechts zeven bewapend. Zij worden ingedeeld bij het peloton van luitenant Senesse, dat de Zoomlinie ten zuidoosten van de dam moest verdedigen, dus de Zuidzijde Zoom [298]) (foto 14).

---

295 Deze gegevens zijn mede te danken aan de heer A.J. Broos. die ze vernomen heeft van zijn schoonvader M.J. de Crom.

296 Van der Tuin, 'Verdediging', 151.

297 Cavalaristen zegt Van der Tuin n.a.v. de gegevens van zijn Franse zegslieden. Wij zijn niet aan de weet kunnen komen tot welk onderdeel deze Nederlandse militairen behoorden.

298 Deze militairen behoorden wellicht tot 1-1-3 RI. Dat is ook het onderdeel waartoe de twee Nederlandse militairen behoorden, die in de Van Overstratenlaan zijn gesneuveld. Van 1-3 RI zijn de commandanten van de 1e en

foto 14. De brug over de Zoom aan het eind van de Van Overstratenlaan. De tijdens de Mobilisatieperiode aangebrachte versperringsmuur inclusief de daarin verankerde asperges (naar het zuiden gericht!) is te onderscheiden.

Het is wel meer voorgekomen dat Nederlandse militairen zich ter beschikking stelden van de Fransen. Het werd hen niet altijd in dank afgenomen; althans zo verging het de militair P. C. Breedveld, die in zijn Proces-verbaal het volgende weet te melden:
'In Wouw en Bergen op Zoom heb ik contact met Fransen gehad, die bezig waren naar het Zuiden te vertrekken' (Dat moet zijn indruk geweest zijn. De Fransen gingen hem natuurlijk niet vertellen, en konden dat meestal ook niet, wat hun plannen waren) *'Ze wilden wel mij, maar niet mijn soldaten. Ik kon niet meer door naar Zeeland, omdat de Duitsers voor de Bathstelling stonden, wilde door de bossen*

3e compagnie met 50 man vanuit de Peel naar Walcheren getrokken. (Nierstrasz, 418).

naar Antwerpen, doch ben ten Zuiden van Bergen op Zoom gevangen genomen' [299]).
Alles wijst er op dat dit verhaal zich in de loop van vandaag, dus de 14e mei, afgespeeld moet hebben. Misschien bij de andere stellingen; we weten het niet. Bij de Zoomdam werden in ieder geval wel hulpkrachten aangenomen. Begrijpelijk, want het aantal Fransen dat onze stad moest verdedigen bedroeg niet veel meer dan een goede 280 man. Het aantal Nederlandse militairen moet op ongeveer 25 geschat worden. Terugkerend naar de stelling Zoomdam en de Zoomlinie zien we dat de versterking goed van pas kwam. De Duitsers beperken zich nu niet meer tot een aanval op de stelling Zoomdam. Zij komen nu ook van de Moerstraatsebaan en de Zandstraat in de richting van de Zoom, althans dat proberen zij. Een aantal Fransen en hun even dappere Nederlandse helpers leveren een gevecht aan de Zandstraat. Het gebied tussen deze straat en de Moerstraatsebaan bestond toentertijd uit een gedeeltelijk lager gelegen tuinbouwgebied. Ook hier trachtten de Duitsers in door te dringen. Maar bij de villa, die thans nog staat op de hoek van de Noordzijde Zoom en de Ravelstraat (die toen nog niet bestond), bevond zich een Franse mitrailleurpost [300]). Wij denken dat die bij de stelling oost was ingedeeld. Met deze mitrailleur kon het gebied van de tuinderijen en een deel van de Zandstraat en de Moerstraatsebaan bestreken worden. De Franse militairen, die de mitrailleur bedienden, hadden als terugtocht-mogelijkheid een voetgangersbruggetje over de Zoom [301]) (foto 15).

---

299 SMG, proces verbaal van luitenant P. C. Breedveld.

300 Van der Tuin, 'Verdediging', 140.

301 In de volksmond wel' 't bruggeske over 't Park' genoemd. Thans ligt daar de dam waar de Ravelstraat de Zoom kruist.

foto 15. Het voergangersbruggetje over de Zoom tussen het Volkspark en de Noordzijde Zoom omstreeks 1910 (en nagenoeg ongewijzigd in 1940)

Zo tegen twee uur was de hel losgebroken. Het vuur uit geweren en mitrailleurs zwelt aan tot een ononderbroken bron van hevig knetterend lawaai, waaraan geen einde schijnt te komen. Dit geknetter wordt later gemengd met de knallen van het afschieten en ontploffen van granaten afkomstig uit de lopen van kanonnetjes (25 mm.), mortieren en pantserwagens.
De Duitsers, die zich in de huizen tegenover de Zoomdam genesteld hadden, bestoken de Burgemeester Stulemeyerlaan met zware mitrailleurs en mortieren. Het vuur wordt door de Fransen beantwoord met schoten uit de loop van een 60 mm. mortier die

gericht zijn op de plaats waarvan zij veronderstellen dal zich daar Duitse mortieren bevinden.
Tussen deze bedrijvigheid door wordt er een bewijs geleverd dat de vrees voor als burgers verklede Duitsers niet geheel ongegrond was. Dat volgt uit het relaas van wachtmeester Groo.
'*Het was vast en zeker een Duits soldaat die uit een huis kwam, een melkbus dragend. Hij ging naar' Ie canal'* (de Zoom) *in onze richting. Ik veronderstelde dat hij een goed zwemmer moest zijn en dat hij ons uit onze positie moest verdrijven door handgranaten te gooien. Want vóór dat die man aan de kant van het kanaal kwam, heeft een van onze mitrailleurschutters hem neergeschoten, en inderdaad bevonden zich in de omgevallen bus handgranaten. Enige minuten later werden onze posities aangevallen door vlammenwerpers. Schoten kwamen uit de laatste huizen links (d.w.z. tegenover ons). Ik heb geantwoord met vuur uit een mortier dat ik van een andere gevechtsgroep had geleend en na enige afgeschoten granaten was de rust weergekeerd*'.
Dat was niet zo in het gebied tussen de Moerstraatsebaan en de Zandstraat. Hier hielden Franse en Nederlandse militairen lange tijd stand in het voorterrein van de Zoomlinie. Zij maakten daarbij gebruik van de beschutting, die de portieken, voortuinen en zij ingangen van de huizen aan de Zandstraat hen te bieden hadden [302]). Op den duur wordt de druk op het voorterrein te groot en trekken de daar vechtende militairen zich al strijdend terug achter de Zoomlinie. Veelal zullen zij dat via de gebarricadeerde brug aan het eind van de Van Overstratenlaan hebben gedaan. Daarna probeerden zij door

---

[302] De schrijver heeft een Nederlandse militair aldus zien liggen in de portiek van het huis waar hij toen verbleef. Hij lag met het geweer in de aanslag gericht naar het noorden. Hij droeg een hoorn op de rug; een van de cavalaristen?

beschieting vanaf de hoger gelegen Zuidzijde Zoom het voorterrein zo lang mogelijk vrij van vijanden te houden.

De militairen met hun mitrailleur aan de Noordzijde Zoom in de buurt van de kleine voetgangersbrug over de Zoom moeten een sleutelpositie hebben ingenomen bij de gevechten van man tegen man in het voorterrein; temeer omdat zij over een vrij goed gedekte terugtochtmogelijkheid in de rug beschikten.
Teneinde de Zoomlinie zo lang mogelijk te kunnen behouden en omsingeling te voorkomen, laten de Fransen de brug in de Moerstraatsebaan bij de Zoom (Foto 16) in de lucht springen.

Foto 16. Wasserij de Zoom aan de Moerstraatsebaan (thans Buitenvest) met de Zoombrug op de voorgrond omstreeks 1930. Het meest linkse gebouw bestaat nog; de hoge bouw rechts is bij de oorlogshandelingen (1940 en 1944) zwaar beschadigd (zie WBA RTWV054) en niet meer opgebouwd. WBA RINA189

Daardoor wordt een Duitse pantserwagen belet om door te dringen in de stelling Oost. Hem wordt echter aanvankelijk niet belet vanaf zijn eindpunt bij de wasserij hevig vuur af te geven op deze stelling. Met een welgemikt schot vernietigen de Fransen deze pantserwagen. Dat neemt niet weg dat de druk op de hele linie toeneemt. Kapitein Pacaud, die de stelling Zoomdam bezoekt, krijgt daar van kapitein Bayard het verzoek om versterking met een pantserwagen.
Als verbindingsweg van de Stelling Oost naar de stelling Zoomdam maakte kapitein Pacaud gebruik van de Arnoldus Asselbergsstraat, de Stationsstraat, de Wouwsestraat, de Zuivelstraat, de Grote Markt, de Fortuinstraat, de Steenbergsestraat en de Burgemeester Stulemeyerlaan. De langere, doch veiliger weg had hij al meer gekozen. Als vervoermiddel voor de verbinding tussen beide stellingen gebruikte kapitein Pacaud een gewone auto, die geen enkel kenteken bezat. Het zou zijn laatste verbindingsactie worden [303]).
'*Ik begaf mij'*, zo rapporteerde hij later, '*naar de barricade bij het station*' (Hij kan niet anders bedoeld hebben dan de stelling Oost) '*met het doel van commandant Michon dit voertuig te verkrijgen, hopende aldus infiltraties tussen Bayard en hem te vermijden. De vijand had daar reeds een omtrekkende beweging gemaakt en ik werd ontvangen door een mitrailleursalvo; ik denk uit de naburige ramen. Een kogel gaat dwars door mijn hoofd, door het linkeroog er uitkomend. Door Hollandse burgers naar het ziekenhuis gebracht, werd ik daar de volgende dag 15 mei gevangen genomen'*.

---

[303] De 12e verkenningsafdeling was, in tegenstelling tot de 2e en 27e, nog niet van nieuw mobiel materiaal voorzien toen zij op 10 mei in actie moest komen (Verdediging. 136).

De Nederlanders die hem naar het ziekenhuis brachten, waren leden van de geneeskundige afdeling van de Luchtbeschermingsdienst. Zij handelden in opdracht van het hoofd van deze tak van dienst. Dat was dokter C.E. Leman, die mede omdat hij in de Stationsstraat woonde, na het ongeval onmiddellijk ter plaatse was. Het drama speelde zich namelijk af in genoemde straat tegenover de plaats, waar thans het gebouw van V&D zich bevindt. Later heeft kapitein Pacaud verklaard dat hij door een Franse kogel getroffen werd [304]). Hoe was dat mogelijk? Hebben zijn eigen mensen hem in de neutrale auto niet herkend? Is de fatale vergissing begaan door een van het zestal militairen dat bij het station was achtergelaten? [305]) Waren deze door de omtrekkende beweging, waar kapitein Pacaud het over had, van het station verdreven? En leverden zij slag in de Stationsstraat? Veel vragen, geen antwoord. Kapitein Pacaud zegt zelf dat hij werd gewond kort nadat vanuit het centrum schoten op een post werden gelost [306]). Voor de Fransen lag dat centrum, zoals we al eerder hebben gezien, in de buurt van de St.-Jozefkerk.

Al met al kwam het verzoek van kapitein Bayard om versterking van zijn stelling Zoomdam met een pantserwagen niet bij majoor Michon terecht.

Tegen 17.00 uur rapporteert luitenant Sénesse dat de muren van de huizen waarin zijn mitrailleurschutters zijn genesteld (o.a. het huis van directeur Huijsmans van de ambachtsschool) doorboord werden door kogels van zware Duitse mitrailleurs. Ook beginnen de Duitsers weer met mortieren te schieten. De stelling heeft het hevig te verduren. Nu

---

304 Van der Tuin, ‘Verdediging’, 150.

305 Van der Tuin, ‘Verdediging’, 142.

306 Van der Tuin, ‘Verdediging’, 150.

wordt luitenant Chalier naar de commandopost van majoor Michon gezonden ten einde voor kapitein Bayard en de zijnen goedkeuring te verkrijgen voor een plan tot de terugtocht naar het Zuiden ingaande 20.00 uur. Majoor Michon weigert [307]).
Ongeveer tezelfdertijd komt de stelling Oost onder zwaar mortiervuur te liggen. Bomen bij de Jan van Asbank worden opengereten en de huizen er tegenover lopen schade op. De pantserwagen van luitenant Percepied wordt zwaar beschadigd.

De ontruiming

Majoor Michon doet wat hij zojuist kapitein Bayard had geweigerd. Hij trekt met de groep van kapitein Lelièvre naar het zuiden van de stad, maar niet dan nadat hij zijn auto had vernield en half in het water van de parkvijver had doen rijden [308]).
Er schijnen in de stelling Oost twee militairen gesneuveld te zijn. Een getuige, de heer P. van Tilborg, heeft aan Dr. van 'der Tuin het volgende verteld:
‘Toen ik dinsdag 14 mei tegen 5 uur 's middags terugkeerde van de Wouwseweg, waar ik mijn dochter had opgezocht, zag ik op de helling van het Volkspark bij de Jan van Asbank twee gesneuvelde Franse soldaten liggen (ik stond er vlak bij). De Duitsers waren bezig de Franse pantserwagen, die recht op de Wouwseweg gericht stond, leeg te halen (o.a. haalden zij er geld uit)’.
Een andere gesneuvelde Franse militair is aangetroffen door de cineast C.K. Leman (zoon van dokter Leman), die een functie had bij de geneeskundige afdeling van de Luchtbeschermingsdienst. De Fransman

---

307 Van der Tuin. ‘Verdediging’, 151.

308 Van der Tuin. ‘Verdediging’, 152.

lag onder het al meermaals genoemde bruggetje van het Volks park naar de Noordzijde Zoom. De Duitsers hebben hem opgehaald en begraven [309]).

Inmiddels was de druk op de stelling Zoomdam zo krachtig geworden dat kapitein Bayard besloot om persoonlijk naar majoor Michon te gaan. Hij doet dat per pantserwagen. Aangekomen bij de stelling Oost ziet hij de vernielingen en stelt vast dat de stelling verlaten is. Ja, majoor Michon was vertrokken naar de stelling Stalenbrug. Als kapitein Bayard dan onverrichtter zake is teruggekeerd bij zijn stelling Zoomdam, ziet hij dat de situatie wel zeer kritiek is geworden. Het mortiervuur wordt zeer zwaar. Het ergst is wellicht dat het peloton van luitenant Sénesse dat de Zuidzijde Zoom verdedigt, ongedekt komt te liggen. Dat is het peloton waarbij ook een zevental Nederlandse militairen was ingedeeld.
Kapitein Bayard besluit de stelling te doen ontruimen en naar de stelling Stalenbrug te trekken.
Omtrent die tijd trok de heer B. T. van de Watering, die blokhoofd was bij de Luchtbeschermingsdienst, vanaf de Vismarkt naar zijn standplaats Villa Helena. Onderweg werd hij gewezen op het feit dat er in de Van Overstratenlaan twee militairen op straat lagen. Het eerste wat Van de Watering deed, was er zorg voor dragen dat de militairen naar hel ziekenhuis gebracht zouden worden. Daarna wilde hij zich naar de slachtoffers begeven. Hij zag bij de uit betonnen put ringen bestaande versperring op de Zoombrug aan het eind van de Van Overstratenlaan een Duitse militair stond. Deze had een mitrailleur in zijn handen.

---

[309] Van der Tuin, ‘Verdediging’, 154-155.

Van de Watering vroeg hem toestemming zijn voornemen te mogen uitvoeren. Hij kreeg toestemming om zich naar de slachtoffers te begeven, maar hij moest wel eerst een vraag beantwoorden. ‘Wo sind die Franzosen?’, vroeg de Duitser. Van de Watering sprak de waarheid, toen hij zei dat hij het niet wist. Hij ondervond verder geen moeilijkheden. Een der Nederlandse militairen was, althans volgens Van de Watering, reeds gestorven, terwijl de andere zwaar gewond was [310]). Wie waren nu die slachtoffers? Hoogstwaarschijnlijk waren het de 22-jarige korporaal J.H. Jongenelen uit Oudenbosch en de 28-jarige soldaat W. H. Boot uit Zevenbergen [311]).

---

310 Van der Tuin, ‘Verdediging’, 143-144.

311 GABoZ, archief Burgerlijke Stand, verklaring van overlijden door Kees van de Kasteele: J.H.Jongenelen te 7.00 uur namiddag (schotwond-shock) en W.H.Boot, te 8.00 uur namiddag (schotwonden). Zij behoorden tot het 1-1-3 RI.
Dezelfde dag om 7.00 uur namiddag overleed ook in het ABG. J.Jansen uit Rotterdam. Volgens de Sectie Krijgsgeschiedenis overleed hij op 15 mei te Wouw, doch in de overlijdensakte staat 14 mei. Volgens zijn zoon zou hij zijn verwondingen al hebben opgelopen *voor* dat hij in onze stad aankwam. Hij behoorde tot de 27-Cie Mitrailleurs, Vak Bakel (Peel).
Een andere militair, die in het A.B.G. is overleden en wel op 18 mei, was G.J. Puppels uit Wierden, 36 jaar oud. Hij komt niet voor op de erelijst. Deze soldaat was gewond nabij Breda en behoorde tot 3-1-43 RI.

Foto 17. Soldaat W. H. BootuitZevenbergen, die sneuvelde in de Van Overstratenlaan

Foto 18. Korporaal J. H. Jongenelen uit Oudenbosch, die sneuvelde in de Van Overstratenlaan

Twee andere Nederlandse soldaten, die hoogstwaarschijnlijk ook aan het gevecht hebben deelgenomen, waren gewond geraakt. De verwondingen waren van dien aard dat zij zich in staat bevonden om zich binnen te werken in het verlaten huis op de hoek van de Zuidzijde Zoom (nr. 38) en de Van Overstratenlaan (het huis waarin thans de heer Jac. van Gastel en zijn gezin woont). De militairen verstopten hun uniformen en kropen in bed. Zo trof de bewoner van destijds, de heer Scheffelaar, hen aan toen hij 's avonds naar huis terugkeerde [312]).
Wat is er met de andere Nederlandse militairen gebeurd? Daarover is ons weinig bekend. Zijn zij ondergedoken zoals de twee gewonde militairen? Een aantal van hen schijnt met de Fransen naar het zuiden van de stad getrokken te zijn. Op deze tocht richting Stalenbrug hebben zich langs de Antwerpsestraatweg nog enkele militairen verstopt tussen het hout van de opslagplaats van de houthandel van Van Riesen [313]). Volgens een getuige waren dat er vier of vijf, die daar enige tijd ondergedoken gezeten hebben alvorens zij in burgerkleding verdwenen zijn [314]).

Hoe verging het de Franse verdedigers van de Zoomdam op hun tocht naar de Stalenbrug? De eerste moeilijkheid doet zich al snel voor. Aan het Bolwerk, ter hoogte van de Martelaren kerk, bevond zich nog een munitiewagen. Deze kwam nu voor vernietiging in aanmerking. Wachtmeester Groo had zeer veel overredingskracht nodig om zijn manschappen er toe te bewegen de wagen niet in de lucht te laten

---

312 Van der Tuin, 'Verdediging', 144.

313 Op de plaats waar thans het Koopcentrum Bergen (Nettomarkt) te vinden is.

314 Verklaring van de heer C.M. Borghouts te Bergen op Zoom.

vliegen teneinde een ramp voor de bewoners van de omgeving te voorkomen [315]).
Een andere lezing van dit voorval is dat een Bergenaar de Franse commandant gesmeekt zou hebben om het voornemen de wagen met lading te doen ontploffen, niet uit te voeren. De waarheid omtrent deze gebeurtenis zal wel ergens in het midden liggen [316]).
Of het wel tot een verdere vernieling van het overige materiaal gekomen is, moet ernstig betwijfeld worden. In ieder geval heeft een volledige vernietiging, bijvoorbeeld door middel van verbranding of ontploffing niet plaatsgevonden. Daarvan getuigt de foto (foto 19) die op 16 mei 1940 genomen is van het grootste deel van het door de

foto 19 Buitgemaakt / achtergelaten Frans oorlogsmateriaal op Plein 13

[315] Van der Tuin, 'Verdediging', 152.

[316] Schriftelijke verklaring van de heer A.Th. Gieles te Bergen op Zoom.

Duitsers in Bergen op Zoom buitgemaakte oorlogsmateriaal dat op Plein 13 was opgesteld. Het is niet onmogelijk dat zich daar ook alle documenten bevonden waarvan Dr. van der Tuin mededeelt dat zij 'op de dag van de 14e mei zijn vernietigd' [317]). Wij hebben een vermoeden dat deze in allerijl begraven zijn op Plein 13 aan de zuidzijde van de dubbele bomenrij, die te zien is op de hierboven vermelde foto. Dat vermoeden berust op het feit dat wij daar een kuil aantroffen, die gevuld was met materiaal en bedekt met een laagje zand. Wij hebben daaruit o.a. een Franse roman naar boven gehaald die behoorde tot de bibliotheek van de Franse 12e verkenningsafdeling. In dit fraai ingebonden exemplaar van 'La reine de l'ombre' (schrijver André Demaison) prijkt verscheidene malen het stempel van de 'Groupe de reconnaissance N° 12 escadron motos'.

Elders rondom de pantserwagens en o.a. de kleine vrachtwagen geladen met motorfietsen lagen wat nutteloze voorwerpen, die de Duitsers na de plundering van de voertuigen van geen waarde achtten. Uit dit feit zou men de gevolgtrekking kunnen maken dat op de terugtocht naar de Stalenbrug reeds een deel van het materiaal op Plein 13 is achtergelaten.
Een deel van de uitrusting is echter ook in de naaste omgeving van de Stalenbrug terechtgekomen. In dit laatste geval betrof het vooral voorwerpen die tot de persoonlijke uitrusting van de Franse militairen hadden gehoord, zoals helmen en dergelijke. Deze verzameling bevond zich in de zogenoemde 'tuin van Van Brogtrop' tussen de Stalenbrug en het Benedenbaantje. Op deze plaats staat thans een torenflat. Toentertijd heeft menig Bergenaar kort na de Meidagen van deze

[317] Verklaring van de heer S. de Krom te Bergen op Zoom.

plaats een ‘Frans souveniertje’ meegenomen [318]). Maar we zijn nog niet zover.

De andere moeilijkheden, die Kapitein Bayard en zijn ondergeschikten op weg naar de Stalenbrug ondervonden, bestonden daarin dat er hier en daar Duitsers verschenen. Die doken soms op uit straten, die hun route kruisten. Luitenant de Montalembert van de stelling Stalenbrug is kennelijk de terugtrekkende lotgenoten nog te hulp gekomen, want hij loste nog enige mitrailleursalvo's op de ongewenste indringers [319]). Tussen al die bedrijven door heeft de kwieke luitenant De Montalembert nog een Nederlands officier van 30 à 32 jaar ontmoet; daaraan had hij gevraagd of er geen boot was om naar Engeland te gaan. De officier had geantwoord: 'Nee, er liggen mijnen in de haven, de boten zijn tot zinken gebracht in de vaargeul’, Dat was, zoals wij reeds gezien hebben, niet waar.
Tenslotte zijn omstreeks 19.00 uur alle strijders verzameld in de buurt van de stelling Stalenbrug . Majoor Michon weet dat hij omsingeld is. Een uitbraakpoging of verder standhouden kan slechts leiden tot zinloos bloedvergieten. Daarom geeft hij zijn ondergeschikten de vrijheid zich over te geven of te proberen afzonderlijk door vijandelijk gebied heen de vesting Antwerpen te bereiken. Wel diende eerst al het materiaal, voor dat nog mogelijk was, onklaar gemaakt te worden. Het ging daarbij vooral om de pantserwagens. Luitenant de Montalembert liet deze in de buurt van de Stalenbrug in de richting van de spoorbaan opstellen [320]). Vermoedelijk is dat gebeurd in het

---

318 Zie noot 317.

319 Van der Tuin, ‘Verdediging’, 152.

320 Van der Tuin. ‘Verdediging’. 153.

verlengde van de Galgenbaan tussen de Galgenbaan en de Antwerpsestraatweg. Wij hebben enkele redenen om dat aan te nemen. Ten eerste heeft een getuige, die de gebeurtenissen bij de Stalenbrug nauwkeurig heeft gadegeslagen, slechts één pantserwagen in actie gezien en wel op de hoek van de Stalenbrugstraat en de Antwerpsestraatweg [321]). Een andere getuige heeft de aanwezigheid van pantserwagens vastgesteld in de laatste zijstraat aan linkerzijde van de Antwerpsestraatweg vanuit het centrum van de stad gezien, dus vlak voor 'de Puit Willemse' [322]). Deze straat was niet meer dan een zandpad en in feite het verlengde van de Galgenbaan. Deze getuige heeft ook in de brandgang van de huizen aan de Antwerpsestraatweg, die vóór deze zijstraat stonden, een pantserwagen aangetroffen. Een derde reden om aan te nemen dat de Fransen hier afscheid van hun pantserwagens hebben genomen zou men kunnen vinden in het feit dat deze zijstraat of - liever gezegd - dit weggetje, verscholen lag voor Duitsers. Die konden de Stalenbrug zowel vanuit het noorden (via de Antwerpsestraatweg) als vanuit het zuiden (via deze weg) spoedig in het vizier krijgen.
Vóór dat over het lot van de pantserwagens werd beslist schijnt er nog al wat verwarring te zijn geweest onder de Franse militairen. Op een gegeven ogenblik werden op de pantserwagens 'witte vlaggen' bevestigd, maar daarna er weer afgehaald [323]). Misschien is er op dat ogenblik ingegrepen door luitenant de Montalembert, want hij liet deze kostbare voertuigen, zoals reeds verteld, in de richting van de

---

321 Verklaring van de heer S. de Krom te Bergen op Zoom.

322 De Puit was de bijnaam van de uitbater Willemse van het café op de hoek van de Van Aldegondebaan. Het café werd daardoor ook als zodanig aangeduid.

323 Verklaring van de heer J. de Groot te Bergen op Zoom.

spoorbaan opstellen. De chauffeur van de laatste pantserwagen kreeg opdracht ze stuk voor stuk aan te duwen tot ze vanzelf naar beneden reden. De chauffeur van de duwauto sprong, na zijn taak volbracht te hebben, er op het laatste moment uit zodat ook zijn wagen aldus plechtig 'begraven' werd. Daarna roept luitenant de Montalembert de militairen van zijn eenheid bij elkaar en zegt o.a. dat wie dat wil, met hem mee kan gaan om een ontsnappingspoging te wagen. Een officier en zes manschappen besluiten hem te volgen. Zij worden door een Nederlander naar de brouwerij aan de Galgenbaan gebracht.
'Wij hebben ons verborgen op de tweede verdieping', aldus luitenant de Montalembert, ' 's Nachts werd de fabriek bezet door Duitsers die beneden op de eerste verdieping sliepen. Ze zijn nooit op de tweede verdieping gekomen'.
De volgende morgen werden de boven de niets vermoedende vijand slapenden gewekt door een grote herrie. Op het plein voor de brouwerij traden de Duitsers aan, kennelijk om daarna ten strijde te trekken in België of Zeeland. Luitenant de Montalembert en zijn medeverstekelingen hebben vanachter de ramen op hun gemak het Pruisisch gedoe kunnen gadeslaan.
'De Duitsers zijn toen', volgens luitenant de Montalembert, *'waarschijnlijk dadelijk naar België vertrokken en ik heb toen een der manschappen uitgezonden om zo mogelijk levensmiddelen en kleren te vinden. Hij is naar het klooster'* (Juvenaat) *'gegaan, waarvan wij de klok hadden ontdekt. De paters hebben ons voedsel gegeven maar geweigerd ons burgerkleren te verschaffen. 's Nachts hebben wij de spoorbaan overschreden en door de velden zijn wij op kompas naar het Zuiden gelopen, 's Ochtends hebben wij halt gehouden in een bos bij Korteven, want we wilden overdag niet lopen en gezien worden. In de*

middag kwam een Duits detachement vliegeniers er zich installeren en een Feldwebel, die zich wilde afzonderen, vond ons verborgen in de struiken. C' *était fini'.*
Majoor Michon heeft eveneens getracht de Franse linies in België te bereiken. Ook hij werd bij Korteven gevangen genomen.
Een van de eersten die in handen van de Duitsers is gevallen, was dokter Guiguet. Toen de Fransen zich aan de zuidkant van de stad verzameld hadden, waren nog drie lichtgewonde en een zwaar gewonde militair aan zijn zorgen toevertrouwd.
'Ze konden' aldus dokter Guiguet*, 'niet naar het ziekenhuis gebracht worden en bevonden zich in mijn Rodekruis-wagen, toen wij bij de Zuid - uitgang van de stad door Duitse pantserwagens werden gestopt en ons over moesten geven'.*
Misschien was de zwaargewonde, die hij bij zich had, de soldaat C. A. E. Riblier, die later overleden is in het door de Duitsers tot veldhospitaal ingerichte Vrederust. De soldaat Riblier stierf daar op 18 november 1940 [324]). Evenals de op 12 mei overleden Eugène Didier, werd hij begraven op de r.k. begraafplaats alhier [325]).
De overige Franse militairen, die in onze stad gestreden hadden, zijn, voor zover bekend, allen gevangen genomen, sommigen meteen, anderen de volgende dag op enige afstand van de zuidzijde van Bergen op Zoom.

---

[324] Van der Tuin, 'Verdediging', 154 en 155.

[325] Beide stoffelijke overschotten zijn later, het zal in 1949 geschied zijn, overgebracht naar de Franse militaire begraaf plaats te Kapelle in Zeeland. De Service Historique de I' Armée de Terre kon aan dr. H. van der Tuin geen lijst verschaffen van in onze stad gesneuvelde en gewonde Franse militairen, daar alle documenten op 14 mei zijn vernietigd.

In de slotfase van het Franse militaire optreden in Bergen op Zoom deed zich nog een weinig verheffend schouwspel voor en wel op de Antwerpsestraatweg ter hoogte van het huidige ‘Koopcentrum Bergen’ (Nettomarkt). Een kleine groep Fransen was daar nog achtergebleven. Kennelijk verkeerden deze militairen in een toestand waarin hen de fut ontbrak nog een ontsnappingspoging te wagen. Zij werden een gewillige prooi van een aantal bedronken SS-ers (‘Totenkopf' volgens de getuige). Alvorens zij als krijgsgevangene werden afgevoerd, beroofden de SS-ers hen van hun persoonlijke bezittingen [326]). Deze benevelde ‘zakkenrollers’ behoorden wellicht tot het bataljon van het ‘SS-Regiment Deutschland’, dat in de morgen van deze dag omstreeks 8.00 uur al tot de Kreekrakdam was doorgedrongen en waarvan verkenners in de loop van de dag de stelling Stalenbrug reeds enkele malen hadden benaderd.

Het einde van de gevechten

Om ongeveer half zeven 's avonds was er een einde gekomen aan het oorverdovend krijgstumult, dat in het gebied langs en ten noorden van de Zoom minstens vijf uur had aangehouden. De vrij plotseling ingetreden stilte was een sein voor de burgers, die thuis gebleven waren - en dat waren de meesten - om uit hun schuilplaatsen tevoorschijn te komen. Zij verlieten hun kelder of kelderkast, kwamen van onder de keukentafel of van een andere plaats, waar zij zich het minst bedreigd gevoeld hadden.
Aarzelend kwamen zij naar buiten. Zouden de Franse troepen, die volgens het Nederlandse legerbericht van gisteravond ‘in Brabant in sterkte toenamen’, de Duitsers teruggeslagen hebben?

---

[326] Verklaring van de heer P.C. van Tilborg te Bergen op Zoom.

Met stomheid geslagen stelden de angstige burgers vast dat het wemelde van de Duitse militairen; die genoten gedisciplineerd van het feit dat zij het er levend afgebracht hadden. Bij de burgers verdween de angst als sneeuw voor de zon; tegen veler verwachting in lieten de Duitsers hen met rust. Terwijl de Duitsers in groepjes bijeen stonden in de buurt van hun motorfietsen met zijspan, werden hun gedode medestrijders uit het veld gedragen. Voor dat lugubere karwei hadden zij aldra een paar medewerkers van de Luchtbeschermingsdienst ingeschakeld. Met twee man aan een draagbaar sjouwden ze zich letterlijk in het zweet om de lijken vanuit de tuinderijen naar de verharde weg te dragen. Zo zag de schrijver dezes vier maal achtereen een stoffelijk overschot inladen in een groene bestelwagen. Deze wagen reed telkens richting noord naar Vrederust om daar de droevige lading voorlopig af te leveren.
Nu het gevecht ten einde is, mogen wij wel even stilstaan bij het uitzonderlijke feit, dat er onder onze burgerbevolking slechts één persoon gedood is. Overigens was dat er uiteraard nog één teveel. Het slachtoffer was de 53-jarige heer P.C. de Groot, wonende in de Hofstraat. Volgens de zegsman van Dr. H. van der Tuin, de heer C. P. van Tilborg, die daar ook woonde, zou dat 's morgens gebeurd zijn door een Duitse granaat(scherf). In de overlijdensakte staat echter 5.00 uur namiddag [327]).
Wat het aantal slachtoffers onder de burgerij betreft kon Bergen op Zoom zich gelukkig prijzen tegenover de zustersteden in West-Brabant. Daar was Breda met de zinloze evacuatie die tientallen burgers het

[327] Aangifte van overlijden werd gedaan door Leendert de Groot, landarbeider te Steenbergen. Als oorzaak van de dood stond vermeld: schotwond. In de overlijdensakte wordt ook vermeld, dat hij R.K. was en ongehuwd.

leven kostte en Roosendaal waar dat laatste eveneens voor gold door de hevige bombardementen, die het had moeten doorstaan.
Op deze voorlopig meest gedenkwaardige dag sneuvelde er één uit Bergen op Zoom afkomstige militair. Het was de 24-jarige sergeant W. Pieterse, wonende Korenmarkt l. Hij overleed in de gemeente Rilland-Bath.
Al lopen we even in de tijd vooruit, toch achten wij het passend op deze plaats nog een gesneuvelde Bergse militair te noemen. Hij behoorde tot het reeds bekende Derde Grensbataljon. Dat was sergeant Chris M. A. Hardus, die hoogstwaarschijnlijk op 13 mei bij Wieldrecht zwaar gewond raakte en aan de gevolgen daarvan overleed op 15 mei te ’s-Gravendeel [328]).
De niet-materiële schade die de burgerij van Bergen op Zoom heeft opgelopen is uiteraard niet in een bepaalde waarde uit te drukken. Wie zal het wagen het leed te meten van de familieleden, vrienden en bekenden van de 19 Bergse militairen, die in de Meidagen hun leven verloren? Hoe kan de geestelijke schade gepeild worden, die onder de burgerij was ontstaan door de angst voor het optreden van de Vijfde Colonne en de parachutisten, de angst voor de bombardementen, het strijdgewoel en de komst van de Duitsers? Enkele uitwassen van die angst treffen wij aan in het politierapport, dat sinds 21.30 uur weer werd bijgehouden. Zo werd door een inwoner van de stad om 22.30 uur aan het bureau gebracht een moeder met twee kinderen, die niet naar huis durfde gaan ‘omdat haar man volgens haar zeggen half krankzinnig was’. Door agent De Vreng is ‘Mevrouw’ en naar wij

---

[328] GABoZ, lijst *van* Bergse oorlogsslachtoffers samengesteld door C.D. Vanwesenbeeck in 1975. Voor meer gegeven, raadplege men achter in dit boek de ‘Erelijst van de in de Meidagen gesneuvelde Bergse militairen’.

aannemen ook haar twee kinderen naar een bevriende relatie gebracht. Waarschijnlijk verliep de terugtocht van agent De Vreng niet rimpelloos, want het politierapport vermeldt al weer om 23.15 uur:
'Door agent de Vreng aan het bureau gebracht twee gezusters, die geheel overstuur waren en zoo bang dat ze niet meer wisten wat ze deden. Door agent de Vreng is Dr. v.d. Werff opgebeld, doch deze kwam niet naar het bureau en gaf de raad dat ze maar eens rustig moesten slapen. Beiden hebben aan het bureau nachtverblijf gekregen'.
In de vroege morgen van 15 mei, n.l. om 4.30 uur
'Komt aan het bureau een persoon, die erge verschijnselen van krankzinnigheid vertoonde en zeer gevaarlijk is omdat hij aanhoudend riep tegen Duitschland en Hitler terwijl de Duitschers door de stad liepen. Door Dokter v.d. Werff is ... (hij) ..... onderzocht en een spuitje gegeven. Waarna hij op last van Dr. v.d. Werff is overgebracht naar Vrederust' [329]).
Dit zijn dan drie gevallen, waarmee het zover gekomen was dat het politieapparaat er in gemengd werd. Hoeveel gevallen zullen er nog meer geweest zijn? Zo was er nog het geval van de man die meende dat hij onkwetsbaar was. Hij liep midden over de keien van de Antwerpsestraatweg en sloeg zichzelf met de vuisten alsmaar op de borst. Terwijl verkondigde hij voortdurend met luide stem: 'Ik ben van ijzer' [330]). We nemen aan dat niemand hem heeft tegengesproken. Nu lijkt het misschien allemaal lachwekkend: destijds was het een huiveringwekkend schouwspel.

---

[329] GABoZ, archief gemeentepolitie inv. nr. 31, dagrapport van 14 mei 1940 en nachtrapport van 14 op 15 mei 1940.

[330] Verklaring van de heer P. C. van Tilborg te Bergen op Zoom.

Aan het eind van deze dag kunnen we nog even stilstaan bij de materiële schade, die het gevolg was van de geleverde strijd [331]). Vermeldenswaard in dit verband is het feit dat het inflatiepercentage van juni 1940 tot juni 1984 994.6% bedraagt [332]). De gulden van toen is dus thans een waarde van ongeveer tien gulden toe te kennen. Welnu, de totale materiële schade werd geschat op bijna 42.000 gulden. Hiervan moeten wij aftrekken ongeveer 16.500 gulden, zijnde het totaalbedrag van de schade aan een vijftal bruggen over de Zoom buiten de bebouwde kom. Dan blijft over ongeveer 25.000 gulden. Deze zijn over de gebieden in de omgeving van de drie stellingen als volgt te verdelen:
Stelling Zoomdam 19%; Stelling Oost 76%; Stelling Stalenbrug 5%.
Direct in het oog springend is de hoge post voor de omgeving van de Stelling Oost. Dat is te verklaren uit het in de lucht laten springen van de brug over de Zoom in de Moerstraatsebaan en de daarbij aangerichte schade aan de Wasserij De Zoom plus de bijbehorende woning (46 van de 76%).

---

331 GABoZ, archief gemeentebestuur 1926-1971, 38: schatting van de schade aan gemeente-eigendommen. ontstaan door militaire handelingen en schatting van schade aan percelen, ontstaan door militaire handelingen, rapport van de directeur gemeentewerken H. Witte aan burgemeester en wethouders van Bergen op Zoom in mei 1940.

332 Gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek te 's-Gravenhage. Dit inflatiepercentage zegt niet zo veel, omdat ook de onderlinge verhoudingen in de prijzen van goederen en diensten in de gegeven periode sterk gewijzigd zijn. Misschien is het illustratiever om in dit verband te vermelden dat een nieuw-bouw landhuis, b.v. aan de Noordzijde Zoom, vóór de Meidagen ongeveer zo'n 6000 gulden kostte.

Opvallend is ook de betrekkelijk geringe schade in de omgeving van de Stelling Stalenbrug. Toch ging het hier om een kleine 50 woningen, die zich grotendeels bevonden langs de Antwerpsestraatweg ten zuiden van de Stalenbrug. De schade daar was meestal tot glasschade beperkt gebleven.
De schade in de omgeving van de Stelling Zoomdam moet aanmerkelijk hoger zijn geweest dan het betrekkelijk lage percentage doet vermoeden en wel omdat de bebouwing langs de Halsterseweg niet is meegerekend. Die bebouwing behoorde destijds tot de gemeente Halsteren.
In het algemeen bevestigen de schadepercentages de reeds gewekte indruk dat het hardst gevochten is bij de Stelling Zoomdam en bij de Stelling Oost alsook in het tussenliggende gebied. Ook de schades per straat tonen dat aan. Het zwaarst getroffen was de Moerstraatsebaan, waartoe destijds ook de Buitenvest behoorde. Daarna volgden: de Bredasestraat, de Wouwsestraatweg, de Noordzijde Zoom en de Zuidzijde Zoom.
Het complex van de hierboven geschetste onpeilbare immateriële en de betrekkelijk lichte materiële schades vormde de prijs, die reeds bij het verlies van de vrijheid betaald moest worden. Om die vrijheid te herwinnen, zou een nog veel hogere prijs betaald moeten worden.
Aan het eind van deze lange dag gingen de Bergenaren een tijd tegemoet, waarvan noch de duur, noch de gebeurtenissen en de gevolgen daarvan in de verste verte waren te bevroeden.

HOOFDSTUK VII

Gevolgtrekkingen

De verdediging van West-Brabant in de Meidagen van 1940 was bijna uitsluitend een zaak van de Fransen, d.w.z. in hoofdzaak van een drietal verkenningsafdelingen, waarvan een deel van 12 op **14** mei onze stad verdedigde. Deze verkenningsafdelingen vormden de vooruitgeschoven eenheden van een drietal infanteriedivisies. Afgezien van enkele uitzonderingen zijn de onderdelen van deze divisies, die bij elkaar zo'n 50.000 man telden, niet volgens het oorspronkelijke plan tot ontplooiing kunnen komen. Daar was de Duitse opmars te snel voor.

De Nederlandse verdediging van onze provincie was in handen gelegd van een aantal van 20.000 à 25.000 militairen. Die stonden onder het bevel van slechts één kolonel; hij werd in de vroege morgen van de 12e mei al door de Duitsers gevangen genomen. Voor de Franse militairen was een veel aanzienlijker kader beschikbaar gesteld. Men denke daarbij aan het feit dat de drie verkenningsafdelingen alleen al onder leiding van één kolonel stonden. In en ten Noorden van Antwerpen waren minstens drie Franse generaals actief; één daarvan heeft nog gedurende enige tijd zijn commandopost in Etten en in Rucphen gehad.

De snelle opmars van de Duitse legereenheden berustte in het algemeen op een nieuw ontwikkelde tactiek, waarbij de tanks niet als een soort rijdende artillerie achter de infanterie aankwamen, maar de gemotoriseerde infanterie achter de rap oprukkende tanks. Het waren de tanks waarmede snelle doorbraken werden geforceerd. Bovendien werd door de Duitse- strijdkrachten de luchtmacht als een soort vliegende artillerie gebruikt. Aldus doende werden achter het front op

doelmatige wijze, vooral oprukkende, vijandelijke eenheden bestookt of het oprukken daarvan bemoeilijkt. Mede daardoor werd de volledige ontplooiing van de Franse strijdkrachten verhinderd. Bij ons in West-Brabant was dat alles van minder betekenis, omdat tanks hier vrijwel geen rol gespeeld hebben. Wel is in onze stad de aanwezigheid vastgesteld van de kleine AMR-tanks [333]). Dat waren kleine snelle gepantserde rupsvoertuigen, die van een mitrailleur waren voorzien. Van aanmerkelijk meer betekenis waren pantserwagens, die eigenlijk een meer verkennende taak hadden, doch hier in onze omgeving door de Duitsers ook voor de aanval zijn gebruikt en door de Fransen vooral als verdedigingswapen.
De Duitse strijdkrachten hadden hier in West-Brabant een tactisch en soms ook een numeriek overwicht. In het algemeen gold dat overwicht niet zozeer in materieel opzicht, behalve dan voor hun overmacht in de lucht, die voor het Franse optreden in veel opzichten verlammend werkte.
De spoedige ineenstorting van het Franse leger in het algemeen moet toegeschreven worden aan het ontbreken van een doeltreffend antwoord op de dynamische tactiek van de Duitse aanvallers. De Franse hogere legerleiding had lering kunnen trekken uit de snelle succesvolle Duitse veldtocht in Polen, die zo'n driekwart jaar geleden had plaatsgevonden. Doch het was gemakkelijker de nederlaag van Polen te wijten aan de slechte kwaliteit van de Poolse strijdkrachten dan de nieuwe Duitse tactiek te doorgronden en te aanvaarden dat de militaire wijsheid van Duitse zijde kwam. Als gevolg van deze misvatting kwam men er niet toe de hand eens in de eigen fraaie Franse boezem te steken. Men is geneigd te denken dat deze ingreep

[333] Volgens een verklaring van drs. A.H. Aarnoudse te Bergen op Zoom.

toch niet zo moeilijk was. De geschiedenis leert dat men dat echter meestal liever bij een ander doet. De overheersende, niet van hooghartigheid ontblote, Franse strategische en tactische opvattingen waren verankerd in het krijgskundige denken van de Eerste Wereldoorlog. Daarvan plukte men in de Meidagen van 1940 de wrange vruchten.
Mede als gevolg van die ontwikkeling stelden we vast dat Lerecouvreux een sterke behoefte bezat aan rehabilitatie van de Franse strijdkrachten, die in onze provincie en het noorden van België werden ingezet. Hij heeft het wat dat betreft ook niet zo moeilijk gehad, want zijn geloof aan het optreden van spionnen en Vijfde-Colonnisten is in 1951 nog niet of nauwelijks aan het wankelen gebracht. Hij zag die figuren ook in de gedaante van Nederlandse militairen. Dat is niet zo verwonderlijk, zoals wij reeds gezien hebben, want Nederlanders hadden de Fransen zelf verteld over Duitsers die in Nederlands militair uniform opereerden en de Nederlandse militairen glipten geregeld door de Franse linies. De Franse militairen zagen hen weliswaar niet allemaal als zodanig, maar zij waren toch verdacht. Tussen het werkelijk zijn en het ten onrechte geloven was er in de Meidagen voor de Franse militairen geen verschil.' Dat is iets wat Brongers in zijn ijver om de Nederlandse militairen te rehabiliteren over het hoofd ziet. Ook toont hij weinig of geen begrip voor het feit dat de Fransen vanaf de vroege morgen van de 10e mei praktisch dag en nacht in touw waren geweest; hij vernedert hen zelfs voor zijn doel. De rehabilitatiedrang van Brongers bereikt wellicht een hoogtepunt wanneer hij schrijft:
'Opmerkelijk is, dat uit talrijke Duitse beschouwingen over de strijd in Noord Brabant blijkt dat het Nederlandse verzet bij Moerdijk - evenals

dat in de Peel en aan de Maas - een diepe indruk heeft achtergelaten. Dit in tegenstelling tot de Franse tegenstand, die vaak minachtend wordt beoordeeld' [334]).

Dat was niet zo 'Opmerkelijk'. Brongers doorziet kennelijk niet dat de Nazi-ideologie alles wat 'Germaans' was, verheerlijkte. Welnu, wij Nederlanders hadden het 'voorrecht' een 'Germaans broedervolk' te zijn en 'genoten' als zodanig een zekere 'sympathie' tot de Duitsers tijdens de bezetting weldra bemerkten dat zij het merendeel van het Nederlandse volk die rol niet konden opdringen. 'Germanen' waren dapper, niet-Germanen' laf. De Fransen hadden de pech niet tot de 'Germaanse' volken te behoren. Zo eenvoudig was dat, maar Brongers maakt dankbaar gebruik van deze racistische zienswijze om de Nederlandse militairen uit de Meidagen te rehabiliteren.

Wij, hebben kunnen vaststellen dat de Franse militairen in West-Brabant in de gegeven omstandigheden in het algemeen dapper en met grote behendigheid zijn opgetreden. Het feit dat zij over ervaren oefenmeesters uit de Eerste Wereldoorlog beschikten en hun betere bewapening zullen daar niet geheel vreemd aan zijn. Niettemin moet toch ook vastgesteld worden dat de Fransen met de verdediging van West-Brabant zeker niet tot het uiterste zijn gegaan. Daarop wijst het geringe aantal in de strijd gesneuvelde militairen.

Nu dan het Nederlandse leger; we kunnen er niet omheen. In schier alle opzichten voldeed het niet. De verouderde statische 'Vesting Holland'-strategie bleek volkomen onvoldoende. Het vertrouwen op de Vesting Holland bleek een fictie, althans zeker zonder een krachtige luchtverdediging.

---

[334] E.H. Brongers: *Breda en Omstreken,* deel 2, Breda 1975, 12.

Het Nederlandse leger leek op een door bezuinigingen geteisterd operettegezelschap. Jammer dat zulks feitelijk niet anders gezegd kan worden. Vrijwel alles was ontoereikend: de bewapening en de overige uitrusting, met name de communicatiemiddelen. Ook de opleiding en de geoefendheid waren totaal onvoldoende.
Men kon het de militairen in het algemeen dan ook niet kwalijk nemen dat zij de in aantocht zijnde vijand vaak te vroeg de rug toekeerden. Wat het gebrek aan inzicht in de moderne oorlogvoering betreft won men het in het algemeen van de Franse legerleiding.
Nadrukkelijk dient er op gewezen te worden dat er ondanks dit alles soms onverschrokken heldenmoed en standvastigheid is getoond. Dat verdient dan ook, gezien de omstandigheden, grote waardering. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de krijgsverrichtingen van het Derde Grensbataljon. De Duitsers, die met de militairen van dit bataljon in gevecht kwamen, hadden een materieel overwicht, althans wat de kwaliteit van de lichte wapens betreft. Niettemin waren wij getuige van voorbeelden van aanvallend optreden door de Nederlandse militairen. Daarbij werd grote moed getoond. Dat was naar verhouding - ook daar waren weer uitzonderingen - in veel mindere mate het geval in Noord-Brabant en Limburg. Dat is te verklaren. Zoals reeds is vastgesteld was de aandacht van de Nederlandse legerleiding in hoofdzaak gericht op het behoud van de Vesting Holland. Mede daardoor hielden de militairen van het Algemeen Hoofdkwartier de ontwikkelingen in dat gebied zo nauwkeurig mogelijk in het oog. Bij de Peeldivisie was er van algemene leiding al spoedig geen sprake meer. Daar had het Algemeen Hoofdkwartier totaal geen vat op. De terugtocht werd al snel chaotisch. Voorts beschikten de Duitse luchtlandingstroepen in de Vesting Holland uiteraard niet over zware

wapens. Daardoor waren de Nederlandse militairen ook wat beter tegen hen opgewassen. Dat het verzet van de Nederlandse militairen inde Vesting Holland in het algemeen krachtiger was dan in Noord-Brabant wordt mede bevestigd door de in de lijst van gesneuvelde Bergse militairen genoemde plaatsen van overlijden. Van de 19 gesneuvelden kwamen er 15 om in de Vesting Holland. Van deze 15 behoorden er acht tot het Derde Grensbataljon. Van de vier overige militairen overleden er drie in de provincie Zeeland. In Noord-Brabant sneuvelde één Bergse militair.
De onbevredigende gang van zaken bij de verdediging van ons land is mede veroorzaakt door politieke beslissingen, die in het verleden waren genomen.
Daar liggen voor een deel de diepere oorzaken van het in de steek laten van de Nederlandse verdedigers door de Franse militairen dat Brongers de Fransen herhaaldelijk verwijt. Zoals we gezien hebben, was dat minstens éénmaal ten onrechte. Het is ook volstrekt niet nodig dat hij het optreden van de Nederlandse militairen heroiseert. Hun falend optreden wordt geëxcuseerd door de politieke achtergronden. die reeds vóór de Meidagen geschapen waren.
Allereerst dienen wij aandacht te besteden aan de neutraliteitspolitiek. Deze vorm van buitenlandse politiek had Nederland in de Eerste Wereldoorlog verschoond van deelneming aan het krijgsbedrijf en van een bezetting. De neutraliteitspolitiek verhinderde de ontwikkeling van een gezamenlijk verdedigingsplan van onze legerleiding met die van België en Frankrijk. Tijdens de aanwezigheid van de Franse militairen in West-Brabant was er van een gecoördineerd optreden dan ook niet of nauwelijks sprake. Enige feitelijke voorbeelden daarvan zijn in deze studie te vinden. Die voorbeelden waren allerminst voorbeeldig.

De belangrijkste factor in de falende verdediging van ons land was, zoals hiervoor reeds geschetst, het gebrek aan alles wat een leger in die dagen nodig had. De oorzaken van deze ellendige toestand waren, zoals reeds gezegd, te vinden in het complex van politieke beslissingen, dat in het verleden was genomen.
De pacifistische en antimilitaristische houding en de economische depressie van de jaren' 30 leidden tot een onverantwoordelijke verwaarlozing van het defensieapparaat. De politieke beslissingen kwamen in het algemeen neer op bezuinigingen en deze laatste waren deels het gevolg van de ondoorgrondelijke wisselwerking tussen de meningen van de politici enerzijds en de publieke opinie anderzijds, zoals zich die uit in een democratie. Zo gezien treft ons leger nauwelijks enige blaam. Indien men een zondebok zou willen vinden, dan is die mogelijk te vinden in het gebrek aan een soort collectieve verantwoordelijkheid voor de veiligheid van ons land.
Vanaf het moment van de Duitse inval veranderde onze neutraliteitspolitiek plotseling in een coalitiepolitiek. Op grond van het nationale belang komt men tot een bepaalde buitenlandse politiek. Achteraf kan blijken dat een bepaalde politiek in strijd is geweest met dat nationale belang. Dit laatste neemt niet weg dat een bepaalde politieke keuze tot stand komt op grond van datgene wat men als eigenbelang van de staat ziel. Het dringend beroep dat onze regering op 10 mei 1940 deed op hulpverlening door Frankrijk en Groot-Brittannië werd dan ook beantwoord voor dat strookte met het eigenbelang van deze landen. De Franse militaire hulp was niet spontaan, maar ruim tevoren goed georganiseerd. Deze hulp had tot doel het eigen land te verdedigen en eventueel een tankaanval op het in België binnenrukkende Duitse leger uit te voeren. De burgers van

Bergen op Zoom werden gedurende de vijf Meidagen als het ware geleefd. Zij waren aan het lot der krijgsgebeurtenissen overgeleverd. Voor hen waren het de vijf dolle dagen, of qua tijd wat juister uitgedrukt, 111 dolle uren. Het woord dol moet men niet in de zin van leuk verstaan, maar wel in de betekenis van meegesleept en overweldigd worden door gevoelens, waardoor mensen van het ene uiterste in het andere terecht kunnen komen. Aanvankelijk overheersten op 10 mei gevoelens van strijdvaardigheid en optimisme. Dat werd gevoed door de te rooskleurige legerberichten. Het kon zelfs niet geheel verdreven worden door de gevoelens van angst, die opwelden na de bombardementen van Roosendaal op L I mei. de beginnende stroom van vluchtende Peelmilitairen en de steeds meer ongerijmd wordende berichten over parachutisten. De komst van de Fransen wakkerde het optimisme weer aan, maar tevens groeide de angst voor het sluwe optreden van parachutisten uit tot Vijfde-Colonne-paniek. Deze paniek bereikte zijn hoogtepunt op 12 mei. Zij kon zich niet verder ontplooien, hetgeen wel binnen de Vesting Holland, bijvoorbeeld in Amsterdam gebeurde. De Jong trekt de voorzichtige conclusie dat het hoogtepunt aldaar lag op 13 mei [335]). In Bergen op Zoom was 13 mei echter de dag van de evacuatie die niet doorging. Op 14 mei, de dag van de strijd, bereikt de angst onder de burgers het hoogtepunt. Het enige doel dat men nog voor ogen had, was, het er levend af zien te brengen. Dat lukte wonderwel. En zo kon het gebeuren dat de bezetting van Bergen op Zoom bij veel burgers begon met gevoelens van opluchting.

[335] L. de Jong: dl. 3, 180.

Archivalia

Gemeente-archief Bergen op Zoom

Archief van het gemeentebestuur, 1926-1971. Archief van de gemeentepolitie, 1833-1956.
Archief ambtenaar burgerlijke stand; verklaringen van overlijden (sinds 1917).
Verzameling van de schrijver, waarin onder meer:
'Rapport de dr H. van der Tuin, docteur-ès-lettres, Bergen op Zoom (Hollande)', bestaande uit vier getypte bladzijden.waarin o.a. het verslag van het gesprek met majoor Michon in het gebouw van het Kantongerecht is opgenomen.
Brief van dr. G. Hümmelchen, Geschäftsführer Arbeitskreis für Wehrforschung te Stuttgart aan de schrijver, 1 december 1969. Van deze stukken zijn fotokopieën aanwezig in de verzamelingen van het gemeentearchief.

Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf, 's-Gravenhage

Verslag luitenant P. C. Breedveld.
Verslag majoor J.F.L. Bruijn.
Verslag soldaat A. v.d. Graaf, rapport van de gevechtshandelingen van 2e stuk 3e sectie M. C. 1-39-RI, bijlage 45 bij 488/36.
Verslag sergeant B.J. Hendriksen, 1-1-39 Rl.. bijlage 37 t/m 39 bij 488/36.
Verslag omtrent verrichtingen na het vertrek uit Lieshout door officier van Gezondheid eerste klasse L. L. Hüpscher, regimentsarts, U 108c.
Verslagen reserve-kapitein J.C. A. lsaäcs: (eerste) rapport van de gevechts-handelingen van cc M. C.-1-39 RI (Mitrailleurcompagnie, Eerste Bataljon, 39e Regiment Infanterie) en (tweede) aanvullend rapport van de gevechtshandelingen, 188/36.
Verslag reserve-majoor W. E.H. Janssen, commandant van het Maasbataljon. Verslag van dienstplichtig sergeant J. H. Kroonenberghs, bijlage I bij 488/36.
Verslag van reserve-luitenant-kolonel F.N.F. van der Schrieck, commandant van 27 Rl.
Verslag J.A. Smout, adjudant onderofficier, scheepvaartagent van het Vrijwillige Landstormcorps Vaartuigendienst, 'Transporten en werkzaamheden, welke door de

ondergetekende werden uitgevoerd op order van den Hoofdintendant’, codenummer 460/21.
Verslag dienstplichtig sergeant A. J. Woerkens, 1-1-39 R.I. Bijlage 2 bij 488/36.

Literatuur

(J.J.Th. Bakker): Bevrijding. Bergen op Zoom in oorlogstijd. Uit her dagboek van een Bergenaar, Bergen op Zoom 1944
E.H. Brongers: Opmars naar Rotterdam, deel 3, ‘De laatste fase’, Baarn 1983.
E.H. Brongers:Breda en omstreken in de Tweede Wereldoorlog. De slag om Brabant, deel 1 (19 p.)en 2 (20 p.), Breda 1975.
R. Carrier: ‘De Tweede wereldoorlog’, deel 1, 1939-1942, Bussum 19:7.
D.H. Couvee: De meidagen van '40, 's-Gravenhage 1960.
G. H. Härtel: Bergen op Zoom. Proeve van een sociaal-geografische stads-analyse. Dissertatie Groningen 1962, Terborg 1961.
E. G. H. Härtel: ‘Bergen op Zoom. Een historische verkenning van een stad in oorlogstijd’, in: De Waterschans 2 (1969), 92-116.
L. de Jong: De Duitse Vijfde Colonne in de Tweede Wereldoorlog, (tweede ongewijzigde druk), Amsterdam 1977.
L. de Jong: Hel Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 2, ‘Neutraal’, 's-Gravenhage 1969: deel 3 ‘mei '40’, 's-Gravenhage 1970.
A. Horne: ‘De doorbraak bij Sedan’, in: Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, Antwerpen, z.j.. 218-228.
Lerecouvreux: l'Armée Giraud en Hollande (/939-/940). Parijs 1951.
P. E. Looijen: ‘In Huijbergen gesneuvelde militairen’, in: Den Ichtetrekker, (1984), 83-96.
V. E. Nierstrasz: De verdediging van Noord-Limburg en Noord-Brabant. Mei 1940, 's-Gravenhage 1953.
H. van der Tuin: ‘De verdediging van Bergen op Zoom door het Franse leger, Mei 1940’, in De Waterschans 2, (1969), 133-155.
H. van der Tuin: ‘Van Willemstad tot Bergen op Zoom. Hoe op 13 mei 1940 een samenwerking tussen Nederlandse en Franse militairen in Bergen op Zoom werd verbroken’, in: De Waterschans 3 (1970), 245-253.
H. van der Tuin: ‘Het strijdtoneel in West-Brabant, mei 1940, vooral in het licht bezien van Duitse gegevens’, in: De Waterschans 4 (1970), 50-65.
H. van der Tuin (avec la collaboration du dr. E. Härtel): ‘La defense de Bergen op Zoom par l'armèe francaise (mai 1940}’, in: Revue historique de I'armée (19), (1973), no. 2, 90-109.

0. Weidlinger: Die division das Reich, dl. 1, Osnabruck 1969 en 1971.
‘Dagblad de Zoom’: uitgave van N.V. Dagblad en Drukkerij ‘De Zoom’ te Bergen op Zoom, no 14207, 69e jaargang, vrijdag 10 mei 1940.
Herdenkingsnummer van dagblad ‘De Avondster’, uitgave van drukkerij Juten te Bergen op Zoom, 52e jaargang, no. 780. 3e Jaargang na de bevrijding, zaterdag 3 mei 1947.

Mondelinge en schriftelijke mededelingen aan de schrijver

De volgende personen hebben de schrijver als (soms indirect) ooggetuige van gebeurtenissen informatie verstrekt:

Drs. A. H. Aarnoudse
A.P. A.M. van Agtmaal
Mr. J. B. A.S. van Agtmaal
W.A. Besling
C. M. Borghouts
A. J. Broos
H. Crusio
L.A. Damen
A. W. H. Duyvelaar
A. Th. Gieles
P. M. Gouverneur
J. de Groot
C. van Kalmthout
S. de Krom
L.P.E. Looijen
L. W. Lijmbach
C.A. Nuyten
Familie Pijnen-Belde
Gebroeders Scheermakers
P.C. van Tilborg
M. J. G. Timmermans
Mevrouw P.A. Timmers-van Goch
P. van Velthoven
J. M. Withagen
C. M. IJzerman

Geografische kaarten

1 ‘Grote Bosatlas’, uitgaven 1936 en 1981.
2 Michelinkaart nummer 1, schaal 1:200.000, uitgave 1937.
3 Girault Gilbert's Wegenkaart voor Nederland, uitgave ca. 1938.
4 Sleeswijk's kaart van Noord-Brabant, schaal 1: 165.000, uitgave z.j., (in ieder geval vóór 1939-1940).
5 Topografische kaart Bergen op Zoom, schaal **1** :50.000, nummer 49, uitgave 1941

Lijst van kaarten en plattegronden

MET HERKOMST VAN DE BASISGEGEVENS

Kaart 1. Algemeen overzicht van de ligging van ce militaire linies in Nederland en het nabijgelegen deel van Belgic op 10 mei 1940 (basis: de Grote Bosatlas, 35e druk. 1936 en 49e druk, 1981; kaarten uit de in de tekst geciteerde werken van Dr. L. de Jong over de Tweede Wereldoorlog; deel 2. p. 229 en 304en deel 3. p. 352).

Kaart 2. Verrichtingen en lotgevallen, vooral van de vierde (grotendeels Bergse) Compagnie van het 3e Grensbataljon JP 10. 11, 12 en 13 mei 1940 en aankomst van de eerste Franse militairen in West-Brabant op 10 mei 1940 (basis: Michelinkaart nummer 1 jaar van uitgave 1937; de Grote Bosatlas. 35e druk. 1936 en 49e druk. 1931 en gegevens van kaarten uit het in de tekst van deze studie geciteerde werk van Dr. L. de Jong over de Tweede Wereldoorlog, deel 3. p. 137 en 249).

Kaart 3. De aankomst en de bewegingen van de 2e, de 12e en 27e Franse verkenningsafdeling en een detachement Franse motorrijders in Zeeland en de Westrand van Noordbrabant op JO en 11 mei 1940 (basis: Michelinkaart nummer 1. schaal 1 :200.000, jaar van uitgave 1937).

Kaart 4. De terugtocht van een deel van de Nederlandse troepen uit de Peel-Raamstelling in de richting van Bergen op Zoom op 10 en 11 mei: het vertrek van de Eerste Divisie Koninklijke Marechaussee uit Waalwijk op 10 mei en de aankomst daarvan te Huijbergen en Hoogerheide op 11 mei; de :neest oostelijke verkenningen van Franse gemotoriseerde militaire eenheden op 11 mei (basis: Wegenkaart van Nederland van Girault Gilbert, uitgegeven te Amsterdam ongeveer in 1938;andere bronnen: Schetskaarten van Nierstrasz, o.c. en Lerecouvreux, o.c.p. 158).

Kaart 5. Bewegingen en posities van een aantal Franse legeronderdelen in West- en Midden-Brabant op 11 mei en in de nacht van 11 op 12 mei (basis: Michelinkaart

nummer 1, jaar van uitgave 1937, aangevuld met gegevens van de wegenkaart van Girault Gilbert, uitgegeven te Amsterdam ongeveer in 1938).

Kaart 6. De geweldige drukte op en langs de Aruwerpsestraatweg tussen Hoogerheide en Bergen op Zoom in de nacht van 11 op 12 mei: de opstelling van de drie Frame verkenningsafdelingen met de tijdstippen van aankomst en vertrek; de doortocht van de autobussen van de 25e Franse Infanteriediviesie en de eerste Nederlandse rrilitairen in tegengestelde richting op weg naar Middelburg(basis: Topografische kaart Bergen op Zoom. schaal 1:50.000, nummer 49, uitgave van de Topografische Dienst te Delft, 1941).

Kaart 7. Het operatiegebied en omgeving van de2e, 12e en 27e Franse verkenningsafdeling op 12 mei 's morgens en(of 's middags, alsmede enkele gegevens over de terugtocht van de Nederlandse militairen (basis: Michelinkaart nummer 1, jaar van uitgave 1937. aangevuld met gegevens van de wegenkaart van Girault Gilbert. uitgegeven te Amsterdam ongeveer in 1938).

Kaart 8. Het operatiegebied en de omgeving van de 2e 12e en 27-sre Franse verkenningsafdeling in de avond van de 12e mei en de vroege morgen van de 13e mei. alsmede de installatie van het detachement lsaäcs langs het mondingsgebied van de Dintel (basis: dezelfde als bij kaart 7).

Kaart 9. Het operatiegebied en de omgeving van de 2e, 12e en 27e Franse verkenningsafdeling in de morgen van de 13e mei: de verrichtingen van het detachement lsaäcs; hel vertrek van de ‘laatste’ Peel militairen uit Bergen op Zoom en hel vertrek van het bewakingsdetachement van her hulpvliegveld Woensdrecht (basis: dezelfde als bij kaart 7).

Kaart 10. Het operatiegebied en de omgeving van de 2e, 12e en 27e Franse verkenningsafdeling in de middag en vroege avond van de 13e mei: de verrichtingen van het Franse detachement Michon en het Nederlandse detachement lsaäcs: de aanhouding van het detachement van luitenant-kolonel Van der Schrieck bij De Mattemburg (basis: dezelfde als bij kaart 7).

Kaart 11. Tocht van de 2e en 27e Franse verkenningsafdeling van Wouw via Bergen op Zoom en Hoogerheide naar Huijbergen russen ongeveer 22.30 uur in de avond van de 13e mei en 2.20 uur in de morgen van de 14e mei, alsmede hel vertrek van de Nederlandse militairen uit het gebied langs de Huijbergsebaan omstreeks 1.00 uur 's morgens op 14 mei (basis: Topografische kaart Bergen op Zoom, schaal 1:50.000, nummer 49, Uitgave van de Topografische Dienst in 1941).

Kaart 12. Hel waarschijnlijke verloop van de laatste tocht van sergeant-Majoor C. van Vuren (basis: de bij kaart 11 genoemde topografische kaart en kleurenplattegrond van Huijbergen uitgegeven door Suurland's Vademecum, Eindhoven).

Kaart 13. Terugtocht van de 2e en 27e Franse verkenningsafdeling vanaf Huijbergen op 14 mei te omstreeks 9.00 uur via Hoogerheide en Ossendrecht naar het Belgische Zandvliet, terwijl de grens wordt overschreden tegen 12.00 uur (basis: zie kaart 11).

Plattegrond 1 van Bergen op Zoom. De routes voor doorgaand verkeer alsmede een aantal andere topografische gegevens (basis: Härtel. Sociaal-geografische stadsanalyse, 1961, p. 61).

Plattegrond 2 van Bergen op Zoom. De stellingen van de Fransen op 14 mei 1940 alsmede een aantal andere topografische gegevens die in verband staan met de strijd op die dag (basis: zie Plattegrond 1).

Lijst van in de meidagen 1940 overleden militairen,

Die in Bergen op Zoom woonachtig waren

Naam		Militaire Rang	Militair Onderdeel	Geboorte·datum	Geboorte·gemeente	Woonadres in Bergen op Zoom in mei 1940	Plaats van overlijden	Datum van overlijden	Plaats waar het graf zich bevindt
Becht,	Waltherus Johannes	Sergeant-majoor Instructeur	1-3 G.B.	20-12-1894	Bergen op Zoom	Oude Huijbergsebaan 36	Barendrecht	12-05-1940	Algemene Begraafplaats te Puttershoek
Boom,	Adrianus van den	Soldaat	2-3 G.B.	26-01-1920	Bergen op Zoom	Stoelematstraat 18	Heinenoord	12-05-1940	Militair Ereveld Grebbeberg te Rhenen
Dam,	Jan Jansen van	Sergeant	3-111-14 R.I.	12-02-1918	Leersum	Steenbergsestraat 8	Den Dungen	12-05-1940	Ereveld te Loenen (gemeente Apeldoorn)
Elst,	Cornelis Johannes	Sergeant	4-3 G.B.	30-05-1910	Roosendaal Nispen	Balsebaan 13	Dubbeldam	12-05-1940	Militair Ereveld Grebbeberg te Rhenen
Geervliet,	Cornelis Adrianus	Sergeant	3-Dep. C. Pont.	11-04-1908	Brussel	Noordsingel 74	Dordrecht	12-05-1940	Algemene Begraafplaats te Dordrecht
Gijzen,	Wilhelmus	Soldaat	4-3 G.B.	21-05-1914	Bergen op Zoom	Parallelweg 171a	Dubbeldam	12-05-1940	Algemene Begraafplaats te Dordrecht
Hardus,	Christiaan Marie André	Sergeant	4-3 G.B.	30-07-1914	Bergen op Zoom	Grote Markt 12	s-Gravendeel	15-05-1940	Oude Algemene Begraafplaats te 's-Gravendeel

Naam		Militaire Rang	Militair Onderdeel	Geboorte·datum	Geboorte·gemeente	Woonadres in Bergen op Zoom in mei 1940	Plaats van overlijden	Datum van overlijden	Plaats waar het graf zich bevindt
Krijnen,	Cornelis	Huzaar	1-II-Dep.Cav.	14-01-1906	Bergen op Zoom	Zuidoostsingel 12	s-Gravenhage	10-05-1940	Algemene Begraafplaats aan de Kerkhoflaan te 's-Gravenhage
Kuper,	Johannes Antonius	Soldaat	5-3 Dep.Bat.	05-08-1920	Vught	Huijbergsebaan 10	Delft	11-05-1940	R.K. Begraafplaats te Nieuw-Borgvliet (gemeente .Bergen op Zoom)
Löwenstey n,	Koenraad Jan	Sergeant	2-6 Dep.Bat.	20-05-1916	's-Gravenhage	Steenbergsestraa t 8	Delft	11-05-1940	Algemene Begraafplaats 'Jaffa' te Delft
Monté,	Willem Wouter Henri	Adjudant-Onder-Officier	St.111-27 R.I.	13-1-1887	’s-Hertogen-bosch	Zuidoostsingel 14	Serooskerke	13-05-1940	Militair Ereveld Grebbeberg te Rhenen
Pieterse,	Willem	Sergeant	1-14 G.B.	05-12-1915	Kruiningen	Korenmarkt 1	Rilland-Bath	14-05-1940	Algemene Begraafplaats aan de Steeweg te Yerseke
Prins,	Sieger Hendrik	Reserve 1e-Luitenant	1-III-38 R.I.	18-12-1913	Rotterdam	Antwerpsestraat weg 203	Yerseke	12-05-1940	Ereveld Loenen (gemeente Apeldoorn)
Raaijmake rs,	Petrus	Huzaar	III Depot Cav.	01-08-1905	Oud- en Nieuw-Gastel	Moeregrebstraat 17	s-Gravenhage	10--5-1940	Algemene Begraafplaats aan de Kerkhoflaan te 's-Gravenhage
Rhoen,	Joannes Jacobus	Soldaat	4-3 R.I. Depot Bat.	23-04-1920	Bergen op Zoom	Burg. van Hasseltstr. 16	Delft	10-05-1940	Algemene Begraafplaats 'Jaffa' te Delft
Sibens,	Cornelis Adrianus Wilhelmus	Soldaat	4-3 G.B.	31-08-1904	Wouw	Moerstraatse-baan 252	Rotterdam	12-05-1940	R.K. Begraafplaat, aan de Wouwseweg te Bergen op Zoom

Naam		Militaire Rang	Militair Onderdeel	Geboorte·datum	Geboorte·gemeente	Woonadres in Bergen op Zoom in mei 1940	Plaats van overlijden	Datum van overlijden	Plaats waar het graf zich bevindt
Timmers,	Willem	Soldaat	5-III Depot Bat.	06-08-1920	Gorinchem	Langeweg 31	Rotterdam	10-05-1940	Algemene Begraafplaats 'Crooswijk' te Rotterdam
Verdult,	Cornelis	Soldaat	4-3 G.B.	14-05-1912	Bergen op Zoom	Van Dedemstraat 23	Dordrecht	12-05-1940	Militair Ereveld Grebbeberg te Rhenen
Withagen,	Hendricus Marinus	Soldaat	4-3 G.B.	14-06-1905	Bergen op Zoom	Zwarteweg 5	Dordrecht	12-05-1940	Militair Ereveld Grebbeberg te Rhenen

Noot

A. Deze lijst van de in de Meidagen omgekomen Bergse militairen is samengesteld met behulp van:

1 de lijst van Bergse oorlogsslachtoffers samengesteld door C.D. Vanwesenbeeck in 1975; Deze betreft alleen de inwoners van het Bergen op Zoom in 1940. De grenscorrecties met en samenvoeging van de gemeente Halsteren zijn niet in beschouwing genomen.

2 gegevens verstrekt door de chef van bureau burgerzaken der gemeentesecretarie Bergen op Zoom. de heer M..J.G. Timmermans;

3 gegevens uit het gemeentearchief te Bergen op Zoom. o.a. stuk I 36/86;

4 gegevens verstrekt door de Oorlogsgravenstichting te 's-Gravenhage (de Heer Martens).

B. Bij de gesneuvelde Bergse militairen wordt nogaI eens een drietal namen genoemd die niet op deze erelijst voorkomen:

1 Sergeant-majoor Instructeur J.E.C. Baaijen. die In Bergen op Zoom is geboren op 23-7-1893, doch reeds vóór 1920 de gemeente heeft verlaten. Hij behoorde tot het 1ste Grensbataljon {Grensbataljon Jagers. J.H.C Baaijen volgens Nierstrasz, p. 454). Hij was op de terugtocht tot in Calais gekomen. Van deze havenplaats ging hij op weg met het s.s.Pavon naar Cherbourg. Hij kwam niet ver. Het schip werd gebombardeerd en zonk. Met ongeveer 50 andere Nederlandsche militairen verloor deze oud Bergenaar het leven;

2 Hetzelfde lot zou Dyonisius Hendriks getroffen hebben. Zijn naam is noch bij de Oorlogsgravenstichting bekend;

3 Harry Carpay. die even in de Gevangenpoortstraat heeft gewoond, doch in 1928 naar Breda is verhuisd. Hij Is gesneuveld in de Peel op 10 of 11 mei 1940. Hij was in Bergen op Zoom bekend als accordeonist.

Op de namen van deze drie personen zijn wij attent gemaakt door de heren W.F.G. Besling en A.W.H. Duyvelaar te Bergen op Zoom.